

Baixar a Barcelona

La ciutat i la comunitat recreada a Sarrià

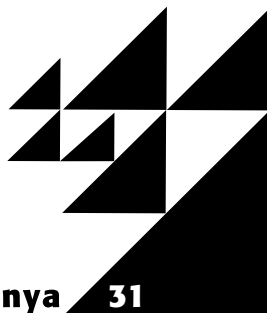
Miguel Doñate Sastre
Raúl Márquez Porras

Baixar a Barcelona

La ciutat i la comunitat recreada a Sarrià

Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural

Baixar a Barcelona

La ciutat i la comunitat recreada a Sarrià

Miguel Doñate Sastre · Raúl Márquez Porras

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Barcelona, 2020

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Doñate, Miguel, autor

Baixar a Barcelona : la ciutat i la comunitat recreada a Sarrià. – Primera edició. – (Temes d'etnologia de Catalunya ; 31)

A la part superior de la portada: Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural. – Bibliografia ISBN 9788418199318

I. Márquez Porras, Raúl, autor II. Catalunya. Departament de Cultura III. Catalunya. Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural IV. Títol V. Col·lecció: Temes d'etnologia de Catalunya ; 31

1. Barris – Catalunya – Barcelona – Història 2. Barris – Catalunya – Barcelona – Vida social i costums

3. Sarrià (Barcelona, Catalunya) – Història 4. Sarrià (Barcelona, Catalunya) – Vida social i costums

94(460.23 Ba Barcelona)

39(460.23 Ba Barcelona)

Aquesta obra ha estat editada per la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. L'ús dels continguts d'aquesta obra està subjecte a una llicència de Reconeixement – No Comercial – Sense Obra Derivada (by-nc-nd) de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre i quan no sigui per a usos lucratiu i no es modifiqui el contingut de l'obra. Per veure una còpia de la llicència, visiteu <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

- © d'aquesta edició: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural
Revisió lingüística: Gabinet Tècnic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
Disseny de la col·lecció: Azúa / Ancochea
- © Fotografia de la coberta: Fotografia històrica del carrer Major amb la plaça de Sarrià.
Autor Jordi Ferrer, 1955. Font: CE Els Blaus
Fotografies: Biblioteca de Catalunya (BC), Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi (AMDSG), Miguel Doñate, Raúl Márquez, Associació de Veïns de Sarrià i Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC)
Compaginació: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions
Primera edició: Barcelona, 2020
DL B 13279-2020
ISBN: 978-84-18199-31-8

Sumari

SUMARI / 5

1. PREÀMBUL / 9

2. INTRODUCCIÓ / 15

Oda a Sarrià, el nostre poble / 15

Expansió urbana, identitats i identificacions al Pla de Barcelona / 16

Consideracions d'epistemologia i mètode / 26

Desenvolupament de l'obra / 29

3. HISTÒRIA REMOTA / 31

3.1. Quan Sarrià no existia: troballes, invencions i la reconstrucció de la història / 31

3.2. El naixement de Sant Vicenç Sarrià: d'indret a municipi, tot passant per feu / 38

3.3. Sarrià, al llindar de la pèrdua de la seva autonomia / 43

3.4. De vila a barri: el procés d'annexió a Barcelona / 51

4. HISTÒRIA VISCUDA / 79

4.1. Guerra i postguerra a Sarrià / 79

4.2. Sarrià, barri benestant de Barcelona / 87

4.3. Ressorgiment identitari? / 93

5. LA VIDA AL BARRI VILATÀ / 105

5.1. Paisatge / 107

5.2. Sociabilitat / 115

5.3. Personatges i institucions / 124

5.4. Estratificació / 136

6. APUNTS FINALS / 145

7. ADDENDES / 149

Els plànols: entre la representació, la projecció i la publicació / 149

8. BIBLIOGRAFIA / 193

Documents / 198

Sou tantes les persones a les quals hem d'agrair alguna cosa que ens haureu de disculpar per no citar-vos explícitament a totes. Tanmateix, ja sabeu que hi sou.

A les nostres companyes, la Pat i l'Andrea. Als nostres fills i filles, el Luca, l'Abril, el Pablo i el Tiago. Als nostres pares i als nostres germans.

Al Pablo, sense tu no som tres.

A Lluís Mallart, per no dubtar ni un moment a abraçar la nostra proposta de «pujar» a Sarrià.

Al Rafel, per llegir-nos, escoltar-nos... i a l'Esther per acompanyar-nos en un tram d'aquest viatge.

A totes els veïns i les veïnes de Sarrià que heu compartit amb nosaltres paraules, pensaments, records i vivències. I especialment a totes les que participàreu dels tallers perquè aquesta obra també és vostra.

A les que heu marxat... siguin aquestes pàgines el nostre petit homenatge.

Al personal del Casal de Gent Gran de Can Fàbregas, de l'Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi, de l'Associació de Veïns, del Centre Excursionista Els Blaus...

1. Preàmbul

Baixar a Barcelona, pujar a Sarrià

Quan els autors d'aquest llibre –que a penes coneixia– em varen enviar el seu manuscrit i demanar si volia escriure'n un pròleg, no vaig tardar gaire a acceptar la seva proposta.¹ Aquesta acceptació, en un moment en què més aviat em jubilava de moltes coses, té una significació. Sóc sarrianenc, nascut al carrer de Dalmases, a casa, naturalment, molt a la vora de l'actual Dexeus, però en un altre temps. En començar a fullejar aquest llibre, quan només era una realitat virtual, es deuria desvetllar en mi allò que els seus autors anomenen la «identitat viscuda», en la seva versió que jo anomenaria «primera», aquella de la meva infància i joventut. I si el títol d'aquest llibre ens recorda el que dèiem llavors, ara, en ocasió d'aquest pròleg, hi he tornat, he *pujat* a Sarrià.

El que abans era el tramvia 64, i avui el bus H4, m'hi va portar. Vaig baixar al carrer de les Escoles Pies. Plovisquejava. Durant tot el trajecte, el meu estat d'ànim anava transformant aquella identitat primera en records de mil coses desaparegudes, però que durant molt temps romanien en algun racó d'alguna neurona meva com mig adormides. En fer els primers passos, em vingueren al cap moments extraordinaris viscuts en aquella cruïlla. Tenia set anys. La guerra s'acabava. La democràcia també. Però d'això, jo no en sabia res. Només mig sabia que el dia 27 de gener, el meu pare s'havia de presentar per anar al front. Quan més tard vaig anar aprenent a lligar les coses, vaig saber que havia decidit no presentar-s'hi, veient que la guerra estava a les acaballes. Pensava amagar-se. El dia 26, doncs, la família el va viure amb una gran esperança d'ordre familiar. Des del terrat veiem baixar soldats per la muntanya de Vallvidrera. Al capvespre

¹ Nota dels autors: la millor manera d'entendre perquè vam demanar la col·laboració d'en Lluís Mallart és llegir-ne les seves paraules en la «Introducció» a *Sóc fill dels Evuzok. La vida d'un antropòleg al Camerun* (1992).

desfilaven pel passeig de la Bonanova. Ara deurien ser uns altres els que començaven a amagar-se. Això també ho vaig saber més tard, molt més tard. Potser massa i tot. A París sobretot, amb alguns exiliats. Aquell dia, però, hi havia una mica de por. Es deia que, de vegades, els republicans feien desfilades fent-se passar per franquistes per descobrir els antirepublicans. Penso que deurien ser falsos rumors. Mites urbans, diríem ara. El cas és que, finalment, la família decidí anar al passeig de la Bonanova, cantonada Escoles Pies, en aquella cruïlla on era jo ara amb els meus records.

I què podia passar pel cap d'un vailet de set anys? Res. Res en tot cas del que tot allò significava i que *La Vanguardia* de l'endemà faria saber a tothom suprimint la paraula «democràcia» de la seva portada.² Eren unes imatges, però, que em quedarien impreses per sempre més, potser perquè eren les primeres que veia d'aquestes maleïdes guerres, que després hem vist tantes i tantes vegades. Imatges d'uns soldats que passaven amb aires triomfadors pel mig del carrer amb els fusells a la mà; imatges d'uns altres soldats tirant mules carregades de material bèl·lic; imatges d'alguns soldats enarborant banderes espanyoles, del requetè i de la Falange; imatges de camises caquis, blaves amb fletxes o medalles; imatges dels veïns de les torres d'aquell passeig senyorial de Sarrià, aclamant i abraçant els soldats; imatges sonores d'algunes trompetes, d'alguns tambors, d'alguns cants marcial... Imatges d'una guerra que va fer un milió de morts. Això també ho vaig saber després, quan vaig aprendre a lligar caps. Els pares deurien estar molt excitats. Aquella entrada dels «nacionals» significava el final de la guerra a la qual el meu pare havia estat cridat a participar.

Aquelles grans torres dels senyors del passeig de la Bonanova ja no hi eren, ni tampoc els seus jardins emmurallats. Bancs i botigues de luxe. Alguna ambaixada. Cases amb poc pisos molt senyorials. Mentre baixava pel carrer de les Escoles Pies, aquella pluja fina va desvetllar en mi el record d'aquella olor forta del ramat de xais que l'Isidre, el pastor, feia transitar per aquell carrer venint de la falda del Tibidabo i que el conduïa al corral que tenia al carrer de Calatrava. Deuria ser més tard, l'any 1945, quan encara jugava a frontó al carrer de les Escoles Pies i ens aturaven una estona per deixar passar el ramat. Vaig girar a la dreta,

² *La Vanguardia* del dia 24 de gener de l'any 1939, encara hi diu: «La Vanguardia al servicio de la democracia». La del dia 27 (el dia 26 no va sortir), hi diu: «La Vanguardia al servicio de España y del Generalísimo Franco».

mentre els xais dels meus records continuaven avall i jo enfilava aquell tros del carrer de Dalmases que feia frontera amb la Bonanova. A penes cap casa d'aquell temps. En tot cas, cap paret del darrere dels jardins dels senyors del passeig de la Bonanova, on hi havia penjat algun fanal de gas que el fanaler encenia cada cap vespre amb una torxa llarga en forma de bastó. Per algun d'aquells rars miracles especulatiu, la casa on vaig néixer mostrava encara els porticons i l'ample i llarg balcó. Aquella havia sigut casa meva; aquell havia sigut el meu tros de carrer. Allí va començar a estructurar-se aquella identitat primera, plenament viscuda i, en aquesta tornada a Sarrià, recordada. Dues guerres la deurien afaïçonar.

En aquell temps, sense mòbils ni whatsapps, solíem fer els amics sortint al carrer, fent colles, jugant, fent les porteries amb quatre pedres, aplegant junts llenya per al foc de Sant Joan... Els que mai participaven en les nostres colles ni jocs eren els nens alemanys que vivien amb les seves mares en algunes torres d'aquell veïnat, esposes d'alguns dignataris nazis. Recordo aquella senyora alemanya que vivia gairebé al costat de casa i que em donava segells amb la cara de perfil d'Adolf Hitler; és clar, per a la meua col·lecció de segells de tots els colors amb la figura d'en Franco, aquell altre senyor. Jo no sabia qui eren. Ni a casa ni al carrer es parlava d'aquestes coses. Tampoc a l'escola ni en els ambients que vaig freqüentar després. Mai, en tot cas, se'm va dir que aquells senyors ho decidien tot, que eren dos dictadors. Ara penso que les nostres maneres de ser i de pensar o identitats deuen estar estructurades també de molts silencis, de mitges paraules i de moltes coses que passen pel teu voltant i que no entens.

Continuava caminant pel carrer de Dalmases acompanyat d'aquella pluja suau que potser em convidava a la melancolia, però alhora em refrescava la memòria.

Aquí, entre el carrers de Pomaret i d'Anglí, hi havia un barranc on els arqueòlegs del futur trobaran una casa de pagès colgada, que camions de runes anaren cobrint fins a fer del barranc una esplanada on cada any es muntaven l'envelat i algunes atraccions per la Festa Major. Aquell terreny ara està edificat. Ja no s'hi pot jugar. Allí hi havia una fàbrica. A Sarrià hi havia també fàbriques i treballadors. Tres per aquells voltants dels afores de l'antic Sarrià. Allà hi havia una paret alta del cementiri amb la punta d'uns xiprers darrere que fitaven el cel. Molt a la vora, hi vivien uns germans indis-catalans que tots coneixem, els germans Pániker. Aquí, aquell camí que es va convertir en carrer i que enllaçava amb el passeig de la Bonanova. No eren aquests records els que ara em guiaven. Tot allò havia canviat molt. Era l'espai que ho omplia tot, fos el que fos. Jo penso

que, en totes les maneres de ser, sempre hi ha un espai –per no dir molts– que li van donant forma en el temps. Com si aquelles dos categories a priori kantianes, l'espai i el temps, emmarquessin totes les identitats.

Però amb els anys, precisament, aquell tros de carrer va deixar de ser l'eix principal del meu procés de socialització. Anant cap al Tècnic Eulàlia, la meua escola (amb una altra manera de veure les coses), vaig descobrir el barri de Sarrià, al voltant de can Margenat. Aquesta escola, de la qual vaig ser alumne, després de la Guerra Civil va acollir les monges de la Divina Pastora, que amb les cremades s'havien quedat sense el col·legi del passeig de la Bonanova. Després es va convertir en escola parroquial, on es feien classes de dibuix per als més grans, de la qual també vaig ser alumne. Més tard, aquest edifici emblemàtic de la plaça de Sarrià esdevingué el Centre d'Acció Catòlica, del qual seria membre; per a mi, va ser el nucli vital on vaig incorporar molts aspectes de la vida de Sarrià en el meu jo. Del carrer passava al barri, que llavors encara era com un poble on es vivia el fet de ser sarrianenc com en altres centres vitals, Els Blaus, l'Orfeó... En vaig descobrir els carrers i les places; els afores, que s'obrien a altres camins com ara el desert de Sarrià i Can Caralleu, amb les seves cases barates; Pedralbes, amb el seu monestir, però també amb les torres de molts nou-rics d'aquells moments; el carrer Vives i Tutó, amb els caputxins al capdavant de tot, que amb l'aire que es respirava en aquella casa va fer possible que un dia s'hi fes una «caputxinada». Vaig conèixer força gent. Vaig posar nom i cognom a alguns prohoms de Sarrià; aquells, en tot cas, que en aquells temps lluien més. Vaig fer sobretot nous companys. Vaig amarar-me d'aquell nou espai i de tot allò que m'oferia en aquell temps.

En aquest viatge d'ara, en un dia gris i d'un plovisqueig agradable, la meua memòria m'ho anava recordant. Continuo la meua caminada com si fos la passejada etnogràfica que els autors d'aquest llibre feien amb els seus informadors. Deixo el carrer d'Anglí, giro a l'esquerra, agafo el passeig de la Bonanova. L'antic Cine Spring, convertit amb el franquisme en Cine Murillo; «La Barraca», li dèiem nosaltres. Carrer dels Jesuïtes a l'altre costat, on va construir-se un espai lúdic per jugar-hi a boles, que era freqüentat pels nois de casa bona d'aquell barri senyorial de Sarrià. Torre Fontanella al davant. A partir d'aquí, el passeig de la Bonanova s'estrenyia una mica per fer de pont gairebé fins a la plaça de Sarrià. Però abans, una curta escalinata et portava a l'estació i a les cotxeres del tren de Sarrià. Aquí la memòria em falla. Moltes identitats deuen

estar fetes també d'oblits més o menys inconscients, de retallades, de seleccions memorials que no arribem a incorporar en la nostra manera de pensar o de veure les coses. En aquest tros de pont, a l'altra banda de l'escalinata, s'hi veia un terreny verge amb una casa de diversos pisos al fons, ben separada del tros de pont. Recordo bé el nom i cognom dels senyors de la torre d'un costat i els meus records em fan veure encara els arbres del jardí de la torre de l'altre costat, donant ambdós al passeig de la Bonanova. Què hi feia allí, una mica separada del pont, aquella casa de pisos amb els llençols estesos als balcons? Potser eren unes cases barates on vivien famílies que anaven a cercar feina a les fàbriques de Sarrià. En tot cas, en aquell espai verge, davant de les portes d'aquella casa arquitectònicament una mica mal girbada –o, en tot cas, que no s'esqueia gens amb les façanes de les torres sense llençols als balcons–, els meus records només hi veuen uns nens jugant a pilota.

Havien nascut a Sarrià... En Raimon cantava que «néixer és un gran plor». Algú altre em deia que, moltes vegades, «néixer en un lloc és un accident», un accident laboral d'aquells que busquen feina tot guardant el menys essencial de la seva identitat.. Continuo el meu camí. Arribo a la plaça el nom de la qual –com bé recorda l'Associació de Veïns de Sarrià en el seu web– han canviat tant els uns com els altres. Arribo, doncs, a la sempre anomenada «Plaça de Sarrià», amb la seva església i el seu campanar, Can Foix i Can Margenat, actualment convertit en restaurant després de ser la sucursal d'alguna caixa. Tanco el paraigua. Havia de trobar-me amb un amic de Sarrià. Ho hem sigut sempre. Dinem junts. Ell em parla de Plató, dels gnòstics i dels coptes. Jo li parlo de les meves recerques africanistes. Espais i temps molt diferents. Tant és. Parlem. Tenint aquella mateixa casa que ara feia de restaurant com a «Centre» on vam organitzar moltes coses plegats: obres de teatre, xerrades, excursions, diaris murals, colònies, exposicions.... I des d'allí vàrem conèixer molta gent i ens vam amarar de maneres de fer que ara, si tinguéssim els mateixos anys que aleshores, no ens penetrarien tant. Hi ha maneres de fer que es fan i, sortosament, es desfan, però potser no completament: sobretot les identitats primeres. Si més no, queden en els records...

Sortim del restaurant, de can Margenat. Tirem carrer Major avall. Ha parat de ploure. M'acompanya fins als ferrocarrils de Sarrià. Ens acomiadem. Torno a Barcelona. Em vaig dient, dintre meu, que aquelles maneres de ser i de fer de llavors, de casa, del carrer i del barri de Sarrià, em varen afaçonar de tal manera

que m'ajudaren a *baixar a Barcelona* per anar fins i tot més enllà, i trobar-me amb altres maneres de ser, de pensar i de parlar, amb altres identitats, com diríem ara. Simbòlicament, Sarrià es representat com una porta, com una porta oberta a la ciutat de Barcelona, als Altres, al món.

Les planes d'aquest llibre, les reflexions dels autors, el seu pas pels arxius, la seva trobada amb altres sarrianencs, la seva mirada ampla i pregona sobre els fets que macaren la seva història... mostren que aquell antic poble de Sarrià bé mereix ser un barri de la ciutat de Barcelona i la dignifica ja que, baixant i pujant, els que hi som nats, assumim el que érem, vivim el que som.

Lluís Mallart i Guimerà

Fill de Sarrià

2. Introducció

Oda a Sarrià, el nostre poble

Que gran és el nostre poble,
Quina pau més dolça hi ha,
La gent és afable i noble,
I de nom es diu Sarrià.

És un goig sortir de casa,
Freqüentar els nostres veïns,
Veure els vells xerrar a la plaça,
Els nens corren amb els patins.

Pels carrers hi ha disciplina,
L'ambient és força atractiu,
El comerç ens dona vida,
I els casals molt de caliu.

L'atmosfera que ens envolta,
Dona gust de respirar,
De muntanya, n'hi ha molta,
Per la part nord de Sarrià.

De postal és el paisatge,
Fascinant de tant bonic!
Des de molts punts es veu la platja,
Collserola i Montjuïc.

Però quan sortim a fora,
El lloc sembla molt llunyà,
L'esperit de pena plora,
I volem ràpid tornar.

Perquè aquí hem passat la vida,
I enyorem els nostre record.
Sarrià és la nostra vila,
I ens té ben robat el cor.

Com molts altres pobles deixa,
Dolor i plors en el camí,
Tanmateix aquí vam néixer,
I aquí tots pensem morir.

Frederic Bou, veí de Sarrià

Expansió urbana, identitats i identificacions al Pla de Barcelona

Aquesta obra vol aportar un altre punt de vista sobre les transformacions que es produïren al Pla de Barcelona a conseqüència de l'expansió urbanística de la ciutat, principalment des del darrer quart del segle XIX. Un punt de vista que no situa Barcelona com a eix de l'anàlisi, sinó Sarrià –el darrer dels pobles del Pla annexionats a Barcelona– i la seva gent.³ De fet, és també un estudi de cas sobre la pervivència i la recreació d'una identitat i d'un estil de vida diferencials atribuïts a Sarrià i a la seva gent pels mateixos protagonistes d'aquest estudi (els autorepresentats com a veïns i veïnes *de tota la vida*)⁴ en un dels pobles del Pla de Barcelona. Fent servir una perspectiva que combina l'estudi històric i documental amb l'etnografia, s'estudia l'impacte en la *longue durée* d'aquest fet de l'annexió a Barcelona (l'impacte *físic*, però sobretot social i cultural), i també la vivència que ha tingut una part del seu veïnat –els autodefinits com a un grup de veïns i veïnes *de tota la vida*– dels canvis més contemporanis. A partir de l'experiència pròpia i dels records d'aquests veïns i veïnes amb una llarga trajectòria residencial, les persones amb qui hem treballat, es descriuen els canvis urbanístics, econòmics, demogràfics, socials, culturals... que ha experimentat Sarrià d'ençà de l'annexió, tot posant especial èmfasi en la representació que fan de tots aquests canvis.

Contrast només aparent, ja que, com veurem, el dinamisme és gairebé condició *sine qua non* del manteniment i de l'enfortiment d'aquest model ideal. En aquest sentit, el llibre és una mena d'història oral o microhistòria d'etapes com ara la postguerra i la dictadura, la transició democràtica... Una història teixida a partir de les històries viscudes individualment i col·lectiva per molts d'aquests sarria-

³ El text recull els resultats dels projectes de recerca «Baixar a Barcelona: la identitat sarriana davant l'expansió de la Barcelona metropolitana» (29720/2009) i «Repensar la Gran Barcelona. 150 anys d'expansió annexionista al Pla de Barcelona: canvi urbanístic, conflicte i models de ciutat» (G651N10/002), ambdós finançats per l'Institut del Patrimoni Etnològic de Catalunya (Generalitat de Catalunya).

⁴ Aquesta designació, categoria socialment construïda i essencialment autoreferencial, és generalment utilitzada per aquelles persones que porten més de dues generacions a Sarrià, però també per altres persones que comparteixen una certa cosmovisió de Sarrià i que la fan servir per subratllar no tan sols l'arrelament a l'antic municipi (hi haurien residit varies generacions de la mateixa família), sinó també el fet de seguir determinats costums i pràctiques, i desenvolupar una vida activa socialment i cultural com a veïns de Sarrià. Pel que fa al concepte estil de vida, tot i que el desenvoluparem més endavant, apuntar que s'entendria com el conjunt de pràctiques i de representacions fruit de la vivència quotidiana en un espai social concret, bàsicament.

nencs⁵ –nascuts entre la dècada dels anys 20 i 50 del segle passat, principalment– amb qui hem treballat durant tot aquest periple. El llibre, per últim, és també l'estudi d'un seguit de fenòmens comuns a les grans ciutats en el darrer segle, com són els nous models de ciutat que s'instauren (expansió, urbanisme rectilini, eixamples...), nous motors de desenvolupament econòmic, les noves formes de socialització i d'organització de la ciutat (la divisió en districtes, segregació de les zones residencials, industrials...) i de socialització, el nou desenvolupament econòmic o la mercantilització de l'espai, entre d'altres.

Considerem convenient, d'entrada, definir alguns conceptes i línies teòriques per tal que s'entengui bé el contingut i la perspectiva de l'obra. Els conceptes de *vila* o *poble* –i d'altres emparentats com els de *comunitat* o *barri*– són emprats per fer referència a una unitat espacial però sobretot social, delimitada i entesa com a particular pels seus habitants (o una part d'ells i d'elles), independentment del reconeixement legal i administratiu efectiu que això tingui. Espai on es reconeixen uns llocs i unes institucions comunes, dotades de significat per a la col·lectivitat, i on actuen xarxes socials especialment actives i codis que regulen els comportaments i determinades classificacions d'estatus. És, així, una definició més aviat fenomenològica o *viscuda* –com passarà igualment en parlar de la identitat– que es fixa sobretot en l'experiència de les pròpies persones (en aquest cas, dels protagonistes del nostre estudi, els autodefinits com a *sarrianencs de tota la vida*).

En cap cas es vol transmetre, amb la utilització de tots aquestes termes (*vila, comunitat, barri...*), la idea que Sarrià és un món a part, aïllat i autocontingut.⁶

⁵ Com que les institucions i les persones oficialment competents en matèria lingüística no s'han decidit encara a revisar les normes relacionades amb la concordança dels substantius masculins quan s'apliquen a una dona, ni les del gènere dels plurals referits a homes i dones, i conscients que fórmules imaginatives habituals en altres registres com l'ús de la x o l'@ no són ara la millor solució, optem per definir el nostre propi criteri. Aquest serà l'ús de paraules genèriques neutres (quan no menin a la confusió) com ara «veïnat», l'ús dels dos gèneres simultàniament (però de forma limitada per no sobrecarregar el text) –«veïns i veïnes»–, i l'ús atzarós d'un o altre gènere sense que això signifiqui ni la presència o l'absència, ni la visibilització o la invisibilització de dones o homes.

⁶ Idees que transmetia el concepte clàssic de comunitat, protagonista d'un extens debat en les ciències socials (Costa, 2008: 85-92), però defenestrat i substituït per d'altres com a societat de barri, que pretenen descriure el fet que alguns barris de certes ciutats, sense ésser comunitats en el sentit d'espais homogenis, exempts de jerarquies o conflictes i tancats en si mateixos, desenvolupen una identitat cultural en part pròpia i un sentiment marcat de pertinença entre els seus residents, la qual cosa s'explica per raons espaials (la localització i morfologia del barri), culturals (patrons de conducta més o menys propis, referències historicopatrimonials compartides...) i, sobretot, socials

De fet, defensarem tot el contrari: que la realitat històrica i present dels veïns i de les veïnes de Sarrià no es pot entendre sense fixar-se en la relació constant amb la ciutat de Barcelona i amb els pobles del Pla. Com passa amb la *identitat* i la *identificació*, la millor manera de copsar en quin sentit Sarrià s'entén com a *poble* o *comunitat* és veient què *no* és per a bona part del seu veïnat. Per a ells, Sarrià no és tot el que s'associa a Barcelona i, en general, a allò *urbà*: relacions socials temporals, canvians, anònimes i deslocalitzades, una composició social heterogènia de congregacions efímeres, identitats superficials...⁷ Per contraposició, Sarrià és entès –especialment per les persones nascudes entre 1920 i 1950– com un espai ben delimitat i relativament homogeni, articulat a partir de relacions socials construïdes sobre la proximitat i la coneixença, on els residents mantenen un contacte estret i desenvolupen xarxes i institucions amb un alt grau de permanència. Apareixen així múltiples dimensions analítiques que han de ser ateses per fer una aproximació precisa a aquesta realitat: models ideals contraposats, quotidianitats practicades, fets i esdeveniments reinterpretats a partir de la història viscuda. Ens mourem, així, en el terreny de les representacions, però també de les pràctiques i les socialibilitats quotidianes que construeixen sentit de pertinença, fugint de concepcions essencialistes i *desmaterialitzades* (la pertinença es construeix al voltant d'espais, persones, institucions o fets concrets). Aquesta *idiosincràsia sarrianenca* –model ideal, però també materialitzat en la quotidianitat– és l'objecte central del nostre estudi, descrit i analitzat en profunditat en el capítol 3.

Aprofundint en aquestes idees, el concepte d'*identitat* s'entén i es presenta com a realitat viscuda, practicada individualment i col·lectiva, alhora que com a fenomen construït, elaborat socioculturalment. En concret, de manera relacional i dicotòmica: és el contacte amb un *altre* el que genera, o en tot cas reforça, la pròpia identitat. L'emmirallar-se i en molts casos distingir-se d'ell (dels seus costums, de les seves formes d'organització, etc.). Essent quelcom dinàmic, canviant

---

(intensitat de les interaccions i la vida social, existència de xarxes interpersonals i d'un teixit associatiu dens). Sense que escapin, com qualsevol construcció social, a la idealització i a la mitificació (cf. Cordeiro i Costa, 2003; Costa, 2008).

⁷ Aquesta visió «simplificada» i en part «idealitzada» de la ciutat i del mode de vida urbà atorgada a Barcelona i la seva gent des d'una part de la població de Sarrià és coincident –en part– amb una perspectiva d'anàlisi dels fenòmens urbans majoritària en l'antropologia des de l'aparició, a la dècada dels 30, d'«El urbanismo como modo de vida» de L. Wirth (1968) i que ha estat àmpliament desenvolupada (Auge, 2002; De Certeau, 1996; Delgado, 1999, 2002, 2007; Hannerz, 1998; Redfield i Singer, 1954).

els elements concrets que són triats per construir la pròpia identitat, reformulant també aquest *altre* per conservar la distinció. Resulta aquest un enfocament ja clàssic dins l'antropologia social (cf. Barth, 1976), valuós en tant que permet defugir de qualsevol reificació o essencialització de les identitats. En el nostre cas, i com ja hem assenyalat, la *identitat sarrianenca* és construïda enfront (sinó enfrontada) de la barcelonina: distintiva perquè arrela en un paisatge que és diferent, que té atributs concrets, i en una comunitat que ha desenvolupat les seves organitzacions i maneres de fer pròpies. Dona fe d'això la pròpia fórmula *baixar a Barcelona* (emprada en el títol d'aquesta obra), que utilitzada per una part notable dels sarrianencs i sarrianenques indica la separació i la distinció clares –des de la seva perspectiva– respecte de la gran ciutat.

El que hem trobat a Sarrià és, de fet, un cas paradigmàtic del que s'anomena *identitat viscuda*: «la que se hace con tiempo y paisaje vividos, colectiva y personalmente» (Terradas, 2004: 70). Aquella forma de reconeixement humà,

«que se caracteriza principalmente por atender a la memoria de lo vivido, a sus repercusiones afectivas, y a los sentimientos y derechos de arraigo y vinculación que dicha memoria solicita.» (Terradas, 2004: 63-64)

Una identitat arrelada en el passat, però que es reactualitza amb els elements (llocs, institucions, persones...) del present. Que és personal i alhora col·lectiva –com succeeix amb cert tipus de *memòria*–, amb referents més o menys compartits (Terradas, 2004: 64). De fet, aquest dinamisme és el que la distingeix de les *identificacions* de base jurídica o política, de les formes d'identitat alienes i imposades, entre d'altres, per l'Administració: «una identidad que nos viene de fuera» (Terradas, 2004: 63), que acostuma a constrènyer la identitat *viscuda*. Aquesta «cambia tanto como la vida»; la identificació administrativa, per contra, «queda siempre estancada» (Terradas, 2004: 67).⁸

El cas que exposem es pot entendre com un exemple clar d'antagonisme entre *identitats viscudes* i *identificacions*: per una banda tindrem el sentiment propi de molts sarrianencs, la definició d'una col·lectivitat de la qual se senten part, lligada a un territori, a un paisatge, a un passat més o menys comú i a unes formes de

⁸ Terradas no és l'únic autor en assenyalat aquest fenomen. Michael Herzfeld (1992), examinant les bases de funcionament de les burocràcies occidentals, comenta com aquestes imposen sobre els individus identitats i classificacions que són fixes i estanques (1992: 65-70). En termes més generals, Foucault mostra la relació entre el fet de categoritzar, anomenar o conformar subjectes i el poder, en algun dels seus clàssics (2002; 2017).

socialització compartides; i, per l'altra, les *identificacions* que provenen de Barcelona –de la seva Administració, especialment–, que descriuen Sarrià i la seva gent com un barri més de la ciutat, ocupat, a més a més, per un perfil de gent concret (professionals, *urbanites*, adinerats...) amb el qual, per cert, aquests veïns i veïnes no es reconeixen.⁹ A més, aquest conflicte bé de lluny i té una base històrica molt *real*: la de Sant Vicenç de Sarrià com a municipi independent del Pla però amb un peu a la muntanya –Collserola–, habitat per menestrals, botiguers i gent d'altres oficis, però també per estiuejants barcelonins benestants esdevinguts residents posteriorment. En tot cas, hi ha elements que atorguen complexitat i alhora matisen aquest antagonisme clar vist a vol d'ocell, ja que no tan sols varia depenent del moment històric sinó que, com veurem, també es reconeixen identitats viscudes *en clau barcelonina* entre bona part dels residents de Sarrià.

Per altra banda, tractem de l'estil de vida sarrianenenc, *estil de vida* –recuperant quelcom que s'apuntava abans– com a conjunt de pràctiques i representacions fruit de la vivència quotidiana en un espai social concret o, recuperant una definició clàssica, com a «conjunto de costumbres, creencias y maneras de ser que resultan de las ocupaciones habituales de los hombres y el modo en que se han establecido» (Halbwachs, 2011: 51). Fem referència aquí a les dinàmiques de relació i a la configuració social com a veïnat, bàsicament. En un ús que apropa aquest concepte al de *cultura* –o al més concret d'*habitus* (Bourdieu, 2012)–, en tant que assenyala l'origen col·lectiu, social, dels costums i de les pautes més o menys compartits, que són *incorporats* pels veïns –en un sentit estricte, doncs

⁹ Valgui com a exemple una notícia apareguda a *La Vanguardia* (2014) amb l'encapçalament: «Sarrià-Sant Gervasi, el distrito de Barcelona donde se vive mejor». Recollint una enquesta dels Serveis Municipals de l'Ajuntament de Barcelona, s'hi detallava que «es, con diferencia, el distrito de Barcelona con un nivel de renta más elevado y es también aquel en el que sus habitantes disfrutan de más bienes de consumo. (...) Los residentes en Sarrià-Sant Gervasi lideran los ránking de ingresos mensuales, de tenencia de teléfonos, ordenadores y conexiones a internet en casa, de posesión de electrodomésticos como secadoras y lavavajillas, de coches, de propiedad de segundas residencias y de asistencia en mútuas médicas privadas». Descripció que no es correspon amb el perfil dels nostres informants a Sarrià –cap d'ells, per exemple, disposava de segona residència. En part, com veurem, és producte de la desfiguració que provoca la classificació com a districte, recent i artificiosa, i que aglutina barris i àrees molt diverses (en l'àmbit socioeconòmic i cultural). L'estereotip de barri *pijo* no tan sols desperta rebuig entre els autoreconeguts sarrianenencs de tota la vida, sinó que també desperta el rebuig de persones que, per la seva professió, renda, etc., es trobarien dins de les classes populars més que no de les benestants.

determinen la manera d'ésser, en part, i no són sempre racionalitzables– pel fet d'haver viscut a Sarrià una temporada mínimament llarga.¹⁰

Remarquem que aquesta *cultura* o *estil de vida* té una fonamentació històrica clara i que, alhora, és quelcom dinàmic. Aquest conjunt d'idees, d'hàbits, de pràctiques que les persones adquireixen al conformar certs col·lectius (un poble, família, barri...), té sentit i es modula depenent del context concret de l'acció. Autors com William Roseberry (2014), per exemple, ho expliquen molt bé. Segons ell, la cultura és sempre producte d'unes condicions històriques determinades i, per tant, guarda el significat d'aquest context d'origen. Però com que la realitat es transforma, les situacions mai no són idèntiques, en l'ús social els elements culturals es veuran sempre modificats o, en tot cas, *reactualitzats*. Una cultura no és quelcom monolític i coherent, en definitiva. Poden haver-hi interpretacions, *estils* diversos, fins i tot contradictoris; i definicions de certs elements que connectin amb l'experiència d'individus o de grups específics, però no amb la d'altres (donat que existeix desigualtat sempre i, per tant, diferents posicionaments, interessos...).

Així, podem dir que aquests veïns i veïnes de Sarrià actuen i fan el que fan perquè ho han après essent fills i/o veïns del lloc. Són continuadors –en major o menor mesura– d'una manera de viure transmesa que prové dels seus avis, pares, amics, veïns... i que té un desenvolupament històric. Per això la importància concedida en aquest treball a la història (història *viscuda* però també recordada i reconstruïda), fonament de les pràctiques individuals i socials del present. Però alhora, és evident que la *cultura* aquí descrita –la dels temps passats i també actuals– no és un tot uniforme: trobem definicions dels seus elements no sempre coincidents, degut al fet obvi que els seus protagonistes han tingut trajectòries personals diferents i han ocupat posicions determinades (de classe o *socials*, en un sentit ampli), més o menys allunyades; i, per tant, poden tenir una experiència i comprensió dels *fets* distinta. No és el mateix la vivència de Sarrià que ha tingut un botiguer, que la que pot haver tingut un funcionari o una treballadora de fàbrica.

¹⁰ Definicions molt clàssiques com la de Tylor recullen aquest aspecte de quelcom social i après: «[Cultura] es el todo complejo que incluye el conocimiento, la ciencia, el arte, la moral, la ley, la costumbre y cualquier otra capacidad o hábito adquirido por el hombre en tanto que miembro de una sociedad» (a Kuper, 2001: 37).

Pel que fa a la *memòria* –un altre dels conceptes teòrics cabdals–, podríem dir que aquest text és la transcripció d’una certa *memòria col·lectiva* (Halbwachs, 2004; Grup de Recerca Biogràfica, 2004): la dels *sarrianencs de tota la vida* (categoria autoreferencial, vèiem, determinada pel temps de residència i sobretot per l’adopció d’un cert *habitus o cultura*), amb qui hem treballat. Perquè, com descriurem en el subapartat següent, aquesta recerca ha tingut una font inestimable d’informació en un seguit tallers de memòria en què les persones participants ens han transmès records compartits per una generació de veïns i veïnes, que serveixen per bastir la seva identitat grupal (González, 2013).

Aquesta memòria col·lectiva, i els relats biogràfics que la conformen, s’han d’entendre com a expressions culturals, reflex de tot un univers social –seguint un enfocament estès dins les ciències socials (Grup de Recerca Biogràfica, 2004: 29-40; Bertaux, 1993). La memòria –grupala i autobiogràfica– té un caràcter eminentment social; els records són seleccionats, arranjats de manera semblant entre els individus que apliquen uns marcs de representació i d’explicació comuns (Halbwachs, 2004). En efecte, la gent gran de Sarrià que va participar en els tallers de memòria destaca en els seus relats els mateixos fets de família i escola, els mateixos llocs i personatges, esdeveniments (viscuts o no)... Canviant-ne alguns detalls, modificant-ne certs aspectes. Però més enllà de les particularitats biogràfiques, sobresurt la semblança de les seves trajectòries vitals, la repetició de certs trets estructurals i, encara més, la reiteració més o menys idèntica d’un relat grupal. Aquest relat és important –més enllà de la versemblança o el rigor històric (el que s’explica va passar *realment?*), idea que comentarem encara més endavant– perquè transmet la representació i la identitat que les veïnes construeixen d’elles mateixes, la imatge de cert temps i espai (Sarrià a partir dels anys 30-40 del segle xx).

Un element molt important d’aquesta memòria col·lectiva és l’espai, el que Halbwachs (2004) anomenava el *marc espacial*. El passat resulta inscrit en el medi material (edificis, carrers, pedres...). La contemplació d’aquests elements facilita el record, engega determinats passatges del relat col·lectiu esmentat. I, d’entrada, els elements del paisatge i del medi urbà resulten significatius perquè han estat viscuts, han servit d’escenari (en ocasions essent també personatge central) de la vida social. Tot això es va poder comprovar durant la passejada grupal pel barri, una altra de les activitats desenvolupades durant la recerca. Allà comprovarem, a més a més, que aquesta memòria col·lectiva també es reactualitza depenent

del present i també funciona a partir de dicotomies (nosaltres/altres, passat/present...). El territori d'ahir és expressat a partir de contrastos amb l'època actual: els carrers abans eren tranquils, els d'avui són sorollosos; avui s'especula massa amb el sòl urbà, abans no tot era negoci... Elements que potser no són del tot nous, però que s'expressen així. I que denoten, en qualsevol cas, un imaginari construït del lloc, a més a més de certs greuges i desitjos.

Podríem, fins i tot, parlar d'una *memòria subversiva* (Cabana, 2013), en el sentit de memòria que s'oposa a l'oficial –pel que fa a la defensa d'una identitat pròpia i del rebuig a certs actes administratius (*identificacions*, en el sentit descrit més amunt). I d'imatges compartides que ajuden a delimitar el propi grup, a enfortir-lo i a sancionar els comportaments impropis i els actors aliens (Cabana, 2013: 251-255).¹¹ Així, part de la memòria construïda per la *gent gran* amb qui hem treballat sembla una memòria de resistència: amb els seus *herois*, persones que en el context de penúries econòmiques i manca de llibertats de la dictadura ajudaven la resta de veïns i, fins i tot, enfrontaven les autoritats (alguns metges, capellans, líders veïnals... protagonistes de molts relats compartits). I també els seus *dolents*, recordats negativament i representats com a aliens a la comunitat. De fet, trobem que aquesta memòria és dicotòmica, novament, i que oposa el bon veí, el guàrdia respectuós, el capellà amigable... al mal veí, el guàrdia dèspota o el capellà sorrut. En unes classificacions fetes a partir d'una escala de valors compartida entre aquestes veïnes i veïns. Tanmateix, aquesta mena de memòria de resistència que prova de reforçar i protegir una certa identitat sarriana, ideal i viscuda al mateix temps, es dilueix en les generacions posteriors. Unes

¹¹ Cabana estudia comunitats rurals a la Galícia franquista, la construcció d'aquesta memòria subversiva que ajuda a pair la repressió i a salvaguardar la unitat del col·lectiu, tot construint certs mites de resistència, herois i malfactors (aquests últims sempre descrits com a forans, aliens a les comunitats). En el context diferent de Sarrià, veiem com algun d'aquests mecanismes també es dona. I compartim, igualment, el que expressa Cabana al voltant del valor de les històries mítiques: «Las construcciones míticas no son medibles en razón de su veracidad como relato, bien al contrario, pueden partir de mentiras o invenciones, pero no por ello dejan de ser válidas como método de resistencia simbólica, pues operan contra dos muestras de posible consentimiento: el olvido y la aceptación del discurso oficial (y de la posterior memoria que esa retórica construye). Estaríamos ante reelaboraciones de hechos, de acontecimientos, de memorias prestadas que conllevan una clara intencionalidad en lo relativo a hacer comprensible la realidad que le toca vivir a los sujetos que conforman la comunidad, reforzando su identidad como colectivo. Al tener este objetivo, las narraciones, a pesar de no ser veraces en muchos aspectos, no son improcedentes, sino que deben resultar racionales y convincentes al grupo para que este las asuma como plausibles y dignas de crédito y, así, sean aceptadas como parte del universo simbólico de la comunidad» (Cabana, 2013: 254).

generacions que faran servir alguns dels elements que la componen, això no obstant, tot reinterpretant-los en clau reivindicativa –per exemple, per defensar determinats immobles o institucions i per enfrontar-se a l'especulació immobiliària i a la pujada de preus del parc de lloguer de l'habitatge.

Canviant de registre, un altre dels temes i camps teòrics que tracta aquesta obra és el de l'urbanisme. Entès com a activitat que afecta no tan sols l'espai físic sinó també, i sobretot, el social, la gent que l'ocupa; com a activitat no únicament tècnica sinó política i sociològica. Les intervencions sobre l'espai urbà plasmen una determinada concepció de la ciutat i dels seus habitants, de com s'han d'organitzar els espais i les relacions socials, l'ús de l'espai públic i les mobilitats, etc. Aquest enfocament compta amb una llarga trajectòria dins les ciències socials –i el mateix urbanisme– (Geddes, 1960; Lefebvre, 2000; Simmel, 1988; Wirth, 1968). En el cas que ens ocupa, la construcció de la Gran Barcelona i la seva absorció dels municipis del Pla no pot ser pensada com una expansió física i administrativa *natural* o com una qüestió merament tècnica. És un projecte polític, un exercici de poder, un intent de transformar les relacions entre individus i Administració, i entre els propis individus, que va molt més enllà de l'eixamplament de la ciutat (Delgado, 1994, 2005; Fernández, 2014; Masjuan, 2000; Toscas, 1994, 1997). Entre altres coses, i connectant amb un dels temes d'interès de la nostra recerca, suposarà un treball simbòlic d'unificació i de construcció d'una història i d'una identitat comunes, unificació que es faria «en detriment dels barris perifèrics mig rurals» (Michonneau, 2002: 404) com Sarrià.

Assenyalant ara la novetat i les aportacions que creiem que fa aquesta obra, justament una de destacada és estudiar l'expansió de la ciutat de Barcelona des d'una perspectiva àmplia (com a procés identitari, social, polític i econòmic, i no tan sols administratiu i urbanístic). I fer-ho, a més a més, des de la perspectiva de les poblacions annexionades per la ciutat, agafant com a referència la vivència que del procés tingueren –i encara tenen: amb representacions, recreacions...– els habitants d'un d'aquests municipis, Sant Vicenç de Sarrià. Aquesta vivència és, primer, reconstruïda a partir de la lectura etnogràfica d'un seguit de documents, com comentarem tot seguit. I després és el teló de fons implícit o explícit dels discursos i de les actuacions de molts dels nostres informants. És l'experiència clau en la construcció d'una identitat sarrianenca contemporània diferenciada, la referència constant, la pedra de toc de la construcció simbòlica d'un *nosaltres*: els qui «viuen» aquí i no «a» ni «com a» Barcelona. Un *viure* que, com veurem,

remet directament a una manera de socialitzar-se, de reconèixer-se, de practicar i concebre l'espai... tot oposant-se no tan sols als de Barcelona, sinó també a una part de la població que «dorm»¹² a Sarrià.

Perquè si bé és cert que la literatura que estudia la construcció de la Gran Barcelona abunda, la major part es focalitza en l'urbanisme (com a projecte tècnic) i en l'acció de la metròpoli i les seves elits (Grau i Nadal, 1997). Tot dibuixant l'expansió –com comentàvem– com a fet natural i inevitable (Hernández, 2001; Sobrequés, 2008). En referència als municipis del Pla, la literatura presenta la seva història com a absolutament determinada –sinó finalitzada– per l'annexió: un cop annexionats a Barcelona, municipis com ara Sant Vicenç de Sarrià haurien esdevingut barris de la ciutat i perdut tota la seva idiosincràsia. En el cas de Sarrià, a més a més –com hem vist al principi–, projectant una representació de barri de classe alta, en un exercici de presentisme i simplificació de la realitat notables.

En canvi, la nostra recerca analitza com, tot i ésser administrativament un barri i un districte més de la ciutat, Sarrià –almenys el Sarrià que conformen bona part dels veïns i veïnes que viuen al nucli històric– conserva característiques diferenciades i pròpies d'un *poble*. Amb molts matisos a fer. Cal no oblidar que som davant d'una realitat interconnectada, que Sarrià no està ni segurament ha estat mai aïllat, ni la seva història i la identitat desenvolupada pels seus veïns són úniques (a diferència del que fan altres estudis que acaben reificant algun d'aquests trets –Carreras, 1901; Gras, 2001, 2003; Martí, 1987; Segarra, 1921–). I que contemporàniament, com a resultes de processos generals que afecten tota la societat (individualisme, empobriment de les relacions interpersonals directes, etc.) i especialment la ciutat (desaparició del comerç de barri, mercantilització i

¹² Algunes de les persones amb les quals hem conversat fan servir el binomi viure-dormir per a sintetitzar les diferències entre el nosaltres i els altres: el nosaltres, els sarrianencs o veïns de veritat, són els qui viuen a Sarrià i no tan sols hi dormen (articulant així, per cert, una identitat comuna inclusiva, que fa dependre el ser considerat de Sarrià d'una qüestió de voluntat i pràctica, i no de naixença). Fan servir, sense explicitar-ho, el concepte de barris o ciutats dormitori, construït teòricament des de les ciències socials. Aquest concepte remet a l'existència de zones urbanes sense vida social, sense teixit humà dens o xarxes socials, com a resultes de reformes urbanístiques (Franquesa, 2013), de la desaparició dels petits comerços i d'altres institucions que generen cultura i teixit local (Jacobs, 1973). Per tant, un ús molt encertat, ja que, com veurem principalment en el capítol 3, el Sarrià poble es defineix per tenir una intensa vida social, impulsada per determinats comerços i entitats.

gentrificació...),¹³ la *idiosincràsia vilatana* (fonamentalment, una representació) es vegi encara més afeblida, tot i que –i és un fet que resulta igualment interessant d’analitzar– part del veïnat de Sarrià maldi encara per mantenir-la.

Consideracions d’epistemologia i mètode

Essent un treball etnohistòric i etnogràfic, hem fet servir tècniques de recerca com ara la recerca documental, l’observació participant i les entrevistes estructurades. Aquestes últimes bàsicament en un format col·lectiu (quelcom no tant convencional): el dels tallers de memòria esmentats, un tipus de grup focal (discussió col·lectiva al voltant d’alguns temes seleccionats i sota la direcció dels entrevistadors). En efecte, es van dur a terme dos tallers amb veïns i veïnes de Sarrià dedicats als seus records al Casal de Gent Gran de Can Fàbregas.¹⁴ El primer estructurat al voltant de la història del poble de Sarrià, la infantesa dels i les participants, les relacions amb amics i veïns, el món del treball, l’etapa de joventut i el lleure o les transformacions urbanístiques. Mentre que el segon dedicà cadascuna de les sessions a una àrea concreta de Sarrià: el Desert, Can Caralleu o el Xino, entre d’altres. En ambdós casos emprarem la fotoelicitació (l’ús de fotografies i de plànols per estimular el record i la conversa), elaborant els mapes subjectius o *viscuts* de Sarrià que recollim en aquesta obra.

Els tallers, en general, han estat una eina molt útil, ja que han servit per activar les memòries individuals i reforçar (sinó construir) una memòria col·lectiva.

¹³ Sobre els factors que afecten la vida de barri, el teixit social construït per la gent que viu al barri, agafant el cas del Raval, pot consultar-se Aramburu (2002). Interessant com en el cas etnografiat per Aramburu, la categoria administrativa Ciutat Vella (el districte) resulta força buida de contingut, designa, en realitat, quatre barris amb quatre identitats i històries més o menys diverses; i com la identitat construïda del Raval es fa per oposició a altres zones i identitats de Barcelona (sobretot l’Eixample). Precisament sobre aquesta confrontació entre el Raval i l’Eixample trobem una interessant aproximació històrica en el treball de Fernández (2014) que, en termes de representació, parla de ciutat proletària i ciutat burgesa.

¹⁴ El disseny d’aquest tallers i la tria de l’escenari respon a un doble objectiu. Primer, l’aposta metodològica per treballar amb profunditat la memòria i sobretot la memòria col·lectiva, com ja hem explicat anteriorment. Segon, accedir a testimonis directes d’informants que s’autorepresentessin com a veïns de tota la vida, capaços de transmetre una dilatada experiència al barri i de cobrir amb els records transmesos per la seva família un espectre temporal molt ampli.

En aquest sentit, volem fer arribar el nostre agraïment especialment a totes les persones que van participar en els tallers. També agraïm a l’equip del Casal de la Gent Gran de Can Fàbregas la confiança que va depositar en nosaltres i les facilitats donades.

Així, eren habituals els comentaris del tipus: «Mai més havia tornat a pensar en això fins avui...», alhora que els relats biogràfics s'entreteixien els uns amb els altres i conformaven un veritable relat conjunt, fet de peces que encaixaven. Relat que va trobar una plasmació concreta en els *mapes viscuts*, veritable reconstrucció afectiva del paisatge i del traçat urbà de Sarrià, del Sarrià viscut per alguns veïns *de tota la vida*.

Férem també un itinerari per Sarrià com a cloenda dels tallers i complement d'aquests *mapes viscuts*. Una passejada comentada en què els protagonistes de les històries compilades tingueren l'oportunitat d'aprofundir en altres records i desparar-ne alguns en confrontar-se amb els espais, edificis i cases, itineraris... esmentats.

I no oblidarem formes més habituals de treballar amb fonts orals, com són les entrevistes semiestructurades amb informants claus (alguna seguint el format clàssic de la història de vida) o les converses informals amb veïns i veïnes (dintre i fora dels tallers). A l'igual que en els tallers, la major part d'aquests *altres* informants van ser gent gran i també responien al perfil de *sarrianencs de tota la vida*, persones amb un recorregut ampli i que poden transmetre més records i experiències al voltant del fet de *viure* a Sarrià. No obstant això, aquestes converses espontànies, fruit de la interacció quotidiana durant el treball de camp, s'han produït amb persones de perfils molt diferents, no necessàriament gent gran ni veïns i veïnes *antics*. Tanmateix, els membres de moviments i d'entitats del barri (Associació de Veïns i Veïnes, Centre Excursionista Els Blaus, etc.) també van ser actors claus, entrevistats molts d'ells.

Per la seva banda, la recerca documental va ocupar la part fonamental del primer estadi de la recerca. Cal dir que l'ús de les fonts documentals ha tingut, igualment, un caràcter *etnogràfic*. Pensem que llegint de certa manera els documents ens podem aproximar a la realitat viscuda per la gent –pels sarrianencs, en el nostre cas–, ja que els documents no deixen de contenir *representació*. Produïts per entitats polítiques i associatives, òrgans de premsa o ciutadans privats, contenen una dimensió simbòlica que fa referència a una manera d'entendre el lloc i de definir la pertinença, entre altres coses. Fins i tot, en els documents administratius apareixen arguments de caire cultural i simbòlic, juntament amb altres de caràcter tècnic.¹⁵

¹⁵ És un cas rellevant, en aquest sentit, el dels plànols. Alguns mapes produïts per l'Administració barcelonina, per exemple, representaven la natural incorporació a la metròpoli dels pobles del Pla, difuminant la frontera entre aquests i l'Eixample (en una època anterior al desenvolupament del Pla Cerdà). O en l'època actual –i com a cas extrem–, veurem com el carrer on viu la Clara (veïna i

Detallant quines han estat les fonts documentals, moltes s'han trobat a l'Arxiu Municipal del Districte de Sarrià-Sant Gervasi. Aquest arxiu és dipositari d'un bon grapat de carpetes referents al procés d'annexió, de col·leccions de revistes com *El Sarrianès* (finals del segle XIX i començaments del segle XX), dels llibres d'actes de l'Ajuntament de Sant Vicenç de Sarrià o de les actes del Consell de Districte III (al qual pertanyia Sarrià fins a l'actual divisió de districtes).¹⁶ Un altre fons interessant ha estat el de l'Associació de Veïns de Sarrià (constituïda el 1960), amb el butlletí *Sarrià* i els llibres d'actes. L'Associació ha estat un dels principals promotors i defensors de la *identitat sarrianenca* en les darreres dècades, fet que es deixa entreveure en aquestes publicacions. Finalment, l'arxiu del Centre Excursionista Els Blaus també ha estat d'importància, tot i que la major part de documentació del centre està desada al fons de l'arxiu municipal. L'escrutini de l'extensa col·lecció de la revista del Centre (publicada des del 1920), però, oferí informació interessant.

Tot plegat –esforç d'anàlisi documental, observació i entrevistes etnogràfiques–, ha tingut com a objectiu contextualitzar el millor possible les experiències individuals i col·lectives dels veïns i les veïnes (*de tota la vida*) de Sarrià. Experiències que, cal admetre-ho, sempre són limitades, com expliquen molt bé alguns autors ja clàssics:

«La esfera individual del conocimiento práctico de la realidad social, por muy vasta que pueda ser en comparación con la de los otros, es siempre limitada y constituye sólo una pequeña parte de la compleja totalidad de los hechos sociales. Por lo general se extiende sólo a una sociedad, y con frecuencia sólo a una clase de esa sociedad; se la puede llamar limitación exterior. Además existe una limitación interior, aún

---

informant principal), un tros de Sarrià amenaçat per diversos projectes urbanístics, deixa de constar en alguns plànols produïts pel mateix Ajuntament, apuntant –segons sentia la mateixa Clara– a una intervenció urbanística imminent.

¹⁶ En efecte, aquest arxiu conté tot de documentació sobre el procés des de la segona meitat del segle XIX, època en què es comença a treballar des de Barcelona per l'annexió dels pobles del Pla: actes del ple de l'Ajuntament de Sant Vicenç de Sarrià; cartes adreçades per l'alcalde reclamant el suport a altres municipis, a polítics espanyols, etc.; informes administratius en què es constaten trets diferencials de Sant Vicenç de Sarrià; recull de les sessions a les Corts espanyoles en què es tracta el tema; el Reial decret d'agregació de Sant Vicenç de Sarrià; informes d'actuació, d'estratègia en defensa del municipi; recopilacions sobre els processos anteriors; llistes de signatures i de suport d'il·lustres, etc.; documentació de la Junta de Defensa de Sarrià; documents dels partits convocant actes en contra de l'annexió; notes descriptives sobre els actes pro independència com ara manifestacions, vagues, etc.; reculls i notícies de premsa de l'època; i cartells, entre d'altres. La presència a l'arxiu de material donat per veïns de Sarrià, per cert, posa de manifest la preocupació que tenien aquests per mantenir viva la seva història.

más importante, debido al hecho de que entre todas las experiencias que tiene el individuo dentro de la esfera de su historia social, una parte grande, quizás la más grande, no es tenida en cuenta.» (Thomas i Znaniecki, 2006: 97).

La barreja de nivells, de context històric i social i d'experiències individuals com a millor manera per accedir al *significat* dels fets:

«Sapiguen que molts problemes individuals no es poden resoldre a nivell individual, sinó que han d'ésser entesos a partir dels problemes col·lectius i dels problemes històrics. Sapiguen també que la dimensió humana dels problemes col·lectius només es manifesta quan són posats en relació amb els problemes de l'individu. Sapiguen, en fi, que la problemàtica de les ciències socials ha d'incloure els problemes individuals i els col·lectius, la biografia i la història, amb totes llurs estretes relacions recíproques.» (Wright Mills, 1987: 236).

Tot això justificava, en el nostre cas, fer tant recerca documental com etnogràfica, tallers grupals i entrevistes individuals, observació i conversa. A més, hem intentat –tot i focalitzar l'atenció a Sarrià, en ser el nostre un estudi de cas– no perdre de vista l'altre actor i context omnipresent: la ciutat de Barcelona. I en ambdós casos contrastar l'acció institucional amb l'acció dels veïns i les veïnes i amb els comportaments quotidians (aquells que no deixen rastre escrit...), intentant desenvolupar una aproximació el més complexa possible. Assumim, però, que el resultat –per factors com les particularitats en termes de representativitat del grup d'informants amb què s'ha treballat, per exemple– haurà estat limitat. Això no obstant, l'interès rau, com s'explicava, en el propi fet d'abordar un tema i un col·lectiu menystingut en la literatura –la vivència de les annexions, del procés d'industrialització, de la Guerra Civil... pels residents als pobles del Pla– que complementa, en aquest sentit, el gruix d'obres sobre la Gran Barcelona (cf. Hernández, 2001; Capel, 2005; Sobrequés, 2008).

Desenvolupament de l'obra

Exposant el contingut dels capítols que conformen l'obra, la *Introducció*, com s'ha pogut llegir, és bàsicament una síntesi de l'enfocament i dels principals conceptes teòrics emprats en la recerca. L'objectiu al presentar les idees de fons del text ha estat precisar els temes treballats i situar el lector, d'entrada, en una certa aproximació a aquests.

El capítol I (*Història remota*) s'ocupa del que podríem considerar la història *mítica*, els temps més llunyans i les primeres empremtes de Sarrià com a realitat

històrica. Tot seguit passa a ocupar-se d'etapes més documentades i recents, amb especial dedicació als fets de la pèrdua d'autonomia administrativa i d'annexió per Barcelona. Aquesta annexió ha estat reconstruïda amb detall, emprant tot tipus de fonts bibliogràfiques i documentals. Tot aquest capítol recull el gruix de la recerca documental, amb textos que –com hem assenyalat anteriorment– han estat interpretats en clau antropològica i que expliquen no uns *fets* sinó, sobretot, una visió d'aquests fets i del món. La frontera entre realitat i representació no deixa de ser difusa, ja que tractem amb documents escrits o orals. En qualsevol cas, els esdeveniments històrics analitzats aquí són part del teló de fons i del material amb què el veïnat de Sarrià teixeix i imagina la seva història.

El capítol 2 (*Història viscuda*) és, justament, la reconstrucció de l'etapa més contemporània –de la Guerra Civil fins a l'actualitat–, feta a partir dels testimonis orals i les vivències d'alguns veïns i veïnes (la gent gran del nucli històric). Essent una història personal i intimista de fets, com ara la penúria econòmica de postguerra, la repressió o la quotidianitat en temps de la dictadura franquista. La gran diferència és que s'ocupa de l'etapa viscuda de primera mà pels informants (no tant el fet que, de la mateixa manera que amb la història reconstruïda a partir de documents escrits, sigui igualment una reconstrucció i una representació dels fets).

El capítol 3 (*Vida al barri vilatà*), el més extens i etnogràfic, tracta de la configuració social de Sarrià –en un període de temps dilatat, que abasta els records i la vida dels nostres informants–, dels trets bàsics que conformen el *modus vivendi* i la *identitat* del lloc, segons els veïns i les veïnes. S'hi detallen elements com ara la representació del paisatge, la delimitació dels espais, les formes particulars de sociabilitat, les institucions i els personatges cabdals de la vida social, o l'estratificació entre àrees i grups (que denota l'existència de conflicte i trenca amb una certa imatge idealitzada de *comunitat*).

Per últim, en el capítol 4 (*Apunts finals*) recollim algunes idees fonamentals tant pel que fa a la història de Sarrià com a la idiosincràsia pròpia de l'*estil de vida* dels sarrianencs *de tota la vida*, tot subratllant algunes línies de lectura i resultats rellevants de cara a pensar temes com ara la identitat, les cultures locals o els estils de vida, la memòria i les *històries* (en plural) de Barcelona.

3. Història remota

3.1. Quan Sarrià no existia: troballes, invencions i la reconstrucció de la història

La història de Sant Vicenç de Sarrià té un origen incert i en part misteriós, com la de la gran majoria de municipis del país. En deixar de banda les intuïcions, especulacions o fabulacions tan habituals en la cerca i l'elaboració de mites fundacionals, però necessàriament alienes a la recerca científica,¹⁷ ens trobem que tan sols disposem de petits pedaços que ens permeten albirar el llarg i complex procés de consolidació de Sarrià com a entitat singular. Una dificultat que es pot aguditzar si oblidem que Sarrià ha variat en la seva naturalesa al llarg de la història i que és d'ençà de la separació de l'administració civil de l'eclesiàstica, el 3 de desembre de 1645, que esdevé prou precís parlar de Sarrià com a municipi.

Hi ha qui ara podria pensar quin sentit té empantanegar-se en la qüestió dels orígens per a l'objectiu d'aquest treball, si ja n'hi ha prou amb conèixer el naixement formal del municipi de Sarrià com a ens autònom el 1645 i resseguir-ne l'evolució d'aleshores ençà. Ara bé, són diversos els motius que entenem que justifiquen la breu aproximació que farem tot seguit, començant pel fet que aquest naixement formal no és un esdeveniment espontani, sinó que és producte, com a mínim, d'un complex procés de més de deu segles –la primera referència escrita la trobem al segle x–; un procés que, a més, ens ajuda a comprendre qüestions com ara l'actual reivindicació de l'agregació del monestir de Pedralbes al barri de Sarrià (i, per extensió, al districte de Sarrià-Sant Gervasi) per una part de la població de Sarrià. Una altra raó important és el paper que juga aquesta història en l'articulació d'una identitat (o identificació) diferenciada o comuna, segons

¹⁷ En aquest sentit, són moltes les referències que hom pot trobar, si bé volem destacar-ne dues de clàssiques: *La invención de la tradición* d'Eric Hobsbawm i Terence Ranger (2002), y *Europa y la gente sin historia* d'Eric Wolf (2005).

convingui, i la seva utilització en la confrontació o el conflicte simbòlics o representacionals.¹⁸ Tot això, sense oblidar que una breu aproximació a la història d'aquest antic municipi del Pla de Barcelona pot resultar especialment interessant per a aquelles persones que fins ara desconeixen la seva existència, més enllà de la seva condició de barri de Barcelona.

En aquest sentit, encara que no ens satisfà del tot iniciar aquesta passejada per la història de la manera més habitual, una cronologia que presenti en forma de sèrie un seguit de dates i d'esdeveniments –en considerar que podríem acabar participant, encara que involuntàriament, en la consolidació de relats fundacionals que simplifiquen la complexitat de la realitat històrica i que confonen, per exemple, la presència d'assentaments humans amb l'existència d'una mena d'ens administratiu o l'indret amb el municipi–, és la manera més senzilla d'aproximar-se a un procés llarg i complex. Si pensem en els primers assentaments humans, val més carregar-se de precaucions i parlar en termes de «zona», ja que les primeres troballes són de l'enterrament en cista del Turó de Monterols (a l'actual barri de Sant Gervasi-Galvany) o una ascla de sílex al passeig de la Reina Elisenda, ambdues del neolític mitjà i que acostumen a datar-se entre els 3.000 i 2.500 anys abans de la nostra era.¹⁹ Però si aquestes troballes ja ens diuen ben poca cosa dels seus pobladors, els períodes posteriors són encara més obscurs, tant per al cas que ens ocupa com per al conjunt del Pla de Barcelona.

Ben entrada ja l'antiguitat,²⁰ entre els segles III i II a.n.e., es troben restes d'alguns assentaments ibers –en concret, laietans– a Santa Creu d'Olorda (avui parcel·lada

¹⁸ Ja hem assenyalat anteriorment la complexitat inherent als fenòmens identitaris a partir d'autors com ara Barth (1976), Terradas (2004) o Herzfeld (1992), conjunt de vivències, interaccions amb el paisatge i determinada gent, però també representacions de tot això, fenomen sobre el qual també reflexionen autors com Hobsbawm i Ranger (2002) o Wolf (2005).

¹⁹ Val a dir que existeix certa precaució en la datació d'aquestes dues troballes. Pel que fa a l'ascla, és prou evident que només un ganivet de sílex no dona per a massa precisió. En canvi, el cas de la cista és un xic diferent ja que, si bé autors com ara Bosch i Gimpera (1920) o Pericot (1960) no dubten a donar per bona aquesta datació, treballs més recents com el de Sanmartí (1994) consideren que no hi ha suficients elements com per fixar-la amb seguretat. Una troballa que, a més, s'ha de contextualitzar en les condicions en què es va fer: durant els moviments de terres per urbanitzar una part dels terrenys de la finca d'E. Schäfer en la segona dècada del segle xx. I encara trobem un darrer element pertorbador, ja que hi ha diverses versions sobre qui va fer l'excavació, si va ser el mateix E. Schäfer, arqueòleg aficionat, o P. Bosch i Gimpera, reconegut arqueòleg i prehistoriador.

²⁰ A l'hora d'emprar la denominació genèrica de l'antiguitat, ho fem incorporant tota la complexitat que suposa la distinció entre la clàssica i la tardana, distinció que es consolida a partir de P. Brown i la seva obra *El mundo de la Antigüedad Tardía* (1991).

entre els municipis de Barcelona, Sant Feliu de Llobregat i Molins de Rei) i a la finca de Can Batllori (actualment, al districte de les Corts) que, amb el coneixement adquirit sobre els ibers, permeten suposar que es tractaven de comunitats dedicades principalment a l'agricultura i a la ramaderia. Tanmateix, no hi trobem res que puguem considerar com l'antecedent del municipi de Sarrià. Tot seguit, arribà la conquesta i la colonització romana de la qual trobem algunes evidències arqueològiques a l'antic terme municipal de Sarrià, com ara la presència de les vil·les romanes o *fundus* de Can Batllori i de Pedralbes, o les restes de la necròpolis que a mitjan 1970 deixaren al descobert les obres de l'estació de ferrocarril de Reina Elisenda.

L'excavació de les vil·les ens aproxima a una vida camperola que, aquest cop sí, podríem vincular amb el Sarrià medieval i modern, ja que –malgrat algun alta-baix durant el baix imperi– serà el mode de subsistència característic d'aquestes contrades fins al segle XIX. Però no és tan sols un tret característic de Sarrià, sinó del conjunt de municipis del Pla de Barcelona perquè, com assenyala Palet (1997), la fundació de la colònia romana de Barcino va anar acompanyada de l'assignació d'un territori rural –el Pla– que s'encarregava d'abastir-la. Aquest territori fou ordenat segons l'esquema ortogonal conegut com a *centuriatio*, consistent en un seguit de vies i camins, el *decumanus* (en sentit est-oest) i el *cardus* (en sentit nord-sud), que anaven parcel·lant el territori en *centúries* (que, en el cas del Pla, serien normalment de 15 per 20 *actus*, uns 532 per 710 metres). Aquestes *centúries*, que també podien ser subdividides en parcel·les menors com l'*heredia* o el *jugerum* a través dels *rigores* (petits camins o llinces), varen ser lliurades als colons per a la seva explotació. Tanmateix, sabem que aquestes parcel·lacions eren assignades al *fundus* (l'explotació agrícola romana per excel·lència) o que, fins i tot, podien incorporar l'existència de petits nuclis de cases que rebien el nom de *vicus*. Alguns autors com Mañé (2002) consideren molt probable que un d'aquests *vicus* fos l'embrió de Sarrià, si bé no disposem de prou dades empíriques que avalin aquesta afirmació, que implicaria establir una continuïtat de gairebé dos mil anys.

Ara bé, entre aquesta «romàntica» continuïtat i la «simple» constatació de l'existència de les vil·les romanes de Can Batllori i de Pedralbes als termes del Sarrià històric, trobem prou indicis sobre la romanització d'aquest indret que ens permeten albirar els fonaments sobre els quals es bastirà el Sarrià medieval. Per exemple, des d'una perspectiva urbanística, trobem que l'eix vertebrador del

nucli del Sarrià medieval, modern i contemporani, el carrer Major de Sarrià, es correspon en el seu traçat amb un antic *decumanus* romà²¹ (Palet, 1997; Palet, Fiz, Orengo, 2009). O tant o més important, tot i la feblesa de les dades empíriques esmentada anteriorment en parlar de la necròpolis trobada a Reina Elisenda, no és gens agosarat afirmar l'existència d'un temple paleocristià a l'emplaçament de l'actual església de Sant Vicenç de Sarrià. Però la seva importància no rau només en la continuïtat d'un espai de culte (que se suposa associat des de ben aviat a l'advocació a Sant Vicenç) sinó en el fet que, com veurem, al voltant d'aquest temple i dels successius que el substituïren es consolidarà un nucli poblacional estable que, si bé durant segles romandrà sota domini eclesiàstic, esdevindrà el centre de Sarrià fins als nostres dies.

Encara hi hauria una altra empremta de la romanització que volem esmentar, tot i que no n'expliquem exactament la història, sinó l'etimologia. Aquesta és una qüestió que s'aborda amb cert deteniment a la majoria de treballs que han provat d'aprofundir en la història de Sarrià (Carreras, 1901; Segarra, 1921; Martí Bonet, 1987; Jove et al., 1997; Mañé, 2002; Prevosti, 2003), segurament per la fascinació que desperta imaginar un origen molt més enllà dels 1.000 anys ja acceptats. Ara bé, disposats a fer elucubracions, no hi ha res millor que fer-ho a partir d'un especialista com Joan Coromines i el seu ingent treball *Onomasticon Cataloniae* (1989-1997). Les primeres referències escrites es remunten a la segona meitat del segle x –amb certa disparitat sobre quina és la primera referència o la més rellevant–²² sota la forma de *Sirriano*, denominació més habitual que en els segles posteriors conviurà amb altres variants.²³ Diu de Sarrià: «òbviament, un nom de predi romà en -ANUM, derivat d'un NP [nom propi] llatí» (1997: 55), nom que ell considera que ha de ser *Serrius* o *Serranus* i que remetria al propietari d'un d'aquells *fundus* romans que s'establiren al Pla de Barcelona.

²¹ Cal destacar que alguns autors com Mañé (2002) o Prevosti (2003) parlen de Major de Sarrià com a *cardus*. Intuïm que producte de la confusió entre el que era l'orientació ideal dels *decumanus* i *cardus* amb la conseqüent adequació d'aquestes vies (a la *centuriatio* de Barcino i voltants) en el disseny de la ciutat i la particular orografia del territori.

²² No ens preocupa massa determinar quina fou la primera vegada que aparegué esmentat, però com que potser al lector sí, traslladem aquí les diferents propostes: F. De Segarra (1921) la situa en un document del 24 de març del 986, Martí Bonet (1987) destaca el document «Testament sacramental de Muç» del 987 conservat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, i J. Coromines (1997) en un document del 956.

²³ Com, per exemple, *Seriano*, *Serriano*, *Serrianum* o *Serria*.

L'etimologia ens porta a assenyalar –únicament– l'origen llatí de l'actual terme Sarrià, i fins i tot a fer palès que Sarrià comença a existir –per a nosaltres– a partir del segle x amb les primeres evidències documentals que s'hi refereixen com un indret, lloc o terme. Què passa durant els segles anteriors? No ho sabem del cert, però l'absència de testimonis (arqueològics i documentals), i també el coneixement més general sobre la Barcelona, el Pla de Barcelona o la Catalunya a l'alta edat mitjana, ens fan imaginar Sarrià com una mena de terra de ningú, en procés de definició, amb diversos ocupants i alhora intermitentment desolada, sobretot entre els segles VIII i X, amb les contínues ràtzies del Califat de Còrdova i les contrarespostes d'uns comtes cada vegada més consolidats amb la decadència de l'imperi carolingi.

Per tant, semblaria que l'atenció a l'origen del nom de Sarrià de moltes de les obres que n'han abordat la història va més enllà de l'interès purament etimològic i, de manera subtil i probablement involuntària, reforça un relat fundacional i alhora un d'identitari comú al conjunt de les societats europees. Un relat construït sobre la recreació d'una genealogia que, partint del present, trenca una continuïtat fins a la Roma i la Grècia clàssiques, tot projectant la imatge del que hom diu ser i que alhora invisibilitza tot allò que no es vol ser, com tan bé desenvolupen Wolf (2005) o Saïd (2002), entre d'altres. Estariem davant d'un règim discursiu que, en termes molt propers als de Foucault (1990, 2002), presenta com a real i objectiva aquesta visió modelada del propi passat. Una objectivació que es construeix sobre un pretès cientisme nodrit d'una selecció de dades empíriques i d'unes teories que n'articularen l'explicació d'acord a aquesta visió preconcebuda. És a dir, seríem al davant d'unes explicacions científiques que, independentment del seu rigor i veracitat, són alhora discursos ideològics.

Són diverses les conseqüències d'aquesta reconstrucció, si bé ara volem apuntar els grans absents (i invisibilitzats) d'aquest relat. Una de les grans invisibilitzades d'aquest període ha estat la cultura islàmica, i si s'ha fet visible ha estat des d'una imatge fonamentalment bèl·lica, de violència indiscriminada, de barbàrie... contra la que hom s'autodefineix.²⁴ Si de cas, és complementada per una mena

²⁴ En aquesta línia, i com ja s'ha esmentat, trobem les tesis de F. Barth (1976) sobre la construcció de les identitats a partir de l'oposició o la confrontació. Si bé reconeixem que la construcció d'identitats i d'identificacions no respon només a aquest esquema, esdevé un factor important per entendre què passarà a la península Ibèrica i en el conjunt del continent europeu pel que fa al procés de

d'anecdoticisme tecnològic que, a diferència del que passa amb altres cultures al·lògenes, redueix la influència de la cultura islàmica en les cultures europees a un seguit d'aportacions tangibles i superficials, però en cap cas vertebrals. Tampoc el poble visigòtic, amb la seva cultura, és gaire més visible. Més enllà de la subtileza de la seva empremta, la seva presència pot ser analitzada a *Barcinona* i, fins i tot, podem intuir-la en el temple tardoromà que seria –segons Martí (1987)– l'antecedent del temple de Sarrià esmentat en el «testament sacramental de Muç» del 987.²⁵

Però no és tan sols d'aquestes absències que volem parlar, sinó també de la de les persones comunes, les grans desconegudes sovint per gran part de la historiografia. Ara bé, aquesta inèrcia s'ha vist ja trencada d'ençà de finals dels 70, i ara són molts els científics socials que atenen a «la gente ordinaria [...] agente activo del proceso histórico, víctima y testigo silencioso del mismo [porqué] necesitamos poner al descubierto la historia de 'la gente sin historia'» (Wolf, 2005: 10). És aquesta la línia en què emmarquem el nostre estudi, perquè no volem (ni podem) fer de Muç el nostre Menocchio o la nostra Eliza,²⁶ sinó que volem rellegir la història, analitzar i comprendre un procés complex, dilatat en

---

construcció de noves identitats col·lectives. Les paraules mai són vàcues, i aquí aquest període més o menys dilatat en el temps (breu en el cas de Catalunya) rep el nom de «reconquesta». Aquest mot redefineix uns esdeveniments presents en clau de passat i alhora de futur. El procés és presentat com una recuperació, un retorn a un estat anterior que ha estat violentat amb la invasió, la conquesta i l'ocupació. Ara bé, aquest passat és una recreació que serveix d'eix fundacional d'un projecte que tot just es comença a definir i construir.

²⁵ El testament sacramental és un manera particular de fer testament dins del dret català que neix del privilegi atorgat per Lluís el Pietós el 801 a l'altar de Sant Fèlix de l'església dels sants Just i Pastor de Barcelona i que fou derogat el 1991. Aquest reservava el privilegi a qualsevol veí de Barcelona que trobant-se en perill de mort expressés davant de testimonis les seves darreres voluntats, tot donant-li valor legal si els testimonis juraven abans de sis mesos davant d'aquest altar.

Muç apareix com un captiu de la ràtzia d'Almansor sobre Barcelona el 6 de juliol del 986, captiu que va donar, entre altres propietats, una peça de terra a prop de l'església dedicada a Sant Vicenç a Sarrià per tal d'aconseguir diners per a la seva dona captiva, Ermessenda.

²⁶ Menocchio (o Domenico Scandella) és un moliner del segle XVI rescatat de la invisibilitat de la història pel llibre *El queso y los gusanos*, de Carlo Ginzburg, un dels grans exponents de la microhistòria, corrent historiogràfica que irromp a Itàlia i a França durant els anys 70 i que redueix l'escala de l'anàlisi històrica fins a parar atenció en allò quotidià, que reflecteix i serveix per comprendre una societat i la seva època: un esdeveniment concret, una persona corrent (com en l'obra de Ginzburg)... Eliza Kendall, per la seva banda, és una jove obrera britànica que va sucumbir al pes del capitalisme i del treball industrial –es va suïcidar, fet que només va ser recollit en una nota de premsa–, a qui Ignasi Terradas rescata igualment de l'oblit –un oblit molt significatiu, no obstant–, tornant-li certa dignitat gràcies a la seva obra *Eliza Kendall. Reflexiones sobre una antibiografía* (1992).

el temps i inacabat, com és el del trànsit de *veí* de vila rural independent a *ciutadà* de barri «perifèric» de ciutat. No és una tasca senzilla. Nosaltres mateixos, fins ara hem dit ben poca cosa de les persones que habitaven històricament el territori de Sarrià, però ni és en aquest període històric que ens volem centrar ni podem fer gaire cosa més que unes petites pinzellades a partir de les poques restes arqueològiques, de les residuals referències documentals que fan esment d'aquest i altres territoris del Pla o de la translació de les anàlisis referides a àrees i temes més generals.

En definitiva, abandonant desitjos, malenconies i imaginacions, i també qual-sevol pretensió de reconstruir el passat més remot en clau de present, tot el (poc) que sabem de les persones que habitaren el que avui distingim com el territori del Sarrià històric és que era una societat dedicada fonamentalment a tasques agrícoles, en què el parentiu era un dels elements vertebradors i la religió semblava ocupar un paper rellevant. Obtenim traces o indicis que ens permeten albirar les primeres fases d'un procés històric com és l'ocupació i l'adaptació humana a un territori concret. Però allò que és una minsa informació per conèixer el passat, també esdevé un material interessant per explicar el present. Un present en què assistim a una reinterpretació del passat que s'utilitza per *explicar* el present i, fins i tot, per pensar el futur, per reforçar una identitat viscuda i, alhora, per articular un procés identificador, com hem anat apuntant. Són aquestes dades històriques les que basteixen des de qüestions aparentment materials, com la reclamació del monestir de Pedralbes o la reivindicació d'una territorialitat esquinçada, fins a d'altres de caràcter ideal o simbòlic, com ara la reivindicació d'una mena de comunitat moral pròpia, definida bàsicament en confrontació a un *altre* (en els darrers segles, Barcelona i el model que representaria).²⁷

²⁷ Només a tall d'exemple, conscients de la seva condició gairebé anecdòtica per la seva excessiva intensitat, però apuntant l'esmentada representació oposicional envers Barcelona, reproduïm aquestes paraules de Mañé: «Com tothom que té la força de les armes a casa dels altres, i es creu que tot el que veu es seu, els romans varen posar en pràctica una política rapinyaire, com la que practiquen alguns governants actualment [referint-se a les autoritats de Barcelona], i començaren a carregar d'impostos els antics amics i aliats ibers de Catalunya. Els indígenes, com és natural, es revoltaren [...] Com que les coses començaren a anar mal dades [...] els laietans dels poblats de Santa Creu d'Olorda i del Putxet, varen decidir capejar el temporal i sotmetre's a l'invasor; suposem que amb algunes condicions, car no s'observen nivells de destrucció als poblats». (2002: 6-7)

3.2. El naixement de Sant Vicenç Sarrià: d'indret a municipi, tot passant per feu

Arribem al segle x i tot fa semblar que a partir d'ara resultarà més senzill resseguir la història de Sarrià, perquè comença a esquerdar-se el silenci que les fonts ens venien imposant amb l'augment de documentació, conseqüència directa d'una creixent vitalitat d'aquests territoris i que, alhora, Sarrià comença a materialitzar-se com a entitat pròpia. Ara bé, la realitat s'entesta a mostrar-se complexa i, encara que la presència de referències a Sarrià no para de créixer durant el període de la baixa edat mitjana i l'edat moderna, la complexitat inherent a aquest període ampli de la història des d'un punt vista polític, econòmic, social... ens fan assumir les nostres limitacions per abordar amb profunditat una realitat encara tan indefinida com Sarrià. Així, doncs, optem, estratègicament, per oferir-ne quatre pinzellades en forma de dates i dades que acompanyin el lector en aquestes primeres fases de la –anomenem-la així– metamorfosi de Sarrià: primer *indret*, a continuació *feu*, després *municipi* i finalment *barri*.

¿Què reflecteix el testament de Muç del 987, sinó és l'efervescència (social, econòmica...) al Pla de Barcelona, com a la resta de l'anomenada Catalunya Vella, producte de l'encreuament de processos històrics transcendents com ara l'expansió àrab, la decadència goda, l'esvaïment de la marca hispànica carolíngia, la consolidació d'un sistema feudal català...? Muç, captiu de la ràtzia d'Almanson sobre Barcelona el 6 de juliol del 986,²⁸ va donar, entre altres propietats, una peça de terra a prop de l'església dedicada a Sant Vicenç a Sarrià per tal d'aconseguir diners per a la seva dona captiva, Ermessenda.²⁹ No només apareix Sarrià com a indret identificable o un precedent de l'actual parròquia de Sant Vicenç, sinó que també ens mostra el Pla com a espai interconnectat, alhora que ens permet visualitzar les trames d'aquests esdeveniments passats, presents i futurs que tot just apuntàvem.

Si aquest document exemplifica un incipient procés de definició, tant a escala local com de país, pocs anys més tard, l'any 1046, podem observar a través del

²⁸ En aquest sentit, volem destacar treballs com els de Feliu (2007) o Zimmermann (1980), entre d'altres, que apunten la necessitat de destriar entre història i mitificació d'aquest setge, confusió que s'hauria anat reproduint des d'antuvi i fins als nostres dies, com per exemple en Català (1990).

²⁹ En aquest mateix document també apareixerà citada com a beneficiària d'alguns dels seus bens l'església de Santa Maria de Vallvidrera, municipi que a finals del xix s'agregarà voluntàriament a Sarrià.

cas de Sarrià com els esdeveniments s'acceleren. Datat en aquest any, trobem un document de donació dels Comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Elisabet a la canonja de Santa Creu i Santa Eulàlia de l'església de Sant Vicenç de Sarrià «amb tot els seus delmes i primícies, oblacions dels fidels, cases i corts, alous i vinyes, terres de conreu i erms que aleshores posseïa i dels que endavant poguéu adquirir» (Jové 1997: 18); donació que torna a ser confirmada l'any 1055 pel mateix Ramon Berenguer I i la seva nova dona, Almodis, juntament amb el bisbe de Barcelona Guislabert.³⁰ Aquests documents, com d'altres de l'època, són evidència del procés d'articulació del sistema feudal al país i com els territoris es reparteixen sota la jurisdicció de senyors feudals «civils» i eclesíasts.

Tanmateix, comprovem un Sarrià viu, amb una fisonomia rural no gaire diferent de la que mantindrà fins ben entrat el segle XVIII, amb diverses agrupacions de cases (o nuclis) però també amb corts, que –com assenyala Bonnassie (1979)– es tractaria en aquesta època de cases o masies aïllades, i on l'església, amb la seva sagrera, ocupava un paper central en els àmbits espacial, simbòlic, social, polític, econòmic... Precisament, el 1147, en el document de la consagració de l'església de Sant Vicenç de Sarrià, en referir-se als límits de les possessions d'aquesta, es parla de dos indrets històricament relacionats amb Sarrià: Cassoles (inicialment vinculat a Sarrià, si bé des del segle XIII formarà municipi independent com a Sant Gervasi de Cassoles) i les Corts³¹ (que també incorporaven un dels nuclis de cases que formaven part de la parroquial de Sarrià i que s'independitzarà definitivament al segle XIX). Una relació que fa notar l'extensió territorial i l'àrea d'influència inicial de Sarrià³² i com aquesta es va anar empentint amb el pas del temps. Alhora, la consagració de Sant Vicenç de Sarrià com a parròquia suposarà l'inici d'un camí de diferenciació administrativa i jurisdiccional clara respecte

³⁰ Bé podria parlar-se d'estrany «companys de viatge», ja que pocs anys abans el mateix Guislabert havia donat suport una revolta contra el mateix comte, fruit de la seva relació familiar amb el vescomtat de Barcelona que fins i tot ell regenta durant uns quants anys... Atès que és una època complexa i en procés de definició, aquestes conxorxes estaven a l'ordre del dia.

³¹ Cal aclarir que sota la denominació de les Corts s'amaguen dues realitats diferents. Per una banda, el nucli de les Corts que d'antuvi gaudia de franqueses i que estava sota jurisdicció reial (Moran i Beltran, 1985, 2013); per l'altra, la denominació es referia a la majoria de cases aïllades i disperses pel territori de Sarrià.

³² En termes actuals, aquest Sarrià s'estenia fins a l'actual Hospitalet de Llobregat, incorporava una franja dels actuals Sants i Eixample, fins a una part d'Horta-Guinardó i Gràcia, i pel nord s'endinsava fins a prop de Valldoreix.

de Barcelona (germen de la futura administració municipal), que es mantindrà fins al segle xx amb la seva agregació.

El 1327 és un moment clau en la història de Sarrià: és l'any que la reina Elisenda de Montcada funda el monestir de Santa Maria de Pedralbes al terme de Sant Vicenç de Sarrià. Pocs mesos després, arran de la mort del seu marit el rei Jaume II, s'instal·larà fins la seva mort en un palau que ordenà construir contigu al monestir. L'elecció de Sarrià guardaria relació amb la voluntat de la reina de dotar-se de rendes que garantissin el sosteniment del monestir, entre altres factors,³³ objectiu que es veurà reforçat a partir del 1334 quan el papa Joan XXII, a petició de la reina, unirà a Pedralbes nou rectories i vicaries perpètuas. Entre aquestes, hi trobem la vicaria de Sant Pere de Premià que, a petició de l'abadessa al bisbe de Barcelona, serà permutada per la de Sant Vicenç de Sarrià el 9 de maig del mateix any. D'aquesta manera, Sarrià passa a estar sota el control del monestir de Pedralbes. Si a això s'afegeix la concessió del dret de bovatge (concedit el 1368 per Pere III) o la capacitat de nomenar el batlle de la vila de Sarrià,³⁴ comprovem com d'ençà del segle xiv l'abadessa del monestir esdevé senyora feudal. Tot i així, el seu exercici no durarà gaire temps, ja que de manera progressiva es va consolidant una administració civil, com per exemple s'observa en una llicència reial de 1379 en què es parla de l'elecció de quatre prohoms que imposin multes als que es neguen a pagar les contribucions; o el 1392, quan Joan I parla dels «prohoms i persones singulars de la parròquia de Sarrià», és a dir, de la Universitat. Aquest pols entre l'administració eclesiàstica i la civil –o, si es prefereix, aquesta transició de l'una a l'altra o de separació– tindrà un punt d'inflexió amb la celebració, el 3 de setembre de 1645, del Consell de la Vila que decidirà la separació definitiva d'ambdues administracions.

En el camp de les institucions religioses, hi destaca una altra data que ens ajuda a entendre el Sarrià històric, però també el present: la fundació, l'any 1578, del convent dels caputxins –el primer de l'Estat– al Desert de Sarrià, a tocar de la capella de Santa Eulàlia. Els caputxins ocuparan aquest espai, tot i la supressió dels ordes religiosos l'any 1809, fins a la seva exclaustació l'any 1835. No tan sols és important per la seva presència, sinó pel mateix enclavament, ja que, com

³³ Altres factors serien l'entorn o la ubicació relativament propera a Barcelona i a altres nuclis habitats, però alhora prou distanciat.

³⁴ Aquesta capacitat, juntament amb moltes altres, apareix recollida en el Llibre de la Cadena del monestir titulat *Patró dels capbreus privats del Monestir de Pedralbes* del 1428.

veurem, el Desert no és únicament un espai intensament viscut, sinó d'un alt contingut simbòlic. Anys més tard, el 1887, els caputxins tornaran a Sarrià, al que serà el seu emplaçament actual, el qual, l'any 1966, serà escenari d'un fet important per a la història recent del nostre país conegut com la Caputxinada.

Reprenem qüestions com ara el creixement i la consolidació de Sarrià, dels diversos nuclis i cases, de la seva població... Perquè el mateix procés de diferenciació que portarà a la consolidació de Sarrià com a entitat autònoma (primer respecte de Barcelona i més tard de la jurisdicció del monestir), també tindrà el seu impacte en el mateix terme de Sarrià. Apuntàvem que al segle XII era evident l'existència de diversos nuclis consolidats a Sarrià, la qual cosa exemplificava la puixança d'aquest territori (com el del conjunt dels territoris del Pla) tant en l'àmbit demogràfic com econòmic, i també les nombroses cases aïllades o masies associades, tant a un mode de producció domèstic (o autosuficient) com al creixement econòmic agrícola. El Cens de les Corts de Cervera de 1359 apunta 121 focs per Sarrià,³⁵ amb un pes específic del nucli de Sarrià, però on també destacaria el nucli «antic» de les Corts, gràcies a la seva disposició estratègica respecte d'una de les principals vies d'accés a Barcelona. Precisament, aquesta particularitat apareix recollida en la composició dels membres del Consell de la Parròquia/Vila –*jurats*–, segons el sistema d'elecció de la *insaculació*, que establirà la diferència de les bosses amb relació al territori –una per a la vila i una altra per a les Corts–, a diferència del que era habitual en altres municipis, amb distincions basades en la riquesa dels jurats (mà major i mà menor).³⁶ Així, trobem que al 1624 hi havia 11 prohoms per a la primera i 14 per a la segona.

Hem d'insistir novament en la importància de distingir les dues realitats que aglutina la denominació de les Corts, ja que altrament tindríem dificultats per

³⁵ Tot i que existeix cert debat al voltant de quantes persones representen un foc, som del parer que sis o set semblen respondre de manera més precisa que no pas quatre als models familiars i residencials d'aquestes societats.

³⁶ Aquesta diferenciació també s'observa en el nomenament del batlle, ja que aquí n'hi ha dos –un per a Sarrià i l'altre per a les Corts–, o en la figura del clavari, que s'alternava anualment entre un home de la bossa de Sarrià i un de la de les Corts.

El sistema de nomenament del batlle patirà canvis d'acord amb els moviments que s'aniran produint durant aquests segles. Per exemple, el monestir tindrà la potestat de nomenar el batlle de Sarrià fins al segle XV, càrrec que posteriorment serà nomenat pel veguer, mentre que el de les Corts serà nomenat pel sotsveguer del Vallés, com es recull en el registre de les viles del Corregiment de Barcelona que obrí la Real Audiència l'any 1716, poc abans de l'entrada en vigor del Decret de Nova Planta.

entendre aquest repartiment, i també les dades del fogatge de 1639, que recull la presència de cinc talls a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià –tres de vinculats a la vila de Sarrià, el de les Corts i l’anomenat de la Travessera–; o el memorial de la parròquia de Sarrià de 1670, de la que Escudero (2002) ens diu «Sarrià queda dividit en quatre partides: Vila, Carrerons, les Corts i la Travessera» (2002: 27). Una confusió que, a més, ocultaria el procés d’allunyament que l’any 1664 endegava el nucli de les Corts, en convocar un consell restringit i independent del Consell de la parròquia de Sarrià.

Aquest serà un procés lent i que es veurà interromput amb l’aplicació del Decret de Nova Planta i el nou model de govern municipal (amb una única autoritat municipal, l’*alcalde* o *batlle*, nomenat per la Real Audiencia en el cas dels municipis sotmesos al control del corregidor), i que es veurà potenciat i alhora alterat amb el reguitzell de canvis que es produeixen a partir de la Constitució de 1812 (Moran, 2013). L’any 1814, les Corts de Sarrià iniciarà els tràmits per esdevenir municipi independent respecte de Sarrià, un procés amb tensions evidents (Moran, 2013) que culminarà l’octubre de 1836.³⁷

No serà aquest l’únic canvi que experimentarà Sarrià i les seves partides, ja que també la Travessera s’independitzarà de Sarrià l’any 1850, tot i que per agregar-se al municipi de Sant Gervasi de Cassoles. Més curiós resulta el periple de la partida de Pedralbes, perquè passarà de tenir sota el seu control –del Monestir– tot el territori de Sarrià, i també la seva parròquia, al segle XIV, a perdre’n de manera progressiva tots els drets (el darrer serà la capacitat de nomenar el rector de la parròquia, al 1760). L’any 1781 es reconeix la segregació de la partida de Pedralbes, que passarà a estar sota control del monestir, si bé serà reabsorbida novament per Sarrià deu anys més tard. Aquest periple, però, no acabarà aquí, perquè l’any 1984, amb la nova organització de Barcelona, Pedralbes és segregat del districte de Sarrià-Sant Gervasi i s’incorpora al de les Corts.

Tanmateix, en la història de Sarrià no tot serà empetitir-se, ja que l’any 1890 Vallvidrera s’agregarà voluntàriament a Sarrià, com també ho farà a partir de 1916 una part de Santa Creu d’Olorda (en procés d’autodissolució des del 1912). Ambdós casos han de ser entesos com la sortida possible davant de l’encreua-

³⁷ Prova dels canvis que s’estaven produint, de la definitiva separació de l’administració civil i eclesiàstica, de la decreixent influència del sentiment religiós a l’hora d’articular identitats, podem observar com la independència de les Corts com a municipi serà prèvia a la consagració de la parròquia de la Mare de Déu del Remei (1850).

ment de múltiples factors: la dificultat econòmica d'aquests municipis, i també la incapacitat política de fer-hi front, la pressió de l'expansió de la Gran Barcelona, nous paradigmes polítics, històries compartides, la proximitat i similitud amb Sarrià, els interessos dels grans propietaris... Però també el mateix interès de Sarrià, especialment en el cas de Vallvidrera, de demostrar que les agregacions es podien fer d'una altra manera.³⁸

A través d'aquesta breu síntesi històrica hem provat de transmetre al lector la complexitat d'un període de temps dilatat, ple de canvis dels quals Sarrià, com el conjunt del Pla, la mateixa Barcelona o el país, no se'n poden dissociar. Podríem dir que Sarrià, durant aquest llarg procés d'emancipació, en el seu trànsit d'indret a municipi, de separació de l'eclesiàstic i el civil... s'ha vist empès a desprendre's del que semblava una part de si mateix. Inevitablement, hi ha qui viu amb malenconia aquesta pèrdua, i qui experimenta un orgull en enaltir (i mitificar) aquest passat (fenòmens que abordarem amb deteniment). Ara, però, es tracta d'albirar aquesta complexitat com a pas indispensable per entendre què passarà a partir del segle XIX, centúria en què els canvis i les transformacions arriben en tromba.

3.3. Sarrià, al llindar de la pèrdua de la seva autonomia

Sarrià fou una vila eminentment pagesa fins a finals del segle XVIII i després, durant el segle XIX, evolucionà cap a la menestralia de la construcció (fusteria, rajoleria, mineria d'aigua, etc.), especialitzant-se en aquest sector arran de la crisi de l'agricultura i l'expansió urbana, industrial i d'infraestructures de Barcelona i de tot el Pla. El municipi el conformaven quatre nuclis de població de diverses dimensions: Pedralbes, situat al nord-est, la vida del qual girava al voltant del monestir medieval que li dona nom; les Corts de Sarrià, al sud-est; «La Travesera» (poc figurada en els registres oficials, però amb una presència important en l'imaginari popular), anomenada així per ser a tocar del camí amb el mateix

³⁸ No tan sols les agregacions es podran desenvolupar d'una altra manera, sinó també el reconeixement de la singularitat dels territoris incorporats, tal com demostraria el càrrec de l'alcalde de barri. Amb l'annexió de Vallvidrera a Sarrià es va instaurar aquest càrrec com a autoritat delegada per tot «el territorio que constaba el suprimido pueblo de Vallvidrera», com es recull en el nomenament d'agost del 1890. Hem pogut accedir a aquesta documentació a través d'una de les nostres interlocutores privilegiades, neta d'aquest alcalde de barri, que ha conservat el nomenament, juntament amb altra documentació que abasta més de dos segles d'història de la seva família.

nom que creuava el pla d'est a oest; i el nucli del municipi, centre administratiu i *de vida*, amb la seva extensió de conreus (principalment vinya i cereals) i de masos dispersos. Al llarg del segle XIX, se'n segregaran primer les Corts i després «La Travessera», que s'agregarà a Sant Gervasi de Cassoles, encara que Sarrià sumarà territori amb l'agregació de la població de Vallvidrera (1890), situada a la solana de Collserola, tot just per sobre de Sarrià.

Durant el segle i mig anterior a l'annexió a Barcelona, Sarrià experimentà, com tot el territori català i més enllà, canvis profunds en la seva estructura social, econòmica i política, i també en la seva configuració com a poble amb una identitat local pròpia. Estem parlant d'un territori que al segle XVIII era eminentment pagès i que el 1921 passa a agregar-se a un dels principals centres urbans i industrials d'Europa.

Des de l'últim terç del segle XVIII, la seva fesomia social i urbana canvia radicalment, passant per diverses fases, però que podem resumir en dues: d'una banda, la d'adscripció a la terra d'una població que vivia dins un horitzó (no exempt de conflictes) conformat bàsicament per la família, la parròquia i l'arrelament, i, de l'altra, la d'un paisatge ben conegut al procés de proletarització que separa arreu l'àmbit de vida i del treball (aquest últim, determinant en gran mesura la identitat de les persones). Aquest procés s'inicia ja a finals del segle i continua amb agudesa durant la primera meitat del segle XIX. És llavors quan s'inicia la urbanització intensiva del territori municipal de Sarrià i la conversió de la majoria pagesa en treballadora itinerant al servei, principalment, del desenvolupament industrial de Barcelona. I és en aquest procés que la població de Sarrià i la seva identitat col·lectiva es veuen transformades i que passem del predomini d'experiències i d'imatges *tradicionals* de ruralitat a unes trajectòries i uns imaginaris *moderns* més urbans i proletaris, per resumir-ho. En concret, cada vegada més pagesos passen a ser jornalers (de la construcció o de la mineria, per exemple), tot i conservar parcel·les de terra que continuen treballant, guanyant cada cop més terreny els usos industrials i urbans de la terra.

En tot aquest procés té una importància cabdal la crisi de l'agricultura que s'abatia sobre tot Catalunya i Espanya, i que només era un dels aspectes d'una crisi general de l'Antic Règim: les guerres de finals del set-cents amb França i Anglaterra afecten el comerç exterior català i provoquen una agudització de la pressió fiscal estatal per tal de finançar les despeses militars, l'activitat marítima pràcticament s'atura, hi ha daltabaixos molt importants en els preus en pocs

anys... I tot entre els últims anys del segle XVIII i els primers del XIX. A Sarrià, el panorama és, com arreu, de força penúria, ja que gaudint d'unes de les terres més productives del Pla de Barcelona, i essent abans d'aquesta crisi i durant quasi tot el segle XVIII eminentment rural, pateix agudament la depressió de l'agricultura, juntament amb el procés general de desamortitzacions liberals, que deixà sense recursos comunals els pagesos més pobres. A més, cal afegir-hi que la Guerra del Francès, entre 1808 i 1814, amb el seu moviment de tropes, provocà la destrucció de molta vinya a Catalunya i també a Sarrià específicament, on era conreu principal, i que a això continuà amb una depressió a escala europea que no facilità la recuperació o la replantació dels ceps. D'aquí aquest procés de canvi en les ocupacions de la població, la proletarització creixent i, en termes generals, el desarrelament i l'augment de les diferències socials pel que fa a l'estructura social.

I d'aquí també que a Sarrià hi hagi un canvi en la percepció respecte de la burgesia barcelonina, que abans de la crisi —a la segona meitat del segle XVIII— ja havia començat a instal·lar-hi les seves grans torres d'estiueig i d'esbarjo (i, per tant, era benvinguda per la seva contribució fiscal i la despesa que feia al municipi de Sarrià), però que en aquest moment passa a considerar-se població *forastera* que no aporta res al territori: perdudes les colònies americanes, el gran comerç amb les quals beneficià especialment la burgesia barcelonina que construïa les seves grans mansions a Sarrià (potenciant-ne el sector constructor, el comerç local i les finances municipals), aquestes construccions quedaren buides durant dècades i els seus propietaris passaren a ser considerats per l'oficialitat sarrianenca mers terratinents forasters i absentistes (Toscas, 1997).

Això és així sobretot durant la primera meitat del segle XIX, fins que la recuperació i l'expansió econòmiques catalanes i especialment barcelonines de les dècades centrals del segle feren recuperar amb escreix aquesta vessant residencial de Sarrià. És en aquest moment que Sarrià, dins d'un corrent general d'especialització a tot el Pla barceloní, consolida unes activitats econòmiques i professionals relacionades amb la construcció, que ja s'apunten des de finals del XVIII (moment en què Sarrià ja proporcionava a Barcelona un bon nombre de mestres de cases i constructors de mines d'aigua). És un moment de dependència econòmica de tots els municipis del Pla respecte de la capital, en què l'esfondrament de l'agricultura (i, per tant, la impossibilitat cada cop més gran de viure d'ella), juntament amb l'expansió industrial barcelonina, força una reconversió que pren diverses formes segons els pobles: a Horta, l'especialització en la bugaderia

(Díez, 1982); a les Corts, en rajoleries i adoberies (Tatjer; Vilanova; Insa, 2004); i a Sarrià, en la construcció (paletes, fusters, rajolers, minaires, picapedrers, etc.) o les blondes (Solà, 2004). Amb aquestes paraules descriu el Sarrià d'aleshores el diputat Batlle: «es un pueblo en el que su población indígena, casi en su inmensa mayoría ha dedicado su actividad al ramo de la construcción. Todos los que estamos en Barcelona sabemos que de San Vicente de Sarriá han salido y salen centenares de albañiles y picapedreros» (a *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921).³⁹

Això s'explica també, com dèiem més amunt, per l'expansió de les infraestructures i el procés urbanitzador de Barcelona, però no com un fruit exclusiu i «natural» de les forces econòmiques, sinó per un procés polític que feu que a Sarrià els poders busquessin conservar o guanyar àrees d'influència dins del Pla de Barcelona. Aquests anys centrals del segle XIX són els de la construcció de les grans carreteres (una de les primeres del Pla serà la carretera de Sarrià, construïda entre 1850 i 1853), les línies ferroviàries (com els ferrocarrils de Barcelona a Sarrià, inaugurats el 1863), la renovació o millora dels canals de rec preexistents (el de la Infanta Carlota o el rec Comtal) o la construcció de nous (el canal d'Urgell, per exemple). I en totes aquestes obres, la població de Sarrià, com a empresària o com a treballadora, hi tingué un paper central; de fet, els qui hi treballaven eren popularment coneguts com a «sarrians».

La importància de la vessant constructora de Sarrià fou tal que molts propietaris s'hi involucraren participant del negoci de la urbanització, l'especulació amb sòl urbà, les graveres, les bòbiles, les societats constructores, etc., mentre que a la segona meitat del segle, són famílies de paletes i minaires dels estrats populars les que sobretot s'afegeixen al negoci, i amb estratègies endogàmiques acaben ascendint en la piràmide social i desplaçant en bona part les primeres (que, en no pocs casos, acaben traslladant la seva residència fora de Sarrià). Aquests anys són també els de l'inici de la gran expansió urbana, tant a Barcelona com a la resta del Pla, inclosa Sarrià, escenari d'un creixement demogràfic sense prece-

³⁹ També Santi Latorre, que va ser president de l'Associació de Veïns de Sarrià, en ser preguntat sobre les ocupacions al Sarrià tradicional, ens destacà aquest passat «paleta», que ell encara havia pogut observar en el seu crepuscle durant un temps en què aquesta era la principal activitat. Sorpren, però, que en ser preguntat sobre un passat pagès, ens parlés d'aquest passat com quelcom de tan allunyat que ja no seria gens rellevant en termes de construcció de la identitat sarrianenca.

dents⁴⁰ conseqüència de la combinació de les desamortitzacions, els entrebancs d'una agricultura de caràcter autosuficient i també de la demanda de mà d'obra per al ràpid procés d'industrialització. Cal recordar que el Pla Cerdà s'aprova el 1859, poc després de l'enderrocament efectiu de les muralles, que la construcció de l'Eixample comença a continuació i que, fins a final de segle, s'edifiquen un bon grapat d'illes al llarg de la zona pròxima a la ciutat antiga.

Quant a la industrialització, Sarrià en va quedar en gran part exempta, igual com altres municipis de la falda de Collserola. Eliseu Toscas (1997: 102-103) suggereix, encara que afirma no poder demostrar-ho, que això també podria deure's a una opció de l'alta burgesia barcelonina «que no devia voler veure reproduïts a la seva localitat d'esbarjo i estiuueig, de segona residència, l'espectacle de les fàbriques de vapor i el món social i les condicions de vida que l'envoltaven». En la pugna per conservar àrees d'influència politicoeconòmica dins del Pla, en un moment de creixent dependència respecte de la capital, el poder polític a Sarrià (en consonància amb els interessos de la burgesia capitalina) conservava per al seu municipi l'especialització constructora i de lloc d'esbarjo allunyat de la conflictivitat de Barcelona. Tal com diu Toscas, es pot constatar com dos importants hisendats locals s'ho van manegar, a través dels contractes emfitèutics, per tal d'evitar la implantació industrial a les terres de la seva propietat, essent un d'ells l'artífex més important d'aquesta conversió d'usos de la terra –que interessava pel factor «modernitzador» i perquè proporcionava més benefici que l'ús agrari– durant els anys centrals del vuit-cents. I si bé no són els únics grans propietaris ni representen l'única opció davant la industrialització, sí que és cert que a través de les seves relacions, emparentaments i aliances polítiques amb altres burgesos i propietaris de la localitat i de Barcelona podrien haver marcat una certa pauta en el model d'urbanització.

Potser això expliqui –si més no en part– l'especificitat de Sarrià respecte de la resta de municipis del Pla també en les seves lluites contra l'agregació. Com veurem en l'apartat següent, si bé sovint conflüen, Sarrià es va mantenir al marge de la resta de municipis o va seguir la seva pròpia via de lluita, reivindicació o negociació. Sarrià havia aconseguit conservar el seu territori més que no

⁴⁰ El nombre d'habitants de la ciutat de Barcelona passa de poc menys de 125.000 l'any 1842, a gairebé 250.000 el 1877; i el 1897, amb el primer procés d'annexions ja completat, la xifra és de 509.589 (333.908 de la ciutat de Barcelona i 175.681 dels pobles del Pla annexionats).

pas altres municipis del Pla, gràcies a aquesta no-industrialització (parcial) i a la implantació de les segones residències de l'alta burgesia barcelonina⁴¹ –moltes de les quals acabaran esdevenint primeres residències.⁴² D'aquesta manera, també va mantenir-se més aliena a la migració massiva de treballadors de fàbrica que afectà Sants o Sant Martí, per exemple. És a dir, d'alguna manera, malgrat els importants canvis en l'estructura social de Sarrià que hem assenyalat, no hi va haver ni un reemplaçament ni un augment de població tant important com en altres termes del Pla de Barcelona,⁴³ al mateix temps que el seu territori, els seus paisatges i el seu medi ambient (la qualitat de l'aire, de les aigües, etc.) no patiren les dràstiques transformacions d'aquests, sempre parlant en termes generals.

Tot això, i el fet que Sarrià fos agregat a Barcelona vint-i-cinc anys més tard que la majoria de municipis del Pla (tots van ser agregats amb el Reial decret de 1897 excepte Horta, que va ser agregat el 1904), hauria fet que aquesta població conservés la seva identitat local d'una manera més pronunciada, la qual cosa explica, com veurem més endavant i és objecte i títol d'aquest estudi, que encara avui dia a Sarrià –sobretot la gent gran, amb un llarg arrelament al poble– es parli de *baixar a Barcelona* per descriure el desplaçament al centre de la ciutat.

De fet, és la pèrdua de l'autonomia administrativa –és a dir, la incapacitat de gestionar els propis afers– allò que més afectà la identitat particular de les poblacions del Pla annexionades a Barcelona (cf. Masjuan 2000: 56). L'encaïment dels serveis i l'augment de les contribucions foren dos dels arguments principals en l'oposició a l'annexió de tots els municipis, inclòs Sarrià. I és la nova llei municipal de 1870 la que donarà el toc de gràcia per a les successives agregacions, permetent que els municipis més grans de 100.000 habitants (com Barcelona) s'annexionessin aquells que estaven a menys de sis quilòmetres. Una

⁴¹ Sobre la importància del nou fenomen de l'estiuieg a partir del segle XIX a casa nostra, recomanem consultar, entre d'altres, l'obra de Mercè Tatjer (2016).

⁴² Aquest pas de segones residències a primeres s'accentua en el canvi de segle amb la millora de les vies de comunicació i la xarxa de tramvies i ferrocarrils –que tot just era electrificada–, tal com recull García (1990): només entre un 10 i un 15% serien segones residències. Hi ha un tercer element particular de Sarrià respecte d'altres pobles del Pla que ajuda a entendre aquesta major preservació: són les institucions educatives i els ordes religiosos que, a més, tot sovint, van units.

Resulta oportú recuperar una dita popular que diu: «Sarrià: vents, torrents, torres i convents», dita que a més introdueix un altre element important en termes d'urbanització, com és el de la particular orografia de Sarrià.

⁴³ El cens de Sant Vicenç de Sarrià recull uns 4.500 habitants el 1890 i 8.500 el 1910.

lleï que, a més a més, disminuirà la seva capacitat de recaptar impostos i, per tant, minvarà la seva autonomia municipal i farà que tots aquests municipis (inclòs Sarrià, l'últim), amb menys població i eminentment rurals, entrin a formar part dels expedients d'agregació de 1876 (cf. Masjuan 2000: 38; Grau i Nadal, 1997).

En aquest procés es donà una polarització d'interessos entre, d'una banda, les classes populars, que veien per exemple com l'agregació perjudicaria el seu petit comerç (ja que, malgrat que la unificació potser havia de facilitar l'intercanvi comercial, ells no tindrien la capacitat de competir amb els del centre de Barcelona, per exemple) i augmentaria els impostos sobre el consum i els lloguers; i, de l'altra, els terratinents i els grans burgesos de Barcelona i dels pobles del Pla,⁴⁴ que eren conscients que el sosteniment de les economies locals depenia sobretot de les (seves) contribucions territorials (més que no pas dels impostos indirectes sobre el consum), i que l'annexió facilitaria el seu negoci d'especulació amb el sòl i les edificacions projectades (cf. Masjuan 2000: 35-60).

I és que el projecte era el d'una Gran Barcelona expansiva, que amb l'aprovació i el desenvolupament del Pla Cerdà planejava una suburbanització de tots els municipis del Pla; és a dir, el seu sotmetiment a un projecte metropolità que menystenia les seves autonomies i les identitats locals específiques.⁴⁵ D'aquí l'èxit del sentiment antiagregacionista exhibit en la gran manifestació de 1889, que reuní –segons fonts de l'època– unes 40.000 persones al centre de Barcelona. Tanmateix, uns anys més tard es veié neutralitzat per la repressió que conduí als

⁴⁴ En el cas de Sarrià, independentment de l'origen –de si eren famílies benestants amb arrelament al municipi o nouvingudes de Barcelona– i també de les seves motivacions –lluitar per l'autonomia del municipi, mantenir la seva posició privilegiada, allunyar el seu lloc de residència de la major conflictivitat present a Barcelona...–, bona part d'aquests burgesos es posicionà activament en contra de l'agregació, com recullen els documents d'arxiu.

⁴⁵ En una discussió del Congrés dels Diputats, quan el marquès d'Olèrdola adverteix que si es permet l'agregació de Sarrià després podria argumentar-se el mateix per absorbir «indefinidamente pueblos como Santa Coloma de Gramanet, Esplugu, Hospitalet, San Cugat, y todos los demás pueblos...», el marquès fou interromput pel diputat republicà Iglesias amb un «naturalmente que sí, y a eso se llegará» (a *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 87, 9 de novembre de 1921). En aquest sentit, és interessant assenyalar que en la sessió de la Comissió de Governació del 29 d'abril de 1889 es recull com ja en les gestions per a les agregacions de 1874 es contemplava entre els «municipis interessats», a més dels habituals, Sant Adrià del Besós (a *Sesión de la Comisión de Gobernación de 29 de abril de 1889*). I, igualment, convé recordar que, tot i ser Sarrià el darrer municipi annexionat, Barcelona encara ampliarà el seu terme municipal amb l'agregació de territoris de municipis veïns, com el sector de Finestrelles de l'Hospitalet de Llobregat (1933) o els actuals barris de Baró de Viver i Bon Pastor de Santa Coloma de Gramanet (1943).

processos de Montjuïc i tot el que representava:⁴⁶ la desarticulació del fort moviment obrer barceloní, que havia estat un element cabdal en les mobilitzacions d'oposició a les agregacions en molts municipis del Pla, sovint perquè els seus membres residien en aquests municipis i temien les conseqüències concretes que tindrien les annexions, com ara un augment dels preus del lloguer. La repressió del moviment obrer (i, per extensió, de les classes populars) ajuda a explicar l'escassa oposició a les agregacions l'any 1897, sumat a l'afebliment del front anti-agregacionista (fruit de les negociacions estratègiques de Barcelona amb algun d'ells: l'oferta de beneficis associats a l'annexió, la igualació en la contribució fiscal pel consum, etc.). Tot plegat, no fent reaccionar el 1897 els que, fins aleshores, havien sigut fermes opositors a les agregacions (cf. Masjuan 2000: 35-60).

En qualsevol cas, el que apreciem és que en tot aquest procés existí una forta oposició per part de la classe obrera cada cop més radicalitzada políticament (amb una majoria que derivaria, a la dècada del 1870, del republicanisme federalista cap a l'anarquisme revolucionari, amb un fort sentiment municipalista), amb obrers que criticaran, per exemple, l'Exposició Universal de 1888 com una operació especulativa per incentivar l'expansió de la Gran Barcelona (1880-1900) o que denunciaran el model de ciutat de creixement il·limitat que significava, abocant els pobles del Pla a l'agregació i la suburbanització.

Estaríem, doncs, a l'inici de l'ara conegut com a «model Barcelona», construït sobretot a cop de grans esdeveniments i d'operacions urbanístiques associades (la Via Laietana el 1908, l'Exposició Internacional de 1929, el Congrés Eucarístic de 1952, els Jocs Olímpics de 1992 o el Fòrum de les Cultures de 2004), però en gran part ja planejat per Cerdà el 1859 i projectat per unes ànsies de l'alta burgesia barcelonina, que avui dia es manifesten en l'extensió de les infraestructures (l'ampliació del port i l'aeroport, la construcció de la línia del tren d'alta velocitat, l'extensió de les torres elèctriques de molt alta tensió, la multiplicació dels centres

⁴⁶ L'empitjorament de les condicions de vida que segueixen a la política aranzel·lària iniciada el 1891 (que perjudicava el comerç exterior), la crisi de la pesseta i la situació inflacionista i de salaris baixos, juntament amb la pressió fiscal per sostenir les últimes guerres colonials i l'oposició popular a aquestes pel reclutament forçós (de fet, el 1892 tenen lloc les commemoracions del quart centenari del descobriment d'Amèrica, que registrà una forta oposició obrera, amb la crítica de la massacre indígena, l'espoli colonial i el reclutament), són alguns dels factors que expliquen la deriva insurreccional materialitzada en els atemptats anarquistes de l'última dècada del segle XIX, que acabaren per justificar les declaracions d'estat d'excepció, el tancament dels centres obrers i la repressió en general culminada amb els processos de Montjuïc (1896-1897) (cf. Masjuan, 2000).

logístics i de mercaderies, la construcció del quart cinturó de Barcelona, etc.), que converteixen Barcelona en centre d'una Catalunya-ciutat en competència amb altres nodes de l'economia mundial.⁴⁷ Les annexions dels municipis del Pla, que atacaven les seves autonomies i identitats específiques locals, només eren el principi.

3.4. De vila a barri: el procés d'annexió a Barcelona

L'agregació del municipi de Sant Vicenç de Sarrià a Barcelona –o, el que és el mateix, la pèrdua de la seva autonomia política– és un element fonamental en la configuració de la identitat sarriana contemporània. Al voltant de l'oposició a aquest procés, primer enfront de l'amenaça i després davant l'annexió consumada, es pensa i reivindica la pròpia identitat. Així, al costat d'arguments de caire legal o polític, se'n fan servir d'altres que fan referència a l'àmbit del social o cultural i a una autorepresentació de Sarrià i de la seva gent. Aquests arguments són emprats, repetim, en tot l'afer de l'agregació i la lluita (política) amb Barcelona i sempre fan referència –encara que reelaborats i modificats– a les mateixes realitats i als mateixos continguts.

L'annexió a Barcelona és un esdeveniment clau en la conformació de la identitat sarriana i resulta indispensable per copsar-la. Però es tracta en si mateix d'un esdeveniment complex, desenvolupat en el transcurs de mig segle. Per entendre'l cal situar-lo en un context ampli i tenir en compte les diverses conjuntures politicosocials. D'annexions, a Barcelona, n'hi hagueren més a l'època,

⁴⁷ Reconèixer les continuïtats del projecte de la «Gran Barcelona» no ha de significar invisibilitzar les particularitats que es donen durant els diversos períodes que, a més, demostren l'adaptabilitat d'aquest projecte als canvis locals, nacionals i internacionals; de la mateixa manera que analitzar el model hegemònic de ciutat no ens ha de fer oblidar l'existència d'alternatives.

Un exemple dels canvis d'aquest model ens el presenta Sagarra (1990) en assenyalar com al voltant dels anys 40 del 1800 la burgesia industrialista catalana imaginava Barcelona com la nova capital d'un reformulat Estat espanyol, i com vint anys més tard assumia que Barcelona no havia de competir amb Madrid i que calia temperar aquest industrialisme. De la mateixa manera, podríem parlar de la Gross-Barcelona que volia reconduir la proposta cerdiana, etc., i així fins a l'actualitat (cf. Roca, 1976; Capel, 2005).

Per altra banda, hi hagueren models de ciutat alternatius dins de la mateixa ciutat de Barcelona, com ara el projecte de Cebrià de Montoliu, a mig camí entre la ciutat-jardí i el model prussià de la *gross* (Roca, 1976; Masjuan, 2000). A banda d'aquesta diversitat de models, apuntar que els darrers anys estan sorgint, a escala mundial, propostes que promouen la col·laboració (més que no la competició) entre ciutats a través de la creació de xarxes per fer front a reptes globals compartits i respondre a nous escenaris de l'economia mundial o a les transformacions dels estats-nació.

les dels altres set municipis històrics del Pla de Barcelona;⁴⁸ no obstant això, la de Sant Vicenç de Sarrià fou especial i no tan sols per ser la darrera. Una reconstrucció detallada dels fets servirà per demostrar-ho.

La fi de Sant Vicenç de Sarrià com a municipi autònom se sentenciava el 4 de novembre de 1921, quan un *Real Decreto*⁴⁹ n'oficialitzava l'annexió a Barcelona, malgrat que no s'havia de fer efectiva fins a l'1 d'abril de 1922. Les autoritats barcelonines assolien el seu objectiu després de diverses temptatives fallides i de remoure la qüestió des de 1859⁵⁰ amb l'aprovació del *Plan de Ensanche de Barcelona*.⁵¹ Tanmateix no era una idea nova, ja que gairebé dues dècades abans la formulació de la Gran Barcelona començava a materialitzar-se amb el projecte *¡Abajo las Murallas! Memoria acerca de las ventajas que reportaría á Barcelona, y especialmente á su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad* de Pere Felip Monlau⁵² (1841), demolició que finalment es durà a terme l'any 1853. Tanmateix, no pot descartar-se que la pèrdua patida per Barcelona l'any 1850 amb la segregació de Gràcia⁵³ (territori, població, indústria, contribucions...)

⁴⁸ Gràcia, Sant Andreu del Palomar, Sants, Sant Gervasi de Cassoles, les Corts de Sarrià, Sant Martí de Provençals i Sant Joan d'Horta.

⁴⁹ *Real Decreto de Agregación*, publicat el 5 de novembre de 1921 a la *Gaceta de Madrid*; carta del ministre de la Governació, enviada pel governador civil de Barcelona, informant del Real Decreto de Agregación, el 10 de novembre de 1921.

⁵⁰ Malgrat que s'acostuma a citar que foren tres els intents de Barcelona d'annexionar-se Sarrià (el 1897, 1902 i 1921), se'n poden documentar d'altres (el 1876, 1881, 1889, 1906, 1909 o 1913), en unes dates en què les autoritats barcelonines van fer algun moviment destacat en el sentit d'agregar Sarrià a la seva jurisdicció. La data exacta dels episodis pot variar segons el fet que es prengui com a referència: per exemple, hi ha qui pren com a fita de la fi de Sarrià com a municipi el dia de l'aprovació del Reial Decret (4 de novembre de 1921) i d'altres, el dia en què es va fer efectiu (1 d'abril de 1922).

⁵¹ Com recorda el comte de Coello de Portugal, ministre de Governació el 1921, en resposta al diputat d'Unió Monàrquica Sr. Sala en una de les sessions al Congrés dels Diputats en què es discutia sobre el Reial Decret aprovat. *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921.

⁵² Tot i que el títol dels seu projecte sembla remetre als interessos expansionistes de la burgesia industrialista (si bé responia a la pròpia pregunta que formulava la convocatòria de l'Ajuntament de Barcelona), la proposta de Pere Felip Monlau es nodria de les teories higienistes –hi ha qui el considera un dels introductors d'aquestes teories a Catalunya– i veia en la combinació de la muralla, la creixent industrialització dins del recinte i el ràpid creixement de la densitat demogràfica una bomba de rellotgeria.

⁵³ Cal recordar que la vila de Gràcia ha estat una realitat efímera en la història del Pla, perquè només gaudirà d'independència entre 1821 i 1823, el 1838 (en què ni arriba a constituir-se l'Ajuntament) i finalment del 1850 al 1897. Demogràficament començarà a ser significativa a partir de finals del segle XVIII, quan sembla que s'inicià la consolidació d'un nucli estable al voltant del convent de la Nostra Senyora de Gràcia, més conegut com dels Josepets, al qual en deuria el nom. En tot cas, el

no reforçés encara més la necessitat que Barcelona consolidés un projecte nou d'acord amb les noves dinàmiques socials, econòmiques... però també al nou marc politicoadministratiu que d'ençà el 1812 es venia consolidant a l'Estat, tot i que a batzegades.⁵⁴

Amb la inestabilitat política associada, pròpia de l'època, no serà fins al 4 de desembre de 1874 que tornà a posar-se la qüestió de les agregacions sobre la taula, quan es presenta una moció per iniciar els tràmits de fusió de vuit dels municipis del Pla de Barcelona, entre els quals hi ha Sarrià. En el preàmbul d'aquest document es parla del Pla Cerdà, que donaria prou motius per consumir l'agregació, interpretant interessadament que dona de manera automàtica permís per portar-la a terme, ja que no fer-ho suposaria augmentar els costos del desenvolupament del Pla. Arran d'aquesta moció es crearà la Junta de l'Eixample, òrgan que pretenia ser mixt i inclusiu, però que en la pràctica es decantarà pels interessos de Barcelona, tot començant pel fet de ser presidida per l'alcalde de Barcelona, Rius i Taulet.

Pocs mesos després, un nou canvi polític (amb nou alcalde inclòs, Sentmenat)⁵⁵ atura la Junta i desaccelera el procés iniciat, ja que per al nou color polític sembla que no hi havia cap urgència ni era l'opció més desitjable. En aquest sentit, resulta especialment interessant la postura que assumirà el *Diari de Barcelona*, amb el seu director Mañé i Flaquer al capdavant, ja que proposarà la creació d'unes entitats supramunicipals com una alternativa més efectiva que no pas la fusió. Aquesta idea calarà en part de la burgesia barcelonina, i també en les altes instàncies del govern de l'Estat, el qual, el 1875, considerarà indispensable consultar les poblacions afectades.

El juliol de 1876, la Diputació de Barcelona consultava els diversos municipis del Pla sobre la seva possible agregació a Barcelona. L'Ajuntament de Sarrià responia el 20 d'agost oposant-s'hi fermament, adduint que no es complien dos dels requisits legals per fer-ho: no existia confusió urbanística entre els municipis perquè Sarrià mantenia una delimitació geogràfica clara i, econòmicament,

---

ràpid creixement de Gràcia ha de ser entès en el mateix context que el del creixement de Barcelona o altres municipis del Pla: moviments migratoris, industrialització...

⁵⁴ Probablement, l'element més destacat d'aquest nou marc politicoadministratiu és la divisió provincial que, juntament amb d'altres com la potenciació de les ciutats o de les noves institucions polítiques, per exemple, mostren allò que podríem anomenar com l'inici de la modernització de l'Estat.

⁵⁵ La família Sentmenat tenia un palau a Sarrià des del segle XVIII.

era solvent i capaç de mantenir-se independent. De fet, l'agregació comportaria perjudicis per a la població, amb una alça dels preus dels aliments i dels lloguers que afectaria sobretot les classes obreres. Era millor per als sarrianencs continuar gestionant els seus propis recursos. Els dos arguments, de caire també legal i que remetien a la llei municipal vigent, serien emprats en ocasions successives.

A la tardor del mateix any, Rius i Tauler –aleshores diputat per Barcelona a les Corts– presentà una esmena per reformar la llei i possibilitar que les poblacions de més de cent mil habitants s'annexionessin per real decret els municipis situats a menys de sis quilòmetres d'ells.⁵⁶ Tots els ajuntaments afectats es reuniren al domicili barceloní del diputat conservador J. M. Nadal per definir una estratègia conjunta d'oposició. Simultàniament, l'Ajuntament de Sarrià reaccionà fent una cosa que també faria al llarg del procés: contactar amb personalitats polítiques que intercedissin a favor seu.⁵⁷ La gestió, com en altres ocasions, no va donar els seus fruits i l'esmena s'aprovà. Barcelona tenia el camí obert per reclamar l'agregació dels vuit pobles del Pla. Segons Palau-Ribes (1997), les autoritats sarrianenques optaren llavors per reforçar el seu poder com a municipi, pactant quan calgués amb les autoritats barcelonines i evitant, en la mesura del possible, perjudicar els seus interessos. Una actitud ambivalent: col·laborar en alguns projectes (assumptes fiscals...) i oposar-se a altres (el trasllat de l'estació del ferrocarril de Sarrià). Al mateix temps, participaven només en algunes de les iniciatives conjuntes dels municipis afectats per les agregacions, o ho feien d'una manera ambigua.

Aquesta política pactista fou encapçalada per Ramon Miralles Vilalta, alcalde de Sarrià (en períodes discontinus) durant més de 23 anys. Mentre Gràcia i la

⁵⁶ Aquesta esmena suposava ampliar l'excepció feta per a Madrid, com a capital del regne, que permetia l'annexió al seu terme municipal de tota població a menys de 10 quilòmetres, amb l'objectiu d'afavorir-ne el creixement. Aquest article 10 serà un dels principals arguments emprats pel govern de Madrid per justificar el tràmit que seguí l'agregació de Sarrià. *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921 i *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 87, 9 de novembre de 1921.

⁵⁷ En aquesta ocasió va ser amb el governador civil de Barcelona, resident a Sarrià, però també amb la contractació com a assessor de l'Ajuntament del mateix Rius i Tauler, cosa que a ulls de la resta de municipis era una situació enutjosa –encara que, com recullen Grau i Nadal (1997), no va produir-se cap problema perquè Rius i Tauler no hi assistí perquè era a Madrid defensant la seva proposta. Tot i que no hem trobat documentació que ho avaluï, intuïm que la seva contractació forma part de l'estratègia de l'Ajuntament de Sarrià d'aprofitar al màxim les seves particularitats (respecte als altres municipis), capacitats i contactes per salvar-se de l'annexió, amb independència de la sort dels altres municipis.

resta de poblacions afectades engegaven campanyes conjuntes el 1881, quan Rius i Tauler (de nou alcalde de Barcelona) relança el projecte agregacionista, Sarrià –que, juntament amb Horta, havia quedat exclòs en aquesta ocasió– no hi col·laborà.⁵⁸ En canvi, es dedicà a enfortir la seva autonomia amb projectes com el de Mariné, amb el seu *Plano General de San Vicente de Sarrià* –iniciat el 1883 i aprovat definitivament el 1888,⁵⁹ que pretenia possibilitar el creixement de Sarrià, tot trencant amb la històrica engorjada del nucli entre la riera Blanca i la de Magòria–, la construcció de la nova seu de l’ajuntament o la reorganització de l’arxiu municipal (cf. Burgueño, 2014, 2015; Palau-Ribes, 1997; Portavella 2008).

Entre els anys 1877 i 1880 s’inicià una etapa de desconcert (Grau i Nadal, 1997) amb una associació intermunicipal que mai no es reuneix, boicotejada per Barcelona, una suposada unificació dels consums al Pla mai executada (novament pel desinterès de Barcelona), un intent de lideratge per part de Gràcia del moviment antiagregacionista, una reproducció dels passos dels diversos ajuntaments per aturar les escomeses de Barcelona (acords, informes, contactes...)... i una nova manifestació de les rivalitats polítiques i partidistes que inundaven l’arena política estatal, i que aquest cop (al novembre de 1879) anava a favor del municipis del Pla: el procés d’agregació s’aturà des de la Diputació Provincial, ens que aleshores no compartia –fins i tot temia– les pretensions expansionistes de Barcelona.

Però un nou gir polític al govern de l’Estat a partir de 1880, que dins la lògica del «turnismo» desembocarà en un seguit de canvis en totes les administracions (també a l’Ajuntament de Barcelona, amb el retorn de Rius i Tauler), tornarà la iniciativa a Barcelona. En un primer moment, aquest proposarà la creació de la Junta de Comissionats dels pobles per abordar la problemàtica del tren enfront del Govern, però una notícia apareguda en el nou diari de caire constitucional *La Vanguardia* aixecava la llebre:

⁵⁸ Gràcia sembla encapçalar la coordinació conjunta de les accions contra l’agregació empreses pels municipis afectats. Si més no així es desprèn de les múltiples circulars que l’Ajuntament de Gràcia adreça al de Sarrià, i que consten en l’arxiu d’aquest últim, coincidents amb les dates més assenyalades de les accions administratives per a l’annexió dels municipis del Pla (1876, 1881 i 1889). I també pel fet que, en molts dels documents consultats, les autoritats de la diputació, l’ajuntament o del govern civil de Barcelona, per exemple, s’adrecen als municipis del Pla pel que fa a la qüestió de l’agregació, començant pel de Gràcia.

⁵⁹ Es pot consultar una impressió d’aquest plànol del 1896 a les addendes.

«El proyecto que abrigaba el señor Rius y Tauler durante las anteriores épocas que se halló al frente de nuestra administración municipal, esto es, la agregación de los pueblos comarcanos á esta capital, parece que se halla en vías de realización. El gran municipio que en tal caso formaría Barcelona, estaría constituido por los de Gracia, Sans, San Martín de Provensals, Las Corts y San Gervasio, además del de esta ciudad.» (*La Vanguardia*, 14 de noviembre de 1881, pàg. 56)

Tot i així, la comissió es reuní. Comença a esquerdar-se també la unanimitat externa i interna entre els contraris a l'agregació, en entrar en joc nous elements que no afectaven per igual els diversos municipis (per exemple, Sarrià i Horta, en un primer moment, no participaren d'aquesta comissió en no sentir-se part afectada), juntament amb la divisió de parers en alguns municipis (per exemple, 200 propietaris i contribuents de Gràcia demanaran l'agregació, expressant-ho per carta a l'Ajuntament de Barcelona). A més, a finals de l'any 1882, la Comissió de l'Eixample de l'Ajuntament de Barcelona començà a explorar la possibilitat de seguir una nova estratègia: afrontar gradualment les agregacions dels municipis del Pla i així aprofundir en la divisió, trencar el front antiagregacionista i facilitar el procés.

Finalment, l'any 1883, el trencament de la unitat és ja una realitat. Juntament amb el distanciament inicial de Sarrià i d'Horta, que no se sentien amenaçats per aquest nou intent d'agregació, Sant Andreu i Sants iniciaran negociacions per fusionar-se a Barcelona. Durant aquest any es duu a terme la consulta sobre l'agregació de Sants a Barcelona, esdevenint efectiva el juny del mateix any. Un dels elements a destacar és que Barcelona liquida el deute de l'Ajuntament de Sants, un precedent interessant per a bona part dels municipis del Pla. Però allò que semblava tancat, torna a fer un gir inesperat amb un nou canvi de rumb al govern de l'Estat, el qual, l'any 1884, fruit d'un desig de desfer allò que l'administració anterior havia fet i del desconeixement de la realitat local, deixa sense efecte l'annexió de Sants.

El gener de 1887, les autoritats de Sarrià s'assabenten oficialment d'una nova escomesa per part de Barcelona. Aquest cop es fonamentava en la disposició sobre la distància entre municipis inferior a sis quilòmetres. L'Ajuntament de Sarrià redactà amb celeritat un informe en què es tornaven a assenyalar els perjudicis en termes de tributació i de finances (la hisenda de Barcelona estava en crisi, etc.), i també es parlava de la no identificació amb Barcelona i sí, en canvi, amb Vallvidrera. Els veïns d'aquesta població, de fet, el febrer de 1888 demanaren

agregar-se a Sarrià per raons econòmiques, urbanístiques (confusió de límits entre els municipis) i d'afinitat (cf. Palau-Ribes, 1997).

Vallvidrera va acabar annexant-se a Sarrià el juliol de 1890. Amb aquesta annexió, Sarrià compensava la pèrdua de les Corts i de part de Sant Gervasi, satisfesia el seu amor propi i cert desig d'engrandiment i, sobretot, enviava un missatge a Barcelona: no creixeria cap al pla sinó cap a la muntanya, no entraria en conflicte pel territori,⁶⁰ i volia ser un municipi fort i en expansió. A més a més, mostrava un cas d'una agregació legítima i ben feta (en contraposició al projecte barceloní), on hi havia mutu consentiment de les parts, el municipi suprimit es trobava en fallida econòmica i suportant una adscripció (a Sant Feliu) estranya, perquè no hi havia cap relació amb aquesta altra població, a diferència de la citada afinitat amb Vallvidrera.⁶¹ I, de fet, Sarrià feia servir, a més a més, un argument administratiu de pes: que la Diputació no podia incórrer en la contradicció que suposava aprovar l'expedient d'agregació de Sarrià a Barcelona si acabava d'aprovar l'altra agregació de Vallvidrera a Sarrià, plenament legal i, com dèiem, d'acord amb els desitjos de pobladors i d'administradors d'aquestes poblacions. Això ho feia l'Ajuntament de Sarrià en un document de 1889 en què enumerava múltiples raons en contra de l'agregació. Entre altres coses, conclouïa que, fent cas a les seves al·legacions i queixes –és a dir, si es respectava la seva autonomia administrativa i no era agregat a Barcelona–, «no incurrirá en inconsecuencia la Extma Diputación».⁶²

L'Ajuntament de Barcelona, però, en el marc de l'Exposició Universal de 1888, estava decidit a fer realitat les agregacions. Els diversos municipis crearen juntes antiagregacionistes i dugueren a terme manifestacions en contra com la del 7 d'abril de 1889, on aquest cop Sarrià sí que hi participà. La Junta Antiagregacionista de Sarrià era qui convocava a aquesta manifestació, que congregà una important munió d'unes 40.000 persones (Masjuan 2000: 47)

⁶⁰ «Sarriá tiene asiento y busca crecimiento y desarrollo en la montaña, esquivando su aproximación al llano por donde se extiende Barcelona», a *Còpia certificada pel secretari de l'Ajuntament de l'acta de reunió extraordinària del consistori per tractar de l'annexió*, 2-3 de maig de 1889; «Barcelona reclama para sí el pueblo de Sarriá so pretexto de hacer suyos todos los terminos municipales del llano hasta tocar la falda de la montaña: pues Sarriá no tiene asiento en el llano sino que radica en la misma montaña», a *Document raonat d'oposició a l'agregació* (sense data exacta, 1889).

⁶¹ «...la situación, costumbres y modo de ser de Sarriá y de Vallvidrera se compenetran, armonizan y completan», a *Document raonat d'oposició a l'agregació* (sense data exacta, 1889).

⁶² *Document raonat d'oposició a l'agregació* (sense data exacta, 1889).

Caricatura de Rius i Taulet apareguda a la publicació *La Mosca* (1883). Font: Biblioteca de Catalunya.

a la plaça de Catalunya, fent una crida als seus conveïns i barrejant, com era freqüent, els motius més estrictament administratius amb aquells més purament emotius:

«Sarrienses: El domingo próximo, á las diez y media de la mañana, estamos convocados en la Plaza de Cataluña de Barcelona, con los demás pueblos del llano, para reunirnos y aunar nuestras fuerzas ante el común peligro que nos amenaza, por la desatentada AGREGACION que se pretende llevar á cabo de una manera violenta y asaz injusta (...) para dejar consignada nuestra actitud de protesta y de decidida oposición á tan descabellado como funestísimo plan. La AGREGACION, bien lo sabeis, significa la pérdida de nuestra autonomía, de nuestra peculiar manera de ser, como pueblo que se ha envanecido siempre de su vida patriarcal; el cambio de la honrada gestión de nuestros intereses comunales, por la administración despilfarradora con que nos brinda el municipio de Barcelona por medio de sus empréstitos ruinosos y su déficit incomensurable.»
(a *Convocatòria a la manifestació de l'abril a la Plaça Catalunya de la «Junta de Defensa Pro-Sarrià»*, 5 d'abril de 1889).⁶³

No obstant això, els representants de Sarrià continuaven amb la tàctica de contactes directes i pactes polítics. Aquest mateix mes, l'abril de 1889, l'alcalde de Sarrià, Ramon Miralles, s'entrevistava amb personal de l'Ajuntament i de la Diputació de Barcelona. Aconseguia de Rius i Tauler el compromís de deixar-lo fora i considerar Sarrià un cas especial; a canvi, aquest demanava arreglar algunes qüestions fiscals, com ara vigilar la recaptació de l'impost de consums.⁶⁴

⁶³ Els anarquistes de Barcelona, contraris a les agregacions, a través dels seus propis mitjans de comunicació (*La Tramontana, El Productor...*) també contestaven els arguments a favor, i pel que fa a les finances municipals assenyalaven l'enorme dèficit de Barcelona originat amb l'Exposició Universal com a motiu que desaconsellava les annexions dels municipis del pla (Masjuan 2000: 49).

⁶⁴ Havia estat un motiu de preocupació constant per a Barcelona i, per tant, un recurs per justificar l'agregació, la qüestió del «matuteo» i la introducció de gèneres sense pagar l'impost de consums. Sarrià es defensava sovint d'aquest argument. Així, Barcelona argumentava la necessitat de l'agregació «por temor al matuteo: pues ni Sarriá produce genero de exportacion ni gente dedicada a ese furtivo oficio, antes al contrario Sarriá vive de lo que se le importa para su consumo», a *Document raonat d'oposició a l'agregació*, sense data exacta, 1889. El 29 d'abril, la Comissió de Governació recollia en un llarg document bona part dels arguments a favor i en contra de l'agregació adduïts per les parts durant aquells anys. Entre ells, el del «matuteo», una de les pràctiques per evitar pagar determinats impostos associats al consum, que forma part dels problemes que segons els municipis podien resoldre's sense annexió i fent cap a l'article 80 de la llei municipal, que preveia l'associació entre municipis per tal de tractar interessos comuns (*Sesión de la comisión de gobernación de 29 de abril de 1889*). Així, en una sessió pocs dies després, l'Ajuntament de Sarrià afirma que «se compromete desde ahora para cuando el expediente de agregacion quede definitivamente resuelto, á entrar en prudente y meditado concierto con el municipio de Barcelona con respecto al pago por derechos de consumo, á fin de que la capital obtenga la garantia de que jamás sera Sarriá cuartel donde se albergue el matute para morder el llano», a *Còpia certificada pel secretari de l'Ajuntament de l'acta de*

Però el dictamen de finals d'abril de la Diputació no l'excloïa. Sarrià hagué de presentar una esmena en què argumentava, sobretot, l'esmentada contradicció d'aprovar-li l'agregació de Vallvidrera i ara reclamar la seva envers Barcelona. En aquesta esmena s'argumentava també (i de nou) que no hi havia confusió edificatòria amb Barcelona ni estava dintre del seu projectat eixample. La resolució del ministre de Gràcia i Justícia acabà essent a favor de Sarrià.

La doble estratègia d'enfortir-se com a municipi millorant les infraestructures locals i d'establir contactes amb personatges de l'alta política que donessin suport a la postura de Sarrià continuà. El 1892 arribaven notícies sobre un nou intent per part de Barcelona. L'Ajuntament de Sarrià reaccionà decidint, el 24 de maig, contactar amb algunes persones de la Cort que poguessin intervenir a favor de la seva independència (cf. Recasens et al., 2002). El cert és que el 20 d'abril de 1897 eren annexionats sis dels municipis del Pla de Barcelona: Gràcia, Sant Andreu del Palomar, Sants, Sant Gervasi de Cassoles, les Corts de Sarrià i Sant Martí de Provençals; només en quedaven fora Sant Joan d'Horta i Sant Vicenç de Sarrià.⁶⁵ Com a justificació política s'utilitzà l'Exposició Universal, essent el motiu de fons el projecte d'una gran Barcelona, que es materialitzaria a través del Pla Cerdà (Gras i Bartrolí, 2002: 18).⁶⁶

Després de la constatació que l'expansió de Barcelona fagocitava els municipis del Pla, i davant del ràpid creixement de la població al qual es veia sotmesa (només en tres anys, de 1897-1900, passà de 5.538 a 6.576 habitants), des de Sar-

---

reunió extraordinària del consistori per tractar de l'annexió, 2-3 de maig de 1889. Palau-Ribes (1997) assenyala que en aquest pacte Rius i Taulet també rebé el regal de fer-se una casa al carrer Anglès sense haver de pagar drets d'edificació. Una edificació que reapareix en les discussions que tingueren lloc en el Congrés dels Diputats tot just aprovat el reial decret entre el marquès d'Olèrdola –fill de Rius i Taulet–, contrari a l'agregació, i diputats defensors d'aquesta, que la feren servir com a arma política per denunciar suposats interessos personals del primer en aquesta causa (a *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 87, 9 de novembre de 1921).

⁶⁵ Un exemple de les paradoxes d'aquesta reconfiguració política permanent el trobem amb J. M. Nadal, qui s'havia oposat a les agregacions com a diputat conservador, però ara les havia de gestionar com a alcalde de Barcelona.

⁶⁶ Cal assenyalar que la dècada de 1880-1890 fou el període de més gran expansió urbanística de la projectada Gran Barcelona i que l'Exposició en fou la perfecta excusa. I que la mateixa concessió de les obres per a l'Exposició (en un preuat espai públic com l'antiga fortalesa militar de la Ciutadella, destinat a parc, obtingut del General Prim només 20 anys enrere durant el període revolucionari), atorgada a un particular que després es declararia en fallida, també fou fruit d'una polèmica i d'una crítica per corrupció que afectaria el mateix Rius i Taulet (fet que enfosquiria la seva figura fins a la seva mort, poc després) i el banquer Manuel Girona, comissari reial de l'exposició i alcalde de la ciutat el 1876, quan l'aprovació de l'expedient d'agregació (Masjuan 2000: 40-42).

rià es prengué la decisió de fer un pas endavant i desenvolupar un Pla d'Eixample per a Sarrià, d'acord amb l'article 2 del *Reglamento para la ejecución de la ley de 22 de diciembre de 1876 relativa al ensanche de las poblaciones* (RD 19/02/1877). El concurs el va guanyar A. Vallhonrat el 1900 i lliurà el seu projecte el 1902.⁶⁷ L'objectiu d'aquest projecte era múltiple, ja que a més de planejar un creixement regular del municipi que pogués fer front a la demanda d'habitatges amb nous equipaments, places, jardins i vies per vertebrar el territori, proposava, entre altres mesures, una passeig de circumval·lació de 50 metres d'amplària que separaria el terme de Sarrià del de Barcelona.

Però el mateix 1902 hagué d'enfrontar-se a un nou intent d'annexió per part de Barcelona. S'aprofità llavors la sol·licitud de Sarrià d'unificar el clavegueram entre els municipis. Barcelona hauria demanat la renúncia a la seva autonomia municipal a canvi d'empalmar la xarxa de clavegueres (Recasens et al., 2002). La resposta de les autoritats sarrianenques fou especialment elaborada, concretant-se en un document que recollia molts dels arguments antiagregacionistes. Es feia referència estricta a la llei municipal per rebatre el projecte barceloní:

«Exige ésta en su artículo 2º á los Municipios, que no bajen de 2,000 sus habitantes residentes, que tengan territorio proporcionado á su población, y que puedan sufragar los gastos obligatorios con los recursos que las leyes autorizan. Pues bien; Sarriá cuenta con un censo de cerca 6,700 almas; posee territorio capaz para dar cabida á su vecindario sin que se descubra parte alguna despoblada ó yerma, pues aun en lo más apartado del radio gallardea la opulenta quinta, ó la rústica masía se destaca ceñida de viñedos y trigales; y por último, no sólo atiende por completo á los gastos municipales de carácter obligatorio, sino que acomete una tras otra mejoras importantísimas, tanto en el ramo de construcciones y ornato, como en el ramo de instrucción y sanidad, cerrando todos sus presupuestos con notable superávit. Es, pues, evidente, que el citado precepto mantiene y garantiza la existencia de nuestra municipalidad, y manteniéndola y garantizándola no cabe en lo legal decretar su desaparición.» (*Manifest antiagregacionista*, 16 d'agost de 1902).

L'agregació no era legal tampoc veient l'article 3r i 4t de la llei: que la majoria dels veïns estiguessin d'acord o que hi hagués confusió entre els límits territorials dels municipis. L'alcalde i els regidors de Sarrià ho tenien molt clar: «ni su

⁶⁷ Poden consultar-se dues versions (plànols) d'aquest projecte a les addendes. Un del mateix Vallhonrat de 1901 i un altre de l'arquitecte municipal A. Calvet de 1902.

Més informació sobre aquest projecte a Burgueño (2014) i Portavella (2008).

Ayuntamiento, ni sus vecinos, han acordado, ni acordarán jamás, su fusión con Barcelona». I sobre la potestat de les poblacions grans d'eixamplar-se dintre d'un radi de sis quilòmetres, es recalcava que Sarrià estava més distant i que tenia el seu propi pla d'eixample. I, com a afegitó, s'afirmava que Barcelona «harto tiene que poblar y urbanizar en las extensas demarcaciones que hace poco se anexionó, ni necesita, ni ha de serle provechoso mayor espacio jurisdiccional». De fet, i segons diversos historiadors, Sarrià contraposava la seva situació de superàvit al greu dèficit econòmic que patia Barcelona.

Si legalment era injustificable, el projecte s'havia d'interpretar com un mer acte de força:

«¿Ha de influir en nuestro vencimiento el mero hecho de ser una burocracia poderosa quien por egoismo lo reclame? Imposible; porque eso equivaldría á preconizar el derecho de la fuerza conculcando la fuerza del derecho.»

Les autoritats de Sarrià subratllaven aquesta visió i a tots els arguments legals citats n'afegien d'altres de caire històric i social, embolcallats amb un to vivencial:

«Hoy, que de nuevo se trata de arremeter contra esta laboriosa y correcta población con ansia de borrarla del catálogo de las municipalidades autónomas; (...) hoy, Excmo. Sr. [ministro de la Gobernación], debemos erguirnos, y nos erguimos, respetuosos, sí, pero con enérgica firmeza, para proclamar alto, muy alto, que no queremos se disponga de nuestra suerte como si fuésemos botín de conquista; que no queremos perder nuestra jurídica personalidad ganada por esfuerzo propio y consagrada por el tiempo y por las leyes; que no queremos vernos desposeídos de nuestras usanzas, y de nuestro patrimonio comunal, de nuestro nombre prestigioso, de nada de cuanto está caldeado por el fuego de nuestro amor, rociado con el sudor de nuestras frentes y amasado con pedazos de nuestros corazones.»

El manteniment d'un Sarrià independent convenia de fet als barcelonins i ja s'afirmava que:

«Mientras Barcelona tiene que afanarse en el sostenimiento del orden material propenso á desequilibrios por efecto de la densidad de su población heterogénea y del bullicio industrial que le agita, Sarriá le ofrece en su regazo un asilo de imperturbable paz, y opone con su morigeración firme valladar á todo género de disturbios.»

Per primer cop es reconeixia certa desunió en la campanya antiagregacionista: «duélenos que no haya habido entre los sarrianeses mayor unidad de criterio en apreciar la campaña anti-agregacionista de nuestro Ayuntamiento» (*Nota acompañant un sotassignat*, 6 de setembre de 1902). Un exemple el trobem en el Centre

Regionalista de Sarrià, el qual, contrari a la gestió de l'ajuntament, decideix no col·laborar-hi.⁶⁸

Un dels mecanismes de lluita, com sempre, foren els contactes amb personalitats destacades. L'Ajuntament reconeixia les conquestes fetes en aquest terreny el març de 1903: des de la més important, «la autonomía del Municipio de Sarriá ha merecido la honrosísima simpatía de Su Majestad el Rey y la de su augusta madre la Reina»,⁶⁹ a tot un seguit de noms il·lustres: «contrarios á la agregación de Sarriá a Barcelona se han mostrado patricios tan eminentes como el ex-Ministro...» (*Acta de l'Ajuntament*, 5 de març de 1903). I, contrarestant el reconeixement anterior, subratllava la unió de tot el poble contra l'agregació, presentant la *voluntat popular* com a argument:

«Nadie en Sarriá, por osado que fuese, se atrevería á conspirar ostensiblemente contra la autonomía del pueblo, por temor de caer abrumado bajo el peso de la espontánea indignación del vecindario.»

En la mateixa acta, hi trobem enunciat un seguit de motius classificats com a morals. Així, l'agregació no seria beneficiosa

«...porque las manifestaciones del culto católico, á que tanto contribuye el Municipio y tanto influyen en la moralidad pública, perderían en número y en magnificencia; los auxilios benéficos que tantas lágrimas enjugan y tantos delitos evitan, disminuirían notablemente, con la probabilidad de ser malamente aplicados; y la instrucción de la niñez y del obrero que en Sarriá es amplia y puramente gratuita, correría riesgo de no ser objeto de tan marcada predilección.»

Parlant un altre cop del suport de personalitats polítiques, justament el 1906 es va saber a través de Luis Soler y Casajuana (aleshores governador civil de Navarra) que l'alcalde de Barcelona gestionava de nou l'annexió del poble. Ell mateix demanà en nom de l'Ajuntament de Sarrià la suspensió de l'expedient d'agregació fins que es pronunciés el veïnat de Sarrià i el president del Consell de Ministres els convidà a presentar la documentació que estimessin oportuna.

⁶⁸ En una *Carta de la Junta directiva del Centre Regionalista de Sarrià a l'alcalde de Sarrià* (sense data) llegim com aquesta reclama a l'Ajuntament l'enviament d'una parella de guàrdies civils a la seva seu per poder fer amb tranquil·litat la seva assemblea extraordinària davant les amenaces rebudes.

⁶⁹ A través de la *Carta adreçada a l'alcalde, en què es comenta la gestió per aconseguir una audiència amb la reina Maria Cristina* (sense data, aprox. 1900-02), comprovem la complexa xarxa de relacions de què disposava Sarrià. En aquesta carta s'informa l'alcalde de Sarrià que s'ha aconseguit que l'exministre Argente escrigui al príncep Pius de Savoia per aconseguir una audiència amb la reina Maria Cristina.

El resultat fou el memoràndum del 3 d'abril de 1906 en què es tornaven a detallar els motius que feien que Sarrià s'oposés a l'agregació.

Hi constaven els arguments purament legals: el projecte d'annexió no complia allò que establia la Llei orgànica municipal perquè Sarrià no era un municipi amb manca de recursos, sinó tot el contrari, ja que en tenia amb superàvit; no es comptava amb l'aprovació dels veïns i no hi havia confusió entre els límits de Sarrià i els de Barcelona. I també hi figuraven raons *extralegals*: Sarrià ofería un racó de pau contraposat al bullici de la metròpoli industrial; ofería els avantatges d'un poble, amb aliments i condicions climàtiques excel·lents, una estació sanitària i d'estiueig per a la gent de Barcelona. L'agregació provocaria una gran conflictivitat. I no tan sols pel fet d'haver contrariat la voluntat de la seva població. Sarrià es veuria envaït pels «vendedores de mala fé» que actuaven impunement a Barcelona i el preu dels aliments i dels lloguers augmentaria, precisament en un moment de crisi, fet que afectaria la majoritària població obrera. El perill de revoltes es podia intuir.

A més a més d'aquest memoràndum, l'alcalde Xiró havia anat comunicant-se amb diversos càrrecs presents al Govern de Madrid perquè intercedissin a favor seu.⁷⁰ Soler y Casajuana fou un dels més actius també en aquesta tasca.

El juliol de 1909, precisament Soler y Casajuana fou consultat pel nou alcalde de Sarrià, Joaquim Margenat, sobre els rumors que apuntaven que el tema de l'agregació es tornava a reactivar. Amb aquesta amenaça sempre present, les institucions i la gent de Sarrià continuaren celebrant actes contra el projecte d'annexió. En fou un exemple el míting celebrat al cinema Spring el 1913. Hi participaren exregidors i exdiputats de Barcelona, s'assenyalà la contradicció dels autonomistes «que en caso presente son centralistas» i es lloà l'actitud dels sarrianencs: «Estais demostrando, dijo [el regidor Condomines], que queréis vivir; mientras un pueblo quiere esto, nadie puede atentar contra su existencia» (a «*Contra la agregación de sarria a barcelona*». Transcripció al *Diari de Barcelona* d'un míting al cine Spring, sense data exacta, 1913). Un any després se celebrà un altre míting al mateix lloc. En un document que emanà d'aquest míting, l'Ajun-

⁷⁰ En diverses d'aquestes notes adreçades a Antonio Soler Armentera, l'alcalde de Sarrià demana estar alerta, que se'ls avisés si es removia alguna cosa sobre l'agregació, atès que havia pres possessió un nou alcalde (Juan Sanllehy) a Barcelona, però movent-se amb discreció, sense remoure l'assumpte. També que es vigilés el secretari de l'Ajuntament de Barcelona quan aquest va fer una visita a les Corts. Tota una trama política plena d'actuacions encobertes.

tament de Sarrià afirmava que «por ser emanado de la voluntad espontanea de los vecinos de Sarrià estimula en gran manera al Aytº y le da fuerza y prestigio para seguir en el camino emprendido de defensa de la personalidad mpal autonoma de Sarrià».

En el document que elaborà després del míting la «Junta de Defensa Pro-Sarrià» s'addueixen molts dels motius ja clàssics contra l'agregació, alhora que en un to contemporitzador es manifesta el desig que les mesures preses en defensa de Sarrià «al mateix tems que asegurin nostra independència municipal satisfacin lo que de just puguin tindre las aspiracions anexionistas de Barcelona». I és molt interessant que en un determinat moment sembla no tancar del tot la possibilitat que els pobles ja agregats, representants dels quals participaren juntament amb nombroses entitats i associacions, recuperin la seva independència, donat que entre les mesures que proposa l'Ajuntament de Sarrià hi ha la constitució d'una

«...mancomunitat municipal de Barcelona, Sarrià y 'ls antichs pobles agregats. Aixís podria estudiarse en comú les bases de un projecte de constitució y funcionamen de un organisme que, sens perjudici de certa reconstitució dels municipis antichs y conservació del nostre, pogues encarregarse de dur a terme las obras y serveys de un interés comú.» (A *Document de la «Junta de Defensa Pro-Sarrià» amb l'acta de la sessió de l'Ajuntament del 7 de juliol de 1914*).⁷¹

L'octubre de 1921, poc abans del desenllaç definitiu dels esdeveniments, curiosament la revista *Vida Hispànica* oferia la seva opinió sobre la qüestió, donant-li tota la raó a Sarrià. Sarrià havia de continuar lliure perquè així ho volien de manera unànime els seus habitants; perquè la distància amb Barcelona era de més de sis quilòmetres, el seu ajuntament era un model d'administració i comptava amb superàvit (raons legals); i per la seva pròpia història (raó extralegal).

El 4 de novembre, de manera sobtada, un reial decret establia l'agregació de Sarrià a Barcelona i la fi de la seva autonomia municipal. En un article a *La Vanguardia* (1921) es descrivia l'impacte del succés i la reacció indignada dels sarrianencs, mobilitzats ràpidament «pidiendo el sombrero como quien pide las

⁷¹ És interessant, en aquest sentit, constatar que aquest argument sobre la creació d'una mancomunitat per facilitar la gestió dels afers comuns era un argument defensat per tots els municipis ja des de molt abans de l'agregació de 1897, i que l'Eusebio Corominas, diputat contrari a l'agregació, deplorés l'abril de 1889, just després de la massiva manifestació a la plaça de Catalunya, des de la mateixa Diputació, que s'hagués deixat morir (pel pas del temps) aquesta possibilitat que preveia la llei municipal i que aconsellava la Diputació «solemnement» el 1880 (a *Vot particular del diputat Eusebio Corominas a la sessió de governació de la Diputació del 29 d'abril de 1889, 30 d'abril de 1889*).

armas». El cronista transmetia l'opinió que l'afer havia estat portat de manera deshonrosa, il·legítima, d'amagat i mitjançant un decret fulminant. La independència del seu municipi s'havia liquidat «traïdorament», fruit d'«arteras maquinaciones de los enemigos del pueblo». Entre aquests, apuntava directament als autonomistes, a Cambó. I per damunt de tot, en criticava les formes: «lo lamentable no ha sido el hecho de sobras previsto, sino el procedimiento, la actitud antipática de aquellos que lo realizaron». Els sarrianencs s'oposaven per raons sentimentals, pel dret a viure lliurement; el que deia o no deia la llei era indiferent. Escrivia Gaziel:

«Ha habido un desprecio absoluto de los factores sentimentales, para atender exclusivamente a los intereses políticos y económicos (...) los sarrianenses estan en lo cierto al quejarse de que se les ha tratado tan desconsideradamente, y sobre todo al dolerse por ser quienes son los autores, instigadores y cómplices del tratamiento.»

El dia 5 de novembre, una manifestació de protesta recorria els carrers de Sarrià. De nit, en reunió a l'Ajuntament, es decidia recavar el suport de personalitats significatives –com s'havia fet recurrentment– per aturar ara el compliment del decret d'annexió. L'Ajuntament enviava un telegrama al president del Consell de Ministres i li deia a la comissió que mantenia a Madrid en un telegrama: «tot el poble reunit tots els estaments socials ningú conforme amb el Reial Decret. Energia i dignitat. Sempre Sarrià». L'Orfeó Social, la Unió Comercial i Industrial, l'Associació de Propietaris de l'Eixample de Sarrià, l'Orfeó Sarrianenc i veïns a títol particular també n'enviarien després. S'acordà (amb el suport de tots els partits polítics) el tancament de totes les botigues l'endemà, entre les 10 i les 12 hores del matí, es convocà un míting al cinema Spring per al dia 6 i es constituí una Junta de Defensa, amb l'òrgan de premsa *La Gasetta de Sarrià*.

El 6 de novembre les botigues tancaren a l'hora acordada i a mig matí tingué lloc el míting al cinema Spring. Els diversos oradors llençaren proclames contra Cambó, contra els nacionalistes que no respectaven l'autonomia dels municipis de Catalunya, amb un «abajo los traidores» (*La Voz de Gerona*, 20 de novembre de 1921). I denunciaren la il·legalitat de l'agregació i el dret de Sarrià a regir-se de manera autònoma, atesa la seva «personalitat moral reconocida» i la «fisonomía propia» (*La Publicidad*, 7 de novembre de 1921), amb proclames com «Viva Sarrià libre» o «Nunca esclavos» (*La Voz de Gerona*, 20 de novembre de 1921).

Cartell de la jornada de vaga en defensa de Sarrià. Font: AMDSG.

El projecte d'Estatut de Catalunya establia que en les agregacions era necessari el vistiplau de la població afectada en un 80%.⁷² I l'Ajuntament de Sarrià era un model d'administració, gaudia d'una situació econòmica impecable, amb excedents (com provava la construcció recent de serveis com ara l'escorxador, els safareigs públics...) i amb deutes gairebé eixugats. L'autonomia interessava també als «interessos espirituals» del seu poble.

Cal incidir que en els darrers anys del procés d'agregació, la Lliga –amb Cambó al capdavant– i els seus grups afins esdevingueren, als ulls d'un gran nombre de

⁷² Aquesta qüestió apareixerà repetidament en documents, discursos per la defensa de l'autonomia de Sarrià, com ara en la carta adreçada a la Mancomunitat demanant empara davant el Real Decreto ja aprovat, sense data (en qualsevol cas, posterior al 4 de novembre de 1921), en què es deia «apart de la violència que s'ha usat en el procediment, sobtat i secret per a Sarrià com si fos destinat a mort sols la veu de Barcelona, hi ha, tal vegada la pitjor violència a la personalitat autònoma del poble que hauria pogut creure assegurada per les repetides declaracions afirmant l'autonomia municipal dels pobles, fetes particularment solemnes en ocasió de publicar-se l'Estatut d'Autonomia de Catalunya», o en l'exposició del diputat Batlle recollida en l'*Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921, entre d'altres.

També resulta interessant la reflexió «este estatuto debería tener vigencia moral para nuestros representantes en las cortes», present a *Antecedentes referentes a la agregación de Sarrià a Barcelona* 6 de novembre de 1921, ja que reflecteix el joc d'alguns polítics i partits en actuar diferent dependent de l'arena política, i també les mateixes debilitats del sistema de descentralització política existent.

Fotografia de la manifestació al cinema Spring (9/11/1921). Font: Axiu CE Els Blaus.

simpatitzants de Sarrià, el màxim exponent de la voluntat annexionista. Una situació de la qual era conscient la gent de la Lliga, tal com expressa clarament el diputat Morera:

«El apoyo que los regionalistas damos a la solución del Gobierno sobre la agrupación de Sarrià a Barcelona, nos restará seguramente votos en Sarrià, y, sin embargo, hacemos estos sacrificios porque los intereses generales son siempre para nosotros antes que los de partido. No hay, por tanto, en esta cuestión, política alguna. Tampoco hay intereses ocultos e inconfesables.» (A *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921).

Sense valorar com era o no d'encertada aquesta percepció, sí que podem apuntar que determinats sectors trobaren en la solidaritat amb Sarrià una eina d'atac contra aquest partit i la seva direcció, com mostrarien els articles apareguts a *La Voz de Gerona* o a *La Tradició Catalana d'Olot*. L'anàlisi dels esdeveniments que succeïen a Sarrià seran un escenari perfecte per atacar Cambó i el seu partit. Una qüestió que no fa res més que posar de manifest que també hi hagué un ús polític d'aquesta agregació, en el sentit que serví als diversos partits i grups de poder en la seva lluita política, com bé pot entreveure's en les discussions al Congrés dels

Diputats, on fins i tot es pogué observar com els republicans –també defensors de l’agregació– atacaven irònicament els regionalistes.

El dia 7, una comissió de l’Ajuntament es traslladà ràpidament a Madrid per mirar de fer tots els possibles per aturar el decret, però quan hi arribà ja no hi havia res a fer. I així ho recull el diputat monàrquic Sala: «cuando el Ayuntamiento de Sarrià, en nombre de todos los vecinos, sin distincion de clases sociales, se dirigía a Madrid con objeto de hacer valer sus legítimos derechos, al llegar a la estación se encontró con el Real Decreto ya firmado y publicado en la “Gaceta”» (a *Extracte Oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921). Unes paraules que destil·len una visió pessimista de la realitat compartida per altres diputats catalans contraris a l’agregació, pels polítics sarrianencs, pels mitjans de comunicació favorables a Sarrià, pel mateix poble de Sarrià... que comproven com no se’ls vol escoltar.⁷³

Aquesta impossibilitat de defensar els interessos de Sarrià fou interpretada i provada d’utilitzar com a recurs per aturar el decret, ja que consideraven que incomplia el procediment (en requerir-se en tot expedient d’agregació l’exposició de les dues parts afectades), tal com es pot comprovar en les paraules de Rafael Batlle, alcalde de Sarrià: «en ço que estableix taxativament la llei municipal se’ns arrabassen les nostres llibertats i els nostres drets seculars i sense haver estat escoltats ni consultats es assumepte de tan vital interès per nosaltres, se’ns lliura lligats de mans i de peus a la municipalitat barcelonina» (a *Carta de l’alcalde de Sarrià Rafael Batlle Miquelerena*, 7 de novembre de 1921) o contra la mateixa elecció del reial decret com a procediment: «por un Real Decreto dictado precisamente en momento en que las Cortes funcionan para poder legislar sobre el caso [...] reclama con la mayor energía ser oído sobre su suerte ante las Cortes soberanas que son las que en definitiva deben fallar el asunto» (a *Carta de l’alcalde R. Batlle als diputats*, 1921).⁷⁴ Ara bé, la interpretació que es feia des del Govern central, de l’Ajuntament de Barcelona i dels defen-

⁷³ Resulta interessant comprovar com aquesta reclamació també té certa constància, ja que la trobem durant el mandat d’en Xirò en la primera dècada de 1900, quan s’adreça a diversos personatges de l’Administració central reclamant «escuchar opinión este pueblo como requisito previo indispensable» (*Plec de missatges de l’alcalde Xirò a gent de l’Administració central*, sense data, aprox. primera dècada de 1900).

⁷⁴ Sobre aquesta qüestió, vegeu també les discussions al Congrés en els extractes dels dies 8 i 9 de novembre de 1921.

sors de l'agregació, en general, era ben distinta, ja que consideraven que en cap cas s'estava davant d'un mal procediment ni d'una limitació dels drets de Sarrià ni del seu poble, ja que s'havia reprès un expedient (el del 1886) en què Sarrià ja s'havia expressat –per tant, no calia que tornessin a exposar els seus arguments– i en què es complia escrupolosament el procediment legal.⁷⁵ És a dir, tots interpretaven i utilitzaven la legislació d'acord amb la defensa dels seus interessos. Però, malgrat que la diferència entre uns actors i altres inclinava òbviament la balança a favor de Barcelona i del Govern, podem intuir que hi hagueren actuacions dubtoses per part d'aquests últims.⁷⁶

Tanmateix, aquesta negació del dret a esplaiar-se fou emprada com un element reforçador més d'aquesta autorepresentació de Sarrià com a receptacle i símbol dels valors democràtics i, fins i tot, morals. En aquest sentit, trobem contínues referències en els documents elaborats des de l'Ajuntament de Sarrià, d'altres institucions sarrianenques, dels diputats, de personatges il·lustres o de la premsa afins a la causa de Sarrià que apunten en aquesta direcció, alhora que, en respondre a la lògica d'un sistema d'oposicions, caracteritzen negativament Barcelona i els defensors de l'agregació. Des del començament de tot el procés, la defensa de Sarrià addueix la representativitat popular com un dels seus elements fonamentals: «voluntad unánime del pueblo de Sarrià», «legítima aspiracion vecindario en masa Sarria», «todo un pueblo, sin distingos de ideas ni principios, se apresta a defender su autonomía»,⁷⁷ davant una Barcelona que no compta amb el suport

⁷⁵ Una bona mostra d'aquesta defensa de la legalitat del procés d'agregació la trobem en les paraules del ministre de Governació, comte de Coello de Portugal, al Congrés recollides en l'*Extracte* del 8 de novembre de 1921 o en el preàmbul del mateix Real Decreto del 4 de novembre de 1921.

⁷⁶ A dia d'avui, tan sols és una intuïció perquè, malgrat que els defensors de la independència de Sarrià recorren freqüentment a aquesta acusació, encara no hem tingut accés a documents que facin esment explícit a aquestes maniobres. Tot i així, sí que hem topat amb alguna dada implícita que apuntaria en aquesta direcció, com ara quan, en una de les discussions al Congrés, el Govern negava que Barcelona hagués estat novament escoltada o hagués aportat nova documentació (*Extracte* del 8 de novembre de 1921), mentre que en el preàmbul del Reial Decret es feia referència a l'existència de nous documents aportats per Barcelona per aprovar l'agregació.

⁷⁷ Respectivament: *Plec de missatges de l'alcalde Xirò a gent de l'Administració central*, sense data, aprox. primera dècada de 1900; telegrama enviat des de Sarrià al president del Congrés, *Full* amb quatre telegrams, sense data, aprox. 1922; *Carta de l'alcalde R. Batlle als diputats*, 1921. Un to semblant apareix a *La Voz de Gerona*, 20 y 27, de novembre de 1921; *Document Antecedents*, sense data, aprox. novembre de 1921; tres documents relacionats amb el míting del teatre Goya del 13 de novembre de 1921, novembre 1921.

dels seus ciutadans.⁷⁸ En el mateix sentit s'assumeixen trets característiques com ara la defensa de l'autonomia municipal, en un sentit general, o com a primer pas indispensable per una autèntica autonomia de Catalunya, defensant la voluntat expressada en l'Estatut de Catalunya, l'honradesa, la lleialtat, la solidaritat, etc., principis que haurien de regir tota acció política, etc.⁷⁹ Però els defensors de l'agregació no es queden enrere i dibuixen un Sarrià mogut pels interessos econòmics (quan no directament particulars dels seus defensors), que va contra els interessos dels barcelonins, que lluita contra el progrés de la capital de Catalunya i, per tant, de Catalunya, etc.⁸⁰

Aquesta expedició frustrada a Madrid podria ser considerada l'últim intent per via convencional d'aturar l'agregació per part dels polítics sarrianencs, ja que la negativa a escoltar-los, la política dels fets consumats, els fa conscients de la necessitat d'emprendre altres accions. L'estratègia passa aleshores per augmentar la pressió popular, aconseguir el suport d'altres municipis de Catalunya i d'Espanya (als quals se'ls sol·licità per carta)⁸¹ o de diputats del Congrés –encara que d'aquests últims sembla que s'obtingueren poques noves adhesions–⁸² i d'altres personalitats destacades que tinguessin capacitat per incidir a Madrid, com ara Besteiro, Alcalá Zamora, Romanones, Lerroux, Marqués de Figueroa o Com-

⁷⁸ Vegeu les paraules de Sala en la seva defensa davant el Congrés en l'extracte del 8 de novembre de 1921.

⁷⁹ Entre altres: *Carta de l'alcalde de Sarrià Rafael Batlle Miquelerena*, 7 de novembre de 1921; torns de paraules de diputats defensors de la causa de Sarrià en els extractes del 8 i 9 de novembre de 1921; *Antecedentes referentes a la agregación de Sarrià a Barcelona*, 6 de novembre de 1921; *Gasetilla rebuda parlamentaris*, sense data, posterior a novembre de 1921.

⁸⁰ Entre altres: torns de paraules de diputats defensors de l'agregació en els extractes del 8 i 9 de novembre de 1921; retall diari *La Veu de Catalunya*, 24 de novembre de 1921.

⁸¹ *Carta de l'alcalde de Sarrià Rafael Batlle Miquelerena*, 7 de novembre de 1921; *Carta enviada per l'alcalde Rafael Batlle Miquelerena als representants d'altres corporacions cercant el seu suport per aturar el procés d'agregació*, novembre 1921.

⁸² Per exemple, hi ha un text en què es demana als diputats i senadors catalans que transmetin a les Corts «que teniendo en cuenta que la ley municipal actual es anticuada y poco esplicita en este particular permita y obligue a los Ayuntamientos vecinos de poblaciones de mas de 100.000 habitantes deben mancomunarse en todos los servicios que sean de caracter común, conservado siempre cada municipio su personalidad, su caracter propio y su administración peculiar», a *Document Antecedents*, sense data, aprox. novembre de 1921. També hi ha una carta en què l'alcalde demana el suport dels representants a Corts la seva col·laboració, a *Full*, en una cara es recull una llista de noms i adreces de gent influent de Madrid i a l'altra, *Carta de l'alcalde R. Batlle als diputats*, sense data, posterior al 4 de novembre de 1921; o el telegrama enviat des de Sarrià al president del Congrés reclamant novament el seu suport «para que no prospere atropelladamente agregación nuestro Sarrià a Barcelona», *Full amb quatre telegrams*, sense data, aprox. 1922.

panys.⁸³ Menció especial mereixen personatges com Maura o Macià per la significativa relació –tot i que ben diferent– que establiren amb Sarrià. Macià es mantingué fidel en el seu suport a Sarrià i participà activament en un grapat d'actes antiagregacionistes. En canvi, analitzar el paper de Maura en tot aquest procés resulta més complex, fonamentalment pel seu canvi de posicionament i possiblement per les expectatives dipositades des de Sarrià en la seva persona. En rastrejar els documents que des de Sarrià es generaren sobre Maura, hi destaca un fet que produí un fort desencís entre les autoritats i el poble de Sarrià: el canvi de bàndol en el període que va d'una agregació (1903) a l'altra (1921). L'alcalde Batlle ho reflecteix així en un telegrama que li envia:

«Quien después de alentarnos durante veinte años con sus constantes predicaciones a que defendieramos energicamente nuestra autonomia municipal que garantizaba nuestra reconocida honrada administración sin escrupulo alguno olvida sus constantes predicaciones son motivos suficientes para que fijando atención V.E. reconozca injusticia de tal precipitación y agregación.» (A *Full amb quatre telegrams*, sense data, aprox. 1922).

Cal ser conscient que fou Maura qui, com a ministre de Governació, justifica la no agregació de Sarrià el 1903 amb paraules com ara:

«La larga terminación de este expediente tiene explicación en la tenaz oposición de Sarriá a desaparecer como Municipio independiente; aquellos vecinos mantienen lo que creen su derecho a vivir con personalidad propia y definida, apoyándose en tales, y tan abundantes razones, que se hace necesario un detenido estudio y madura reflexión antes de dictar una última resolución.»

I continua:

«el Ayuntamiento de San Juan de Horta ha hecho todo lo contrario.» (A *Preàmbul del Reial Decret on es tracta l'agregació d'Horta a Barcelona*, 9 de juliol 1903).

I que, en canvi, anys més tard, com a president del Consell de Ministres, aprovà l'agregació de Sarrià amb raonaments com els exposats pel ministre de Governació:

«Las mismas razones había para la agregación de los demás pueblos que la de Sarriá; el informe del Consejo de Estado había sido el mismo para unos pueblos que

⁸³ Entre d'altres: *Document full de noms de polítics i la seva adscripció política*, sense data, aprox. 1921; diverses notes a *Document grup de notes diverses relacionades totes elles*, sense data, aprox. 1921; *Diputados y Senadores*, sense data; *Full*, en una cara es recull una llista de noms i adreces de gent influent de Madrid i a l'altra, *Carta de l'alcalde R. Batlle als diputats*, sense data, posterior al 4 de novembre de 1921.

para otros, y habían sido oídos los Ayuntamientos respectivos, de modo que estaba el expediente terminado (...) las razones que antes existían para la anexion del pueblo de Sarrià a Barcelona, en todo caso lo que habrían hecho era fortificarse, puesto que Barcelona había aumentado considerablemente y la confusión con Sarrià tiene que ser, por consiguiente, mucho mayor.» (A *Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921).

D'alguna manera, la pèrdua del suport de Maura (o així fou viscut des de Sarrià) simbolitza la solitud i el desengany amb què Sarrià s'enfrontarà als seus últims passos com a municipi independent. Evidentment, la solidaritat d'un bon grapat de municipis com els de Figueres, Arenys de Munt,⁸⁴ Santa Eugènia de Ter⁸⁵ o Sant Pere de Riudevittles,⁸⁶ entre altres municipis catalans,⁸⁷ o de Calatayud⁸⁸ i de Montblanc,⁸⁹ malgrat alguns posicionaments contraris, donaven les darreres esperances a les quals aferrar-se. També reberen el suport d'il·lustres i de particulars,⁹⁰ i florejaren nombrosos actes reivindicatius, en aquests darrers mesos, que fins i tot en moments determinats, pel to d'alguns documents de l'època, pogueren fer pensar en la possibilitat d'evitar l'inevitable. Entre aquests, tingueren especial ressò el ja esmentat míting del 6 de novembre al cinema Spring (acompanyat del tancament de botigues) o la nombrosa comitiva al passeig de Gràcia, el 13 de novembre, per rebre els polítics espanyols (que venien a visitar les obres de l'Exposició Internacional), i que anà acompanyada de discursos (entre els quals, un de Macià) i del tancament de botigues.⁹¹

⁸⁴ Telegrama d'agraïment des de Sarrià pel suport rebut dels ajuntaments de Figueres i Arenys de Munt, *Full amb quatre telegrams*, sense data, aprox. 1922

⁸⁵ *Carta de suport de l'Ajuntament de Santa Eugènia de Ter*, 10 de gener de 1922.

⁸⁶ *Carta de suport de l'Ajuntament de San Pedro de Riudevittles*, 11 de gener de 1922.

⁸⁷ També podem interpretar que els telegrams que envià l'alcalde als pobles següents: Las Franqueses del Vallés, Rubió, Malla, Palafolls, Veciana, La Granada, Castelldefels, Capolat, Gualba, Martorelles, Collsuspina, Cervelló i Sora anaven en el mateix sentit, a *Document conjunt de telegrams de l'alcalde R. Batlle Miquelerena*, sense data, aprox. 1921,

⁸⁸ A través d'una notícia en el diari *El Regional*, tenim constància de la sessió extraordinària d'aquest ajuntament en què «declara la intensa solidaridad y dolorosa simpatía que siente por un pueblo tan afortunado en sus merecimientos como infortunado en sus recompensas, víctima de un exceso de vecindad a la gran urbe condal» i acordava adreçar-se al Govern per demanar el seu suport a la causa de Sarrià, a Retall diari *El Regional*, 1 de desembre de 1921.

⁸⁹ Des de Montblanc s'adduïa que Barcelona era la capital de tots els catalans i oposar-se a Barcelona era fer-ho a Catalunya (nota a *La Publicidad*, 18 de novembre de 1921).

⁹⁰ *Plec de fulls amb signatures de gent i el seu origen*, sense data; Carta de Victor Rossich de Girona, sense data.

⁹¹ *Gasetilla rebuda parlamentaris*, sense data, posterior a novembre de 1921.

Mentrestant, l'Ajuntament de Barcelona, aparentment aliè a les mobilitzacions, celebrava sessió el dia 9 de novembre, en la qual l'alcalde, Martínez Domingo, justificava l'agregació per la necessitat d'expansió de la ciutat i de configuració de l'eixample. L'Ajuntament considerava que el gran canvi respecte als intents anteriors era la proximitat i quasi confusió de Sarrià amb Barcelona (*Gaceta Municipal de Barcelona*, 10 de novembre de 1921). Aquesta anàlisi no diferia gaire de la del Govern i dels diputats defensors de l'agregació, que associaven el ràpid creixement demogràfic experimentat per Barcelona amb la necessitat de més territoris i l'expansió de l'entramat urbà que generava aquest creixement, juntament amb l'absorció dels nous termes municipals, que feia encara més difusa la separació entre Barcelona i Sarrià.⁹² Tanmateix, des de les postures contràries a l'annexió es destacava, com ja s'havia fet per al reial decret anterior, que Barcelona encara disposava de molt espai lliure –gran part del qual dedicat a usos agrícoles– on poder aixecar habitatges i indústries (exposició del diputat Batlle recollida en l'*Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921). Però, fins i tot entre els defensors de l'agregació aparegueren veus crítiques, com la d'alguns regidors barcelonins que criticaren el fet de no haver consultat la voluntat dels sarrianencs, en considerar que anava en contra de l'ideal autonomista (un dels arguments esgrimits pels opositors a l'agregació).

El cert és que els qui defensaven la mesura aquest cop donaren molta importància a la qüestió dels impostos: l'agregació era una manera d'acabar amb la «injustícia de la desigual tributació» (*La Veu de Catalunya*, 24 de novembre de 1921). Sarrià no podia continuar essent una «zona de excepción y privilegio» per a la gent de Barcelona que volia pagar menys (*La Publicidad*, 5 de novembre de 1921). En una línia semblant anaven les paraules del diputat republicà Iglesias al Congrés dels Diputats, quan deia que Sarrià «de Barcelona no se distingue más que por amparar a los emboscados de la tributación barcelonesa», per a qui l'agregació era una qüestió de «justicia tributaria» i que alguns contraris a l'agregació «tienen por objeto, más que defender una espiritualidad, una fisonomía propia de un Municipio, defender unas condiciones tributarias, que ya no pueden ni

⁹² Són nombrosos els exemples que es poden trobar sobre aquests arguments en les paraules del comte de Coello de Portugal –ministre de Governació– o de diputats com ara Ventosa, Morera –ambdós de la Lliga– o Iglesias –del republicà– en l'*Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921. Tanmateix, el mateix preàmbul del *Real Decreto* també inclou aquesta necessitat d'espai i de confusió dels termes per justificar l'agregació.

podían tolerarse» (*Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921). Aquesta era una realitat creixent, ja que cada vegada més barcelonins s'establien a Sarrià i sembla que el motiu no tan sols eren les bondats del municipi, sinó també una càrrega tributària menor.

Hi ha un altre argument de caire econòmic que valgué al Govern espanyol per prendre la decisió d'aprovar l'agregació i alhora justificar la seva actuació davant les crítiques de no respectar la voluntat del poble de Sarrià. Es tracta de l'afer en relació amb l'anomenat «impuesto del inquilinato». El Govern disposava d'una instància amb la firma de 244 sarrianencs que demanen que s'apliqui a Sarrià el règim especial jurídic de Barcelona. Es tracta, doncs, d'intervenir en els preus dels lloguers dels habitatges com es fa a Barcelona, perquè «hay que tener en cuenta que si bien radican en San Vicente de Sarriá gran número de familias acomodadas que día a día se trasladan a la repetida ciudad para atender a sus habituales ocupaciones, son también en gran número las familias obreras que aquí residen»,⁹³ i aquestes tenen moltes dificultats per pagar els lloguers davant la pujada de preus que ha patit el mercat immobiliari (per causes com la proximitat de la ciutat, la presència de les classes benestants, etc.). Aquesta instància, a ulls del Govern, demostra que el poble de Sarrià, igual que podria beneficiar-se en aquest aspecte del règim especial del que gaudeix la ciutat comtal, podia beneficiar-se de molts elements continguts en aquest règim. Per això, consideren que l'agregació seria un gran benefici per al poble de Sarrià.

Però, com ja apuntàvem, els defensors de l'autonomia de Sarrià també feien servir arguments econòmics per tal d'oposar-se a l'agregació, en assenyalar reiteradament que Barcelona, davant la bona administració de Sarrià, era, com deia el diputat Sala, l'administració del «despilfarro». Ell mateix preguntava al Govern: «¿Y vais a unir este Municipio sin oír a sus representantes, a una administración (no lo digo yo, lo dice en Barcelona todo el pueblo, en las calles, por todas partes) tan desastrosa como la del Ayuntamiento de Barcelona?» (*Extracte Oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921).

En aquesta distinció entre bons i mals administradors, cal destacar com aquesta bona administració de l'Ajuntament és extrapolada contínuament al conjunt dels polítics i veïns de Sarrià, de tal manera que aquests trets es reifiquen,

⁹³ Instància citada en l'*Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921.

semblen ésser atributs de la suposada *comunitat*: «se trata de que aquel Municipio que naciera en el siglo X, en el llano de Barcelona, vaya perpetuándose, vaya continuando su historia, que es la historia de la rectitud, de la moralidad y de la honradez» (*Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats*, núm. 86, 8 de novembre de 1921). Les paraules del diputat Batlle no són pas una excepció, sinó una mostra de com es produeix l'adopció de nous elements identificadors del poble de Sarrià d'acord a un nou context sociopolític. No es tracta només de marcar les diferències entre l'administració d'un i altre ajuntament (els administradors poden millorar o canviar), sinó que s'ha de fer merèixer o s'ha de recompensar l'esforç de tot un poble; o, el que és el mateix, presentar l'agregació com un càstig injust: «El Decreto de agregación ha irritado los sentimientos de los naturales de Sarriá que han tenido momentos, incluso de arrepentimiento, por haberse sacrificado, creando un pueblo fuerte, sano y honrado, para que, al tenerlo en condiciones de señalarlo como modelo se anula su personalidad» (a *Antecedentes referentes a la agregación de Sarrià a Barcelona*, 6 de novembre de 1921).

La lectura dels arguments econòmics dels uns i dels altres també ha de fer-se des de la lògica de les arques municipals, perquè hi havia en joc un grapat de recursos. Barcelona necessitava diners per mantenir el seu creixement, fer front a les grans obres que estaven en marxa, oferir serveis als seus ciutadans, etc.; i Sarrià, de recursos, en tenia. En aquesta conjuntura, no és d'estranyar la representació que va fer un ninotaire de *L'Esquella de la Torratxa* (11 de novembre de 1921) titulada «Una heroica gesta de guerra municipal. La “toma” de Sarrià», en què es dibuixava un grapat d'homes i dones de Sarrià a sobre d'una caixa forta, Sarrià, defensant-se de l'assalt d'un nombrós grup de persones amb banderes de Barcelona. Pot sorprendre que aquesta imatge fos emprada novament el 1981 en el cartell commemoratiu dels 60 anys d'annexió de Sarrià elaborat per l'Associació de Veïns de Sarrià, si bé s'ha de tenir en compte que la percepció d'un bon grapat de sarrianencs era en aquell moment que Barcelona menystenia Sarrià (com continuaria fent-ho avui, tot i que amb algunes diferències).

A Sarrià, les mobilitzacions populars contra el decret d'annexió se succeïren: els dies 16 i 18, per exemple, n'hi hagueren a la seu de l'Obra Social i de l'Orfeó Sarrianenc, respectivament. A l'Orfeó es tractà d'un míting proautonomia dels municipis. L'annexió atemptava contra els principis regionalistes i nacionalistes, com remarcaren els representants de la Lliga de Joves Nacionalistes de Sarrià. Les pancartes que s'exhibien en el transcurs d'aquests actes arremetien contra els traïdors i emfasitzaven la voluntat de no sotmetre's i de continuar essent lliures. Entre les iniciatives de l'Ajuntament també hi hagué un projecte d'Estatut Municipal, com a via per assegurar-se una certa independència politicoadministrativa.

En l'àmbit institucional, i abans del traspàs de competències que es faria efectiu l'1 d'abril de 1922, els consistoris de Sarrià i Barcelona vivien en conflicte. Els regidors de Sarrià es negaven a reconèixer la jurisdicció de l'ens barceloní, per exemple, en algun assumpte d'obra pública (com succeí el desembre de 1921). En canvi, des de l'Ajuntament de Barcelona, conscients de la victòria, tot era comprensió, afalacs i bones paraules: «abriga fundada esperanza de que ha de reinar la mayor armonía en las deliberaciones y acuerdos que se adopten, dándose con ello el primer paso para que en bien de todos desaparezca, como ha de desaparecer, la natural prevención que representa la protesta en su comunicación contenida» (*Carta de l'Ajuntament de Barcelona a l'alcalde de Sarrià*, 16 de desembre de 1921). Però si l'Ajuntament de Barcelona, com el Govern de Madrid, imaginaven que el poble de Sarrià ben aviat oblidaria els fets davant els suposats

avantatges de la integració, s'equivocaven. Des d'aleshores, a Sarrià es desitjaria l'arribada de temps millors:

«La esperanza de que esta personalidad perdida, sino totalmente, al menos en parte, será recobrada el día que en la propia ciudad de Barcelona y los poderes públicos se convenzan de que hay que modificar radicalmente la organización municipal de la misma a base de restablecer l'antigua personalidad de los diversos municipios que la integran.» (Darrera sessió de l'Ajuntament de Sarrià, el 27 de març de 1922 a *Llibre d'actes de les sessions municipals de l'Ajuntament de Sarrià*).

Arribat el dia, la sessió de traspàs estigué plena de tensions i d'emoció. Regidors com el senyor Torné es negaren a signar l'acta, tot manifestant: «Jo no firmo la mort del meu poble» (Recasens et al., 2002). Al final, i per iniciativa de l'Associació Sarrià (constituïda uns mesos abans), es llegí un manifest en què el poble de Sarrià feia constar la seva protesta contra l'agregació, orgullosament, «a fi que mai no pugui entendre's que aquest poble s'ha sotmès de bon grat al jou del municipi barceloní, ni per temps que passi se'l tingui per abdicat de la seva jurídica personalitat» (*Sarrià*, núm. 1, 5 d'agost de 1923).

Fotografia d'una de les manifestacions que se celebraren a Sarrià el novembre de 1921 i que reproduïren nombroses publicacions.
Font: desconeguda.

4. Història viscuda

4.1. Guerra i postguerra a Sarrià

Nascuts entre el 1929 i el 1948, els veïns i les veïnes de Sarrià amb qui hem treballat han viscut una època marcada per la Guerra Civil, la postguerra i la dictadura franquista. En efecte, la seva infantesa i joventut o l'entrada al món adult es produí en un context de conflicte, fam i penúries, repressió i violència quotidianes. La guerra –l'enfrontament i la divisió entre la gent– i la postguerra –la imposició d'un règim autoritari i aliè– es deixaren sentir a Sarrià com arreu del país, concretant-se pel que fa a aquest barri (i antiga vila) certes dinàmiques socials i polítiques que eren generals. Il·lustrar aquestes dinàmiques, la quotidianitat de la guerra, la postguerra i la dictadura és el que han fet molts dels nostres informants durant la recerca.

La Guerra Civil –i l'adveniment del règim franquista– va suposar un veritable trasbals. Tant es així que és freqüent datar els fets de la història col·lectiva i personal amb la fórmula «abans/després de la guerra nostra» –essent aquesta un veritable llindar. Moltes coses canviaren després de la guerra, i la guerra en si fou una experiència impactant, traumàtica. Moltes famílies es traslladaren fora de Sarrià durant el conflicte (a zones rurals properes a Barcelona, als pobles del mateix Pla, del Baix Llobregat, etc., on normalment residia algun familiar) per escapar dels bombardejos i tenir un accés més fàcil a queviures. Els bombardejos es vivien amb temor i deixaren una empremta forta. Com a nens que eren aleshores, en molts casos recorden el soroll de les sirenes i l'ordre d'amagar-se ràpidament sota la taula. També els edificis que tenien un ús diferent a l'habitual: els Escolapis es feien servir d'escola militar; els Salesians, de fàbrica de munició; el Sagrat Cor, de caserna... Tot plegat indicava l'excepcionalitat d'aquells temps –circumstància que envolta tot aquest període.

Molts recorden sobretot el dia en què s'acabà la guerra, la desfilada de les tropes franquistes pel barri. Dia viscut amb una intensa alegria, explicaven molts veïns,

no pel fet de la victòria franquista sinó «perquè s'havia acabat la guerra!», la qual cosa feia preveure que la carestia d'aliments, especialment, milloraria –veurem tot seguit que la gana i l'escassetat foren assumptes cabdals en aquests temps. La Clara, que aleshores tenia 8 anys, explica:

«Aquell dia, al migdia, ja van començar a baixar pel carrer, primer baixaven camions amb soldats drets a dintre del remolc. Ja em veus a mi a baix del camí, aplaudint i cridant “¡Viva Franco! ¡Arriba España!”, amb tota la bona fe. És que jo em pensava que *aquella gent* venien carregats de barretes de pa i de bistecs i d'arròs, i que ja s'havia acabat la guerra i que, bueno, ja començava una vida nova. Pobre de mi!»⁹⁴

Cal notar la designació dels nouvinguts com a forans («aquella gent»), aliens al cos social propi. Tot i que l'*altra gent*, immigrada de diversos llocs de l'Estat espanyol, havia començat a arribar abans de la guerra, un dels canvis que s'associen a aquesta és la major presència dels *altres*. En especial, col·lectius que sota el règim coparen alguns establiments i espais: els gallecs, conductors i cobradors del tramvia; els *porters* i regentadors d'estancs, exlegionaris o guàrdies civils, entre d'altres. Aquests últims eren vistos amb rancúnia, eren els *xivatos* i *adeptos al règimen* que col·laboraven amb la dictadura, gaudien d'alguns avantatges i, el que és més significatiu, «no respectaven les nostres costums». Eren els «dos bàndols» que descrivien alguns veïns. No obstant això, i perquè es convivia moltes vegades a la mateixa finca (per exemple, exmembres de la CNT amb afiliats a la Falange), en el dia a dia no hi hagueren problemes; bàsicament, perquè «en aquells temps s'evitaven les discussions, no es podia dir segons què». O sigui, existia certa contenció en el tracte –regla de sociabilitat que, per altra banda i com veurem, ha existit sempre– que s'accentuà aleshores sota un context de repressió i de desigualtat de poder.

De conflictes i de repressió n'hi hagué i molta, durant la postguerra. Abastava des del canvi de nom de cinemes com ara l'Spring –perquè «no es volien noms estrangers»– a la clausura d'entitats que, com veurem, tenien un fort arrelament a Sarrià (com ara el centre Sarrià Esportiu o el Centre Obrer) o l'assetjament quotidià dels inspectors d'*abastos*. Els qui regentaven o treballaven en el món

⁹⁴ En aquest capítol i els següents hem optat per modificar el nom dels informants per protegir el seu anonimat, en ocasions posant simplement el símbol X. Per altra banda, les citacions que recullen les seves declaracions intenten respectar la seva expressió i llenguatge; la utilització de les cursives en algun cas es fa per ressaltar elements de la declaració.

del comerç recorden l'arbitrarietat i la mala fe amb què molts d'aquests inspectors actuaven: acusaven d'estafar o d'oferir productes en males condicions per demanar-los suborns, els feien sentir incòmodes davant la clientela amb les seves inspeccions, etc. Per altra banda, era una pauta de la seva actuació el fet de constituir parelles, «un de bo i un de dolent», un que pressionava més i un que es mostrava indulgent. I el cert és que els veïns i les veïnes hi establien relacions, tal com indica el fet que els designaven amb certs malnoms. Diferenciant-se entre els que «eren d'aquí» i els que no, tenint pitjor relació, en general, amb aquests últims. En algun cas es coneixien força coses de la persona; per exemple, se sabia que tal inspector o tal altre «passava gana». I havia algun cas en què el mateix inspector es disculpava davant d'una veïna per fer la feina que feia.

Però sobretot es recorda la repressió del català. El fet que no es podia parlar català al carrer –«a casa tots parlàvem català; en sortir fora, castellà»– i que l'escola es va haver de fer en castellà, amb el greuge de no haver après a escriure, per exemple, en el propi idioma. La Clara recorda així el seu primer dia d'escola després de la victòria franquista:

«El primer que em diuen les meves amigues, que ja havien començat feia dos o tres dies, diuen: “–Ai, ai, el que t'espera! Ho has de parlar, ho has de dir tot en castellà!” I dic: “–És que jo no en sé! –Oi, pues t'ho faran dir!” Dic: “–Jo ja els entendre una mica, però jo no en sabré de parlar en castellà. –Mira, mira, anem, tots ens trobem igual, anem”. I anem a classe, i jo procurava no haver de dir res. Em deien “ocho por cinco”, i jo pensava “cinc per vuit quaranta, cuarenta!”. Sí, havia de fer sempre una traducció.»

També es recorden coses com el fet que es prohibia cantar quan es ballaven sardanes –la prohibició s'esquivava murmurant i no cantant en veu alta, demostrant l'agència, les estratègies per escapar a la repressió.

Més impactant encara va ser la repressió directa contra algunes famílies: la detenció en camps de concentració, l'ajusticiament públic, la fugida i l'exili. Alguns tingueren familiars detinguts al camp de concentració d'Horta, a França o a les Canàries. En Llorenç, que aleshores tenia només quatre anys, guarda el record que el seu pare va desaparèixer durant uns mesos (havia estat empresonat a França), fins que va tornar un bon dia, tot brut i malgirbat. Altres recorden com «molta gent anava desapareixent», sobretot al final de la guerra i davant l'arribada dels franquistes. I com la gent del barri intercanviava preguntes com aquestes: «–On són els que vivien aquí? –Ui, han marxat, han marxat cap a la

frontera!»: «oh, aquests també són fora, han marxat, saps?». La Clara veia que tantes famílies desapareixien de cop i volta que va interrogar els seus pares:

«-I nosaltres, que no ens movem d'aquí? -No, no, a nosaltres suposo que no ens diran res. Nosaltres no podem anar cap a la frontera. Com hi aniríem? Què faríem? Aquí, de moment, tenim un lloc per estar. No ens mourem, a veure què passa.»

Els casos de coneguts represaliats són, per descomptat, els que més vivament es recorden. La mateixa Clara explica el cas d'una amiga seva, del carrer Major, el pare de la qual «el van agafar i se'l van emportar», acusat injustament d'unes morts i executat al Camp de la Bota. A un mossèn que vivia a la seva mateixa finca, li cremaren els llibres en ple carrer -les marques del foc a les llambordes farien recordar després l'acte; la materialitat, l'espai físic i la memòria social, com sempre, interligats...

No obstant això, en aquell món de nens s'establiren també relacions amb les famílies dels repressors. Es recorda, per exemple, com la torre dels marquesos d'Alòs havia estat ocupada per militars de graduació franquistes, com «continuàvem anant allà» perquè els pares hi tenien horta, perquè coneixien els masovers, perquè sempre s'havia fet... I passava, explicava la Clara, que:

«Baixaven els fills dels militars, que eren de la meua edat, i jugàvem allà. I en allà jo vaig sentir les meves primeres paraules en castellà de la meua vida. Perquè aquests nens, evidentment, eren fills dels militars i parlaven en castellà. I em vaig començar a entendre, perquè t'entens jugant.»

Jugar als espais oberts, fer colla, era una cosa que sempre havien fet els nens de Sarrià, com veurem. I que en aquest nou context, amb els nouvinguts *altres*, es continuarà fent. D'igual manera que els edificis i espais que durant la guerra havien canviat de funció continuaran essent freqüentats per la mainada.

Però si alguna cosa destaquen aquests sarrianencs del temps de la guerra i la postguerra és la precarietat, en molts àmbits, amb què vivien. L'època dels anys 40, 50... és l'època de la gana, de la misèria, de l'escassetat de molts productes i penúries de tot tipus -la qual cosa, per cert, desmitifica la visió d'un Sarrià sempre ric i poblat per gent acomodada. Aquesta misèria i penúria és present en el relat dels sarrianencs obrers, botiguers, llogaters o propietaris. Tothom evoca la falta de menjar i altres productes: haver de «partir una barra de pa per a cinc», la impossibilitat d'aconseguir carn a les parades del mercat, la manca de fusta per vendre (Maria Dolors, que regentava una fusteria, explica que l'havien d'agafar de cases ensorrades) o altres mercaderies.

El *raционament* es recorda vivament. El fet de no poder triar, que una setmana hi hagués només cigrons, una altra lleties... o les cues interminables:

«Necessitaves una cosa, i aquella setmana no n'hi havia. –Aquesta setmana només donen xocolata. –I què faig amb un tros de xocolata?». I unes cues, per anar a replegar el menjar amb la cartilla, unes cues que ens havíem de llevar a les quatre del matí. Perquè quan deien “s’ha acabat”, ja te’n podies tornar, aquell dia no tenies res.»

Alguns plats passaren a ser propis només d’aquella època, plats que aprofitaven el poc que es tenia (els diversos tipus de farinetes o *guixes*) i que feien servir productes insòlits (plantes i herbes poc valorades).

Els sarrianencs desenvoluparen un grapat d’estratègies per fer front a aquesta escassetat. Per exemple, tothom qui podia es procurava accés directe a gallines, conills, coloms... tenint-los a casa o portant-los des del camp. El contacte amb parents de fora de la ciutat, amb capacitat per mantenir un hort o criar més animals, es demostraria molt valuós, i també el desplaçament regular als pobles del Pla per proveir-se de certes coses –la connexió de Sarrià amb el Pla sempre present. En el terreny intern, els veïns desenvoluparen tota una xarxa d’intercanvi de productes. Per exemple, la família d’en Llorenç, que treballava en una panificadora, bescanviava productes de farina i llenya per ous de manera regular. I l’*estraperlo*, el contraban, era una pràctica molt freqüent. Hi havia coneguts *professionals*, veïns i veïnes que tothom sabia que podien proveir il·legalment de certs productes; però el fet és que moltes famílies portaven regularment vi o carn des de Sant Cugat, per exemple, esquivant els temuts *burots*.

Aquest temps *de la gana* fou també el de la picardia: dels comerciants que omplien els sacs de cereals amb sorra, dels clients que s’havien descuidat la cartera després de demanar i ja no pagaven, dels veïns que ficaven trossos de llauna als comptadors del gas per fer-los funcionar... Tot plegat, estratègies per sobreviure millor.

Tothom es veia afectat per la misèria i l’escassetat. Els botiguers, com en Marçal, recorden que en aquells temps es demanava molt *de fiar*, perquè «la gent treballadora no anava gaire bé de diners», i en to de comprensió afegia que «això ho portava la misèria». Els impagaments, entre altres coses, havien fet que moltes botigues tanquessin. El que resulta destacable és que la pràctica de *fiar* –com la d’intercanviar coses– es produïa dintre i gràcies a la xarxa de sociabilitat present a Sarrià. Com veurem en altres apartats, botiguers i compradors, veïns tots del barri, han establert entre ells relacions personals que permeten, entre altres

coses, desenvolupar formes de pagament diferit com aquesta, que depenen de la confiança i de l'empatia teixides prèviament.

L'escassetat i la manca de diners també van comportar que molts veïns i veïnes haguessin de començar a treballar i que no poguessin continuar estudiant. Conseqüència de la postguerra, d'aquell context de penúries que no tan sols portava gana. Com veurem tot seguit, tots els informants, en efecte, inicien la seva vida laboral quan encara són gairebé uns nens. En alguns casos, la impossibilitat d'estudiar va ser viscuda com un veritable *trauma*:

«Arribo a casa, “ja tinc els llibres!”, els deixo allà a sobre. “Demà els aniré a pagar, que el senyor Juanito me'ls ha deixat només”. I l'endemà la meua mare em diu: “–Escolta nena, aquests llibres els hauràs de tornar. –Com? –Sí, perquè hem estat parlant amb el papa i hem decidit que no pots. No hi ha manera [que estudiis]. El que hem de fer és que busquis alguna cosa per treballar. No podem, no podem pagar aquests llibres, ni podríem pagar la mensualitat. Fes-te'n a la idea”. Llavors jo vaig estar un mes sense sortir de casa, em va agafar allò que ara en diuen un trauma (...) Jo crec que és el trauma més gros que he tingut a la meua vida. La meua mare anava a cosir i a planxar a les cases, el meu pare se n'anava a fer de jardiner, i jo em quedava a casa sense fer res. És que no tenia ganes de fer el que em manaven. Estava rebel, estava tossuda, només plorava, només plorava.»

En general, tota aquesta època és recordada com un temps d'*excepcionalitat*, tornem a dir. Els veïns i les veïnes ens repetien «no ho poden comprendre, no ho poden comprendre... Ni jo ho entenc ara!». Ni s'ha tornat a passar gana, ni s'han vist actes de violència i de repressió com els d'aquells temps, ni s'entén –o no es vol entendre del tot i justificar– que s'haguessin de fer coses com el contraban o renunciar als estudis per posar-se a treballar.

En qualsevol cas, els qui durant la postguerra eren nens i joves trobaven els seus moments d'esbarjo caracteritzats per l'ús intensiu dels espais públics i pel protagonisme dels grups. En efecte, els veïns i les veïnes passaven moltes hores al carrer amb els amics i les amigues –residents també a Sarrià–, corrent per les rieres, pel Desert, reunint-se a les fonts, anant a buscar llenya, nius d'ocells o mores, jugant a futbol. Participant de les activitats que organitzava el Centre Aragonès, el Centre Parroquial, el Centre Excursionista Els Blaus o el club Sarrià Esportiu –més endavant parlarem d'aquestes institucions decisives en la conformació de la vida social sarrianenca. I gaudint dels diversos esdeveniments que es repetien cada any: l'envelat de la Festa Major, els Jocs Florals, els Pastorets al Nadal, la colla de Sant Medir, els sopars d'estiu del carrer Monterols o els balls de sardanes setmanals.

Activitats que es gaudien en grup, com dèiem. De fet, aquests grups de nois i noies constituïen una altra de les institucions fonamentals de Sarrià, aquesta pròpia de la joventut: les anomenades *colles*. Les colles eren els grups d'amics i amigues que es reunien regularment, amb una identitat pròpia, grupal, determinada normalment per la franja d'edat comuna, el gènere –amb una divisió nítida entre colles de nois i de noies–, l'àrea de residència d'on provenien els seus membres i l'origen o la categoria social de les respectives famílies.

La Clara, nascuda el 1931, es referia a aquests elements i detallava la dinàmica normal d'una colla:

«Una tenia un any menys que jo, l'altra un any més, però més o menys de la meua edat, la meua colla. Ells [uns altres veïns] eren de la colla de la gent benestant, i jo era d'una colla, d'una altra colla molt, no sé, molt respectable, eh, però d'un altre nivell. Del carrer. Tots érem, si fa no fa, de la mateixa categoria de gent, érem gent més o menys treballadora. La nostra distracció era anar a ballar sardanes (...) A la tarda anàvem d'aquí al carrer Vallespir, a Sants, caminant, ballàvem sardanes i tornàvem caminant cap a casa. I el dimecres a la nit feien sardanes a dalt de Vallvidrera, a la plaça de Vallvidrera. I, aleshores, després de treballar tot el sant dia a la farmàcia fins a les nou de la nit, a les 10 començaven les sardanes; agafava un entrepà, i me n'anava caminant, ens anàvem, la meua mare i les amigues (...) És que no us ho penseu, no, no estàvem tristos, no era una època trista. Comprenc que hi havia molts problemes, molta misèria, moltes calamitats, que teníem ocasions en què deïes "ara m'ha de passar això! Justament ara!". Però l'ambient era... Els amics érem molt amics, no sé, en teníem prou de reunir-nos quatre o cinc sense cap pla, sense fer res, anar a passar una estona a la plaça de Sarrià a xerrar, a veure qui puja, a veure qui baixa, ja en teníem prou, ja havíem sortit (...) Quedàvem "escolta, demà a tal hora a tal lloc!". Tots vivíem per aquí als voltants. Hi havia una que tenia una taberna al costat del mercat de la plaça, es deia Rosenda, "quedem a Ca la Rosenda!" (...) Ens trobàvem, pues no sé, per la plaça; o anàvem, jo tenia una amiga que vivia una mica més avall de casa, la Marga. Anava a casa la Marga, una altra pujava d'aquí avall a casa la Marga, o dèiem "a quina hora sortirem?". Em sembla que teníem una hora preconcebuda, el diumenge a la tarda a les cinc, i aleshores no era tan gran Sarrià. Ens trobàvem a la plaça o al carrer Major, o anàvem a trucar a casa de l'un o de l'altre, i ens reuníem un grupet, un grupet de noies, eh? Generalment, perquè això d'anar nois i noies junts era en comptades ocasions.»

En Pep, set anys més jove que la Clara, relatava una conformació semblant de la seva colla, molt present en el dia a dia, en les estones d'esbarjo, dedicades cada dia a córrer i jugar per les rieres, a buscar nius i fruits o arregar fusta per fer les fogueres de Sant Joan quan tocava. Fent, com era habitual en totes les colles, un ús intensiu dels espais a l'aire lliure.

No obstant això, si alguna cosa marca l'edat jove dels veïns entrevistats és la prematura inserció en el món del treball. La major part d'ells, en efecte, va començar a treballar molt d'hora, al voltant dels catorze anys, com a jardineros, mecànics, manobres, costureres, botigueres o carnisseres. Aquesta primerenca incorporació al mercat laboral s'entén en el marc ja descrit de la penúria de postguerra, però el fet és que el món del treball ha estat tan present a Sarrià com a altres zones de la ciutat, desmuntant novament certs mites al voltant de l'opulència dels seus residents. Nogensmenys, Sarrià era conegut des d'un passat llunyà com a poble de menestrals i tallers. En Pep, en Llorenç o en Miquel, nascuts entre el 1933 i el 1938, recordaven que «era ple de tallers, petits tallers, entre fusteries, ebenisteries, manyans, sabaters, ferrers...», especialment la «banda de baix», amb tot de tallers «tipus botigueta». En paraules de la Montserrat, nascuda el 1943, «Sarrià era ple de paletes, planxadores i rentadores. Que venia la gent de Barcelona, la burgesia, pujaven la roba cap aquí». I afegia, de manera punyent: «ens agradi o no ens agradi».

De fet, repassar la trajectòria laboral d'alguns dels nostres informants és il·lustrar aquest Sarrià obrer i menestral. La Clara, per exemple, nascuda el 1931, era filla d'un jardiner i d'una noia del servei domèstic. El seu pare havia tingut cura sempre del jardí de diverses *torres*, mentre que la seva mare havia fet de minyona a casa d'uns *senyors* des dels dotze anys. Impossibilitada de continuar estudiant, els pares li van trobar a la Clara una feina com a aprenent de modista en una casa que vestia l'alta societat barcelonina. La Clara, però, es dedicava a portar les comandes i no pas a cosir: «només feia que anar amunt i avall... i l'horari també era llarg: de les 8 del matí fins que acabés la feina, que podien ser les 7, 8, 9 o 10 de la nit, i dissabtes i diumenges!». Degut al cansament, als problemes de salut provocats, probablement, per una anèmia considerable, va deixar aquella feina i en trobà una de més «descansada» en una botiga de bijuteria. Allà se'n sortia prou bé, anava ascendint. Però canvià aquesta feina per una altra, en una botiga de roba infantil que estava més a prop de casa seva. Quan la botiga va tancar, aconseguí feina en una farmàcia també de Sarrià. Era l'any 1947, la Clara tenia disset anys. No va deixar la farmàcia fins que, el 1957, es va casar amb el noi que era fill de l'herbolari del passatge Bacardí de La Rambla de Barcelona, i que vivia al barri.

En Pep, nascut el 1938, començà a treballar en una botiga de pesca salada als catorze anys. Temps després el contractà una farmàcia com a aprenent, feina que va desenvolupar durant un any i mig. I més endavant treballà en una fàbrica, lloc d'on sortí per ajudar el seu pare a construir la casa familiar a Can Caralleu –zona,

com veurem, de cases d'autoconstrucció. La «temporada bona» de la botiga de pesca havia passat, la cosa havia «anat baixant». A la nova casa, amb terreny, criaven animals i el seu pare vivia de la botiga i d'una pensió de jubilació.

La major part dels fills de botiguers, però, semblen haver rebut la vocació dels pares. En el cas de la Joaquina, nascuda el 1935, «pujarà» a Sarrià el 1936 per regentar una botiga que havia comprat el seu pare, propietari d'una paradeta de fruita al mercat del Clot. En Roc, també fill de botiguers, es dedicarà de ben petit a portar les cistelles de comandes de la botiga familiar, i havent treballat durant un temps «pels altres», decidirà establir el seu propi negoci: «que més val ser petit amo que gran mosso; més val ser cap d'arengada, que cua de lluç».

Per altra banda, els detentors de certs oficis de prestigi com ara els metges –tal com veurem– ocuparan un paper destacat en la vida social contemporània. Però també d'altres de no tan prestigiosos i associats a un univers de classe obrera, camperola o de petit comerciant. Seran molt coneguts, en aquest sentit, en Joan de les cabres, l'Antonio de les vaques, les pageses del mercat, el senyor de la botiga dels plàstics, el fotògraf, el *farolero* o el vigilant; per no esmentar els qui regentaven *colmados* o bodegues, com veurem en altres capítols.

4.2. Sarrià, barri benestant de Barcelona

Resulta un repte abordar un apartat com aquest per diverses raons, la primera de les quals –i potser la més important– és que aquesta qüestió en si mateixa no ocupa ni preocupa la gran majoria de les persones amb qui hem parlat. Per a la gran majoria, aquesta descripció de Sarrià com a «barri benestant» no és pas una realitat, sinó un estigma projectat històricament des de Barcelona sobre Sarrià i que les darreres dècades s'hauria accentuat. Així es comprova repassant, per exemple, articles de premsa on Sarrià acostuma a ser presentat com un barri on viuen només famílies de classe alta –en podeu trobar una mostra a la Introducció. Però les afirmacions del veïnat, evidentment, han de ser sotmeses a l'escrutini de l'investigador, a la contrastació amb la realitat, a la confrontació amb els relats d'altres actors... I llavors sí que la qüestió assoleix complexitat i profunditat. La imatge estereotipada construïda pot respondre, en certa manera, a una realitat parcial i petita, i potser intencionada, de Sarrià i, sobretot, molt contemporània.

Així mateix, hi hauria una segona raó que dificulta parlar d'aquesta qüestió (raó que entronca amb això últim que comentàvem): la mateixa simplificació

que arrossega un axioma com ara «Sarrià benestant». Fins al punt que per a molta gent arriba a semblar un epítet innecessari, això de *benestant*. Potser perquè coneixen només una de les àrees, de les moltes àrees que conformen el Sarrià actual, on sí que són majoritàries les famílies de classe alta i l'ús més residencial del *barri*.⁹⁵ Desconeixent, cometent l'error de *presentisme* al qual fèiem també referència –probablement aquella mateixa àrea no ha estat sempre habitada per aquell tipus de famílies ni ha tingut la configuració social (i física) actual.

En qualsevol cas, resulta indispensable desconstruir el prejudici, l'estigma simplificador, destriant allò real d'allò fictici, tot analitzant qui el construeix i l'utilitza, i qui el nega completament. Amb la dificultat que implica sempre contextualitzar i verificar el testimoni dels diversos actors, cosa que només es pot fer, entre altres coses, mitjançant una anàlisi que remeti a fets més o menys *objectivables* (estadístiques i reconstruccions demogràfiques, descripcions acurades de diverses àrees, etc.).

Es pot començar assenyalant una obvietat ja insinuada: a Sarrià, històricament, trobem persones riques, benestants, pobres... com en qualsevol altre muni-

⁹⁵ Al llarg de la monografia parlem de diverses àrees, algunes clarament delimitables i que perviuen, i d'altres amb una realitat més difosa i potser extingides. En qualsevol cas, aquesta complexitat desborda la divisió oficial de barris que, matusserament, només en distingeix tres: el de Sarrià, el de les Tres Torres i el de Vallvidrera, el Tibidabo i les Planes.

Un primer element a destacar és que els nostres informants són veïns i veïnes del nucli antic, el que històricament havia estat el nucli urbà de Sarrià, constituït al voltant de l'artèria principal, el carrer Major –avui Major de Sarrià–, i que encara avui és una zona clarament delimitada per unes vies amples com la Ronda de Dalt (al nord), la Via Augusta (a l'est) i l'avinguda de Foix (a l'oest) –totes dues ocupen antigues rieres i resten parcialment enfonsades–, i al sud amb una frontera un xic més desdibuixada, amb el carrer dels Vergós, la plaça d'Artós, el passatge de Senillosa i el carrer del Cardenal Vives i Tutó. Un nucli que, a més, històricament –tot i que encara es pot intuir– es dividia entre «els de dalt» i «els de baix», produint-se la secció al passeig de la Bonanova i al passeig de la Reina Elisenda de Montcada. Tanmateix, més que no pas una frontera que separa, és una frontera que aglutina, ja que precisament aquestes dues vies conflueixen al carrer Major tot conformant la plaça Major amb la parròquia, l'Ajuntament tot just darrere, el mercat a tocar... esdevenint l'epicentre de Sarrià.

Per altra banda, l'àrea antagonista o més oposada –des d'un punt de vista social i simbòlic– és aquesta del Sarrià benestant, àrea que correspon bàsicament a les illes de blocs de pisos que s'escampen fora de l'àrea del nucli antic i, en general, per sota del passeig de la Bonanova i de la Reina Elisenda de Montcada. Aquesta extensa àrea, només definida de manera precisa al barri de les Tres Torres, fou antigament la dels camps de conreu i, posteriorment, on s'anaren aixecant la majoria de les cases d'estiueig de famílies adinerades de Barcelona que, finalment, esdevindran primeres residències. Evidentment, aquestes torres o *quintas* que perduren dempeus a Sarrià (o de noves que s'hi han aixecat) reforcen aquesta idea del Sarrià ric.

També trobem altres àrees clarament diferenciades, en algun moment de la història, com el Xino, els barris d'autoconstrucció o les àrees de barraques, de les quals fem una descripció més acurada en els paràgrafs i capítols següents, sobretot en el capítol 3.

cipi, ciutat o barri del país. No és una societat igualitària, ni es presenta com a tal. Cap de les persones amb qui hem parlat, cap font de les analitzades, han provat de dibuixar un món ideal sense rics ni pobres. Tal com recollíem en l'apartat anterior, i veurem més endavant, ens parlen d'un univers de valors compartits en què la solidaritat i l'ajuda podien transcendir l'esfera familiar tot incorporant amics i fins i tot veïns,⁹⁶ però que contenia conflictes, desequilibris i desigualtats. En qualsevol cas, tant el Sarrià municipi com el Sarrià *barri* –annexionat a Barcelona– és una societat de classes, estratificada, qüestió en la qual aprofundirem més endavant.⁹⁷

Ara bé, no volem tancar d'una manera tan simple el debat sobre la realitat del *Sarrià benestant* remetent només a l'existència general de diverses posicions o classes. El fet és, com ja hem detallat, que Sarrià va esdevenir des del segle XVIII, i sobretot durant el XIX i principis del XX, un pol d'atracció de famílies riques (principalment de Barcelona), buscant primer un lloc on estiuajar i després on establir-se de manera permanent. En aquest sentit, podem afirmar que fou aquesta *immigració* cap a Sarrià de famílies riques i benestants la que va augmentar, en un moment concret, la ràtio de població rica per sobre de la taxa de creixement *natural*. Així, la visió de Sarrià com a societat benestant té una certa base *sòlida*, històrica. No resulta difícil imaginar la interpretació que la població treballadora barcelonina feia d'aquesta realitat, quan miraven de gaudir del seu temps de lleure als boscos, fonts, berenadors del mateix Sarrià, i hi trobaven magnífiques torres i grans parcel·les, un entorn edificat ben diferent del de l'atapeïda i densa Barcelona.

Des d'aquests punts de vista –el de les classes populars barcelonines i el de certes dades estadístiques–,⁹⁸ Sarrià sí que apareix com a societat *benestant*.

⁹⁶ Aquesta solidaritat o reciprocitat ha quedat àmpliament recollida en l'àmbit de l'alimentació, perquè algunes d'aquestes persones tenien accés directe a productes agrícoles o coneixien persones amb aquest accés que podien redistribuir una part de la seva producció dins les seves xarxes socials, com ja s'ha esmentat. Tanmateix, això no és un tret particular de Sarrià, sinó que és una pràctica relativament comuna en l'àmbit rural i semirural, més encara en períodes d'escassetat, com el de la postguerra. Cal també no confondre aquestes pràctiques amb d'altres que respondrien més a lògiques paternalistes, clientelars o similars, les quals també es desenvolupen a Sarrià, especialment durant el període dels segles XVIII i XIX (Toscas, 1992, 1996, 1997).

⁹⁷ Vegeu l'apartat 3.4. «Estratificació».

⁹⁸ En aquest enllaç es pot consultar una comparativa de la mitjana de rendes familiars dels barris de Barcelona per al període comprès entre l'any 2000 i el 2014. <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/economia/renda/rdfamiliar/evo/rfbarris.htm> [consulta feta el desembre de 2016]. Observem

Sense obviar la dimensió subjectiva del primer ni el caràcter generalista del segon, el camí per aprofundir en l'anàlisi passa indefectiblement per confrontar tot això amb la realitat viscuda pels sarrianencs, i amb una anàlisi particularitzant que prengui en consideració totes les realitats que no recullen les estadístiques.⁹⁹

No hi ha dubte, com hem vist, que Sarrià conté molta més diversitat i no ha estat sempre, ni és avui, simplement un barri *de rics*. La pregunta que ens hem fet davant d'aquesta paradoxa és esbrinar perquè es nega de manera categòrica aquesta diversitat. En el cas dels veïns de tota la vida amb qui hem treballat, per què neguen el Sarrià *ric* (o, més aviat, li adjudiquen un espai social i simbòlic ben acotat). En aquest cas la clau de volta rau en el fet que per a ells aquests *rics* no poden ser considerats sarrianencs, no són veïns genuïns; són una altra cosa, per l'ús que fan de l'espai i de les xarxes socials pròpies (més aviat, pel *no* ús que en fan). Com explicava una veïna del nucli antic,¹⁰⁰ per exemple, explicitant tot això, els sarrianencs no són la gent que només dorm a Sarrià:

«Sarrià ja no és el que era... La gent ha canviat i molt, ara no saps qui hi viu al costat, ni et saluden, ni... ni t'ajuden, ni res... Podries desaparèixer i ningú s'adonaria... Abans [mirant enrere cap a casa seva i les contigües] ens coneixíem tots, sortíem al carrer, parlàvem... Ara la gent només hi dorm, arriba i es tanca a casa i l'endemà se'n torna a anar... Això és com un poble dormitori d'aquells, bé, un poble dormitori de luxe...»

Per a ella, en canvi, els sarrianencs, els veïns *de veritat*, són els que hi fan vida. Què vol dir *fer-hi vida*? Ho veurem tot seguit, però abans recollim un altre testimoni que apunta en aquesta mateixa línia, el d'un comerciant del carrer Major –que tot just acabava de jubilar-se i de tancar el negoci– que el dia de la nostra ruta per Sarrià s'incorporà a la conversa que manteníem sobre els canvis urbanístics:

---

que Sarrià ocuparia teòricament el segon lloc del rànquing, darrere de Pedralbes, però molt a prop dels dos barris en què se subdivideix Sant Gervasi.

⁹⁹ Són nombrosos els casos als quals hem tingut accés, les històries personals que contradiuen o matisen les dades generals. Començant per diverses persones grans amb qui hem treballat més sovint, famílies de botiguers i d'assalariats que, en cap cas, ocuparien els estrats superiors de les estadístiques socioeconòmiques.

¹⁰⁰ Nascuda entre finals de la dècada del 1920 i inicis de la del 1930, vivia a la casa familiar de planta i cos del carrer de Bonaplata.

«El problema de Sarrià, el problema de Sarrià és que aquí viu gent molt treballadora, molt senzilla. I te'n vas quatre-cents metres cap allà [mou la mà en direcció cap als carrers de baix] i allà pixen des de dalt d'un trampolí, caguen d'amagat...»

En aquestes i moltes altres converses apareixen alguns elements fonamentals per entendre el rebuig, per part del veïnat *de tota la vida*, a la caracterització de Sarrià com a barri benestant. La vivència pròpia, la visió subjectiva i semiidealitzada del que és Sarrià, que comporta una definició molt precisa del que és ser pròpiament sarrianenc o sarrianenca, i del qui no mereix aquesta consideració. Judici que demanda el que s'assenyalava abans, el *fer vida* a Sarrià; o sigui, participar de la seva vida i de les seves xarxes socials, conèixer-ne la *comunitat* i esdevenir conegut, compartir certes normes de conducta i sociabilitat, etc. Compartir aquesta vida *vilatana*, que descriurem amb detall en el capítol següent.

En aquest sentit, els veïns i les famílies que generalment han arribat a Sarrià en les últimes dècades, i que ocupen les zones d'urbanització més recent i *moderna*,¹⁰¹ no ho fan. Desenvolupen la seva vida laboral i social fora de Sarrià, només hi venen a dormir, com comentaven alguns veïns. O hi passen bona part del temps (per raó de la seva professió, ja que són professionals liberals, intel·lectuals...) i no necessiten desplaçar-se a Barcelona, però no s'integren en les xarxes socials tradicionals (no es fan coneguts de la resta, no són socis de les institucions representatives, no segueixen la norma de saludar pel carrer i aturar-se a xerrar una estona, etc.). I així, per un motiu o altre, aquests residents no poden ser considerats pròpiament sarrianencs; són un altre tipus de *veí*.

Però ocupant-nos més d'aquests altres residents, d'aquestes famílies que sí que tenen majoritàriament un nivell socioeconòmic alt i arriben a àrees de Sarrià configurades contemporàniament com a àrees benestants, podríem parlar d'un cas *sui generis* de *gentrificació*. Particular perquè no implica, com ens diu el concepte original, una substitució de la població antigament resident, d'un perfil socioeconòmic més baix, per una amb un poder adquisitiu més alt.¹⁰² És més

¹⁰¹ És a partir dels anys 60, amb especial intensitat als anys 70 i 80, quan aquesta incorporació esdevé nombrosa. El nucli pateix puntuals agressions urbanístiques (Ruiz, 2003), si bé és en noves construccions fora de l'espai del nucli urbà on s'instal·larà la major part de nousvinguts. Noves zones, algunes petites, d'altres gairebé barris sencers, com ara les Tres Torres; la majoria sobre terres ermes, d'altres sobre antigues finques senyorials (les del passeig de la Bonanova, per exemple, a partir dels anys 80) i, més recentment, cap a la muntanya.

¹⁰² En efecte, el concepte gentrificació neix de la mà de la sociòloga Ruth Glass (1964), en el seu estudi del Londres dels anys 60 –i posteriorment ha estat desenvolupat per autors com Neil Smith

Un dels darrers edificis aixecats que forma part del projecte «Porta de Sarrià» i que és percebut com a al·logen (2013).
Font: Miguel Doñate – Raúl Márquez.

aviat l'addició d'aquesta població amb un nou perfil a la que hi residia antigament –els *sarrianencs*–, ocupant determinades àrees i un determinat tipus de finques (algunes de les quals efectivament rehabilitades).¹⁰³

On sí que sembla que hi ha hagut un desplaçament o *gentrificació* és en el terreny de l'imaginari, ja que, com dèiem, s'ha passat a representar Sarrià com un barri de classe benestant, *pijo*. Com si els nouvinguts haguessin colonitzat aquest àmbit de les representacions, o l'espai s'hagués adaptat a ells, i el Sarrià menestral i obrer hagués estat esborrat, per ser poc elegant, per donar pas a aquest *barri pijo* i bonic. Estudis com el de Franquesa (2013) mostren que molts processos de gentrificació es dirimeixen en aquesta esfera dels gustos i de les

---

(1996) i d'altres– per denunciar tot un seguit de processos immobiliaris i urbanístics, lligats al mercat, que donen com a resultat el desplaçament de la població d'un cert barri, la seva substitució per nouvinguts d'un poder adquisitiu més gran i de classe més alta (la *gentry* a la qual es refereix el concepte).

¹⁰³ Potser sí que a partir de l'any 2000 podem començar a intuir certa gentrificació als principals carrers del nucli antic, sobretot en aquelles casetes de planta i cos que són a l'accés de poques persones pels preus elevadíssims.

aparences estètiques: un barri històric i antic esdevé un lloc bonic i amb classe (mai millor dit), però estèril socialment i destinat bàsicament al consum, per part d'un perfil de gent que valora sobretot aquestes qualitats de *lloc* purament estètiques (molts dels quals professionals liberals, intel·lectuals i no tan sols gent amb recursos econòmics).

Potser un neologisme com el de *barrificació* donaria més compte del procés que afectà Sarrià. *Barrificació* en el sentit que, efectivament, Sarrià esdevé un barri de la ciutat i deixa de ser un municipi independent (amb tot el que implica, i hem detallat, de pèrdua d'autonomia administrativa, colonització política, canvis socials, etc.). També en el d'integrar-se en l'imaginari conjunt de Barcelona, en la representació de la ciutat que reserva un espai simbòlic únic, mou a presentar una imatge monolítica i simplificada, a cadascun dels seus barris: el Sants *obrer*, la Gràcia *bohèmia*, el Sarrià *pijo*... En el projecte simbòlic –o fins i tot diríem, seguint Delgado (2005), de màrqueting– de la ciutat de Barcelona, no hi ha lloc per presentar les complexitats internes i la idiosincràsia pròpies. Barcelona té el monopoli identificador, vol ser la matriu de qualsevol identitat i identificació que es produeixi –fins al punt que es pot parlar, com diu Bergalli (1994), de «patriotisme de ciutat»; i cada barri o zona només pot complementar, matisar aquesta identitat barcelonina a partir del paper que li ha estat assignat. I al Sarrià poble li ha tocat diluir-se en la Barcelona ciutat i reconvertir-se en el Sarrià barri, el barri de classe alta, tot invisibilitzant les seves diversitats.

4.3. Ressorgiment identitari?

Des de l'inici, podríem dir que hem navegat entre dues aigües. La del reconeixement d'uns trets *particulars* que conformarien una identitat sarrianenca viscuda, dinàmica i alhora tradicional, col·lectiva en la seva subjectivitat, majoritària en la seva minoria, practicada més que no pas expressada... I alhora, en l'evidència que aquesta mateixa identitat (o una recreació d'aquesta) és emprada per situar-se i explicar un món en continua transformació, enfrontant-se a la seva dissolució en el procés de *barrificació* o, simplement, rearmant-se davant una nova realitat quotidiana que els veïns i les veïnes interpreten que els bandeja, perquè –com més d'un cop ens ha dit el veïnat *de tota la vida* amb qui hem treballat– «som estranys a casa nostra».

Per això plantejem el títol d'aquest apartat en interrogatiu, no perquè dubtem d'aquest cert ressorgiment identitari –com veurem tot seguit–, sinó perquè és un fenomen protagonitzat per algunes veïnes en un escenari de múltiples identitats i identificacions (en el sentit apuntat ja per Terradas, 2004), on trobem des d'una identitat de barri implícita i desacomplexada,¹⁰⁴ passant per una identitat sarriana viscuda (però potser no explicitada ni projectada), fins a processos d'identificació com ara els endegats per l'administració, els mitjans de comunicació o, fins i tot, els processos de reivindicació, politització i instrumentalització de la identitat sarriana com a resposta a aquests altres d'identificació. També és una forma de retre homenatge (irònic) a una pregunta, una acusació velada, un comentari... al qual ens hem hagut d'enfrontar en més d'una ocasió, davant de col·legues i coneixedors del relat hegemònic, que veien en nosaltres una mena de fusió de nostàlgics romànics, essencialistes, militants irredempts sarrians... pel simple fet de mostrar una complexitat ben real marcada per aquesta presència d'identitats i d'identificacions diverses, de dinàmiques i processos urbans de liquiditat, anonimat, consumisme, etc. que alterarien les formes clàssiques d'autorepresentació i de creació de comunitat i pertinença tan profusament estudiats.¹⁰⁵

El punt de partida d'aquesta aproximació és la constatació que la ferida simbòlica de l'annexió a Barcelona encara no ha cicatritzat. Així ens ho transmetia el nostre informant de més edat, nascut el mateix any en què l'annexió es feia efectiva (1922), quan ens explicà com el Sarrià de la seva infantesa no es diferenciava gens del d'abans de l'annexió. Les cases, els carrers, les botigues, les persones, les relacions... continuaven essent les mateixes. Ara és ben diferent i els canvis es veuen a peu de carrer: un nou urbanisme, els cotxes, gent que no es coneix, gent de fora... Malgrat tot, encara pot resseguir-se certa continuïtat. Ell mateix segueix al capdavant del negoci que fundaren la família de la seva dona allà per la dècada dels anys 10 del segle xx, i vivint a la mateixa casa on vivia la seva família (que és just al davant d'on traslladaren el negoci fa més de setanta anys).

¹⁰⁴ Tot i la falta d'estadístiques, no ens arriquem gens si afirmem que aquesta identitat de barri, la barcelonesa-sarriana, és a dia d'avui la majoritària i hegemònica: pensar-se com a resident d'un barri més de la ciutat de Barcelona, un barri amb certes particularitats, com un nucli històric ben conservat i amb un perfil sociodemogràfic determinat (de classes mitjanes i altes), sense elaborar una noció que recuperi i desenvolupi la identitat viscuda i reconstruïda pels veïns de tota la vida.

¹⁰⁵ Entre els nombrosos autors que han treballat aquests temes trobaríem, per citar-ne alguns de destacats, M. Augé (1998), M. De Certeau (1996), M. Delgado (1994, 2002) o l'esmentat A. Costa (2008), entre molts d'altres.

Una continuïtat que també es podria resseguir en força famílies del nucli de Sarrià, però que en cap cas pot portar a l'engany, com ja hem comentat, que Sarrià és el mateix. Alguns dels canvis substancials (que hom pot observar des de la mateixa porta de la casa d'aquestes famílies *antigues*) han estat: passar de l'absència de cotxes pels carrers a la congestió d'avui; de les cases d'una o dues plantes, i d'alguns edificis de com a màxim tres plantes, a la nova urbanització de grans edificis a tocar del carrer, l'asfalt, etc.; la substitució progressiva dels negocis de tota la vida per nous comerços que no responen a la diversitat d'abans (que feia possible comprar tot el que calia al mateix Sarrià) ni tenen el mateix arrelament social; el canvi de les relacions de coneixença a les d'anomat... En definitiva, se'ns descriu el trànsit de poble a barri de ciutat. Per això, malgrat que *veïns de tota la vida*, com el citat al principi de l'apartat, confessen que avui dia es viu millor que abans, les valoracions i les explicacions ens deixen entreveure una certa melancolia davant la progressiva dissolució del Sarrià conegut.

Prou eloqüents són les paraules de Santi Latorre, president de l'Associació de Veïns de Sarrià en el temps d'aquesta recerca, en ser preguntat sobre l'estat de la identitat sarrinenca:

«Ara s'està perdent molt, però molt... Cinc anys cap aquí, o menys, s'està perdent moltíssim, moltíssim... D'una manera brutal... Cada vegada et trobes menys gent pel carrer que et diu: "Ei, adeu!"»

Aquesta melancolia reflectida en moltes de les obres sobre Sarrià publicades des dels anys 80 –però sobretot d'ençà de la celebració del vuitantè aniversari de l'anexió– en editorials, articles o cartes aparegudes a la premsa i altres publicacions periòdiques, es veu combinada tot sovint amb una reivindicació per preservar la identitat pròpia, que alhora vol dir recuperar el màxim nombre d'elements que es consideren perduts amb l'agregació. Tot i que, com escriu Emili Pons, aquesta és una tasca difícil perquè «sobretot, no comptaria amb el recolzament de bona part dels seus habitants. No debades, el nostre poble s'ha convertit en una zona residencial de Barcelona, poblada per ciutadans de Barcelona» (Gras i Bartrolí, 2002: 70). Una idea que una dona gran condensava en definir Sarrià com a «poble dormitori», en parlar-nos sobre les minses relacions de veïnatge i d'ajuda mútua existents actualment.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Podeu trobar un fragment d'aquesta conversa en l'apartat anterior. Per descomptat, aquests fenòmens no són exclusius de Sarrià. Problemes com ara l'afebliment de les relacions de veïnatge,

1921 1981

Seixantè Aniversari de l'Annexió de Sarrià

**ACTE PÚBLIC: Dia 4 de Desembre, a les 20 hores
al Consell Municipal (Plaça de la Vila)**

PARLARAN:

ELISA RECASENS Historiadora

CARLES PRIETO President de la F. A. V.

JORDI VALLVERDÚ Regidor de Descentralització

Organitza: Associació de Veïns de Sarrià

Aquesta ferida no guarida, aquesta melancolia al voltant del Sarrià *perdut*, però, no és cosa només de la gent més gran nascuda abans de l'annexió o en els anys immediatament posteriors. És un sentiment compartit per diverses generacions, com demostraria, per exemple, el testimoni de Santi Latorre (nascut l'any 1951). I no sempre és una qüestió de transmissió, exclusiva dels *veïns de tota la vida* –complicant, com dèiem, l'anàlisi–, ja que algunes persones que ens han comunicat aquest pesar, com el mateix Latorre, no són fills de nascuts a Sarrià. És un sentiment construït –i subratllem aquest predicat– sobre les vivències, els records, la quotidianitat... I sobre alguns fets constatables:

«Els malnoms de les cases s'han perdut del tot... Era un poble que tenia malnoms [...] Ara et diré no sé... el fideuer es diu Raventós però és Cal Fideuer, ara hi ha una botiga que es diu Zas, al carrer Major girant a mà dreta, doncs, allò era Cal Fideuer [...] S'han perdut tots aquests malnoms [...] Tot això és arrel de l'absorció, però no només. També... és que aquí és impossible quedar-te a viure [...] S'ha fet caríssim quedar-te a viure aquí.» (Santi Latorre)

També s'elabora, tot sovint, sobre elements materials significatius com són les places, els carrers, els carrerons i els passatges del nucli que en totes les converses (independentment de l'edat dels interlocutors) apareixen, descrits, amb certa nostàlgia: el passatge de Mallofré, la plaça de Sant Vicenç o la del Roser i, evidentment, edificis, comerços, cases, masies o torres, de les quals resulta gairebé impossible fer una llista.¹⁰⁷ D'altres menys visibles, elements urbanístics com ara cartells, senyals... però amb la mateixa potència significativa: les llindes d'algunes cases, la plaça a tocar del monestir, els rètols datats d'algunes botigues (de les espardenyereries, del forn Sarrià, dels matalassos...) o la retolació dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya (el *tren de Sarrià*, per a molts veïns). En el plànol dels vagons, ja als anys noranta, l'estació final era la de «Barcelona-Plaça Catalunya». I amb aquesta denominació, i tenint en compte que el tren encara

---

la desaparició del comerç local, l'empobriment de les relacions interpersonals..., entre d'altres, són comuns a molts barris de moltes ciutats –per llegir un altre exemple, el del Raval, on el teixit social es ressent per motius més o menys semblants, es pot consultar Aramburu (2002). Igualment, i com ja s'ha dit, la sociabilitat sarriana –entesa com un conjunt de pautes d'interacció, d'habitus o fins i tot cultura (vegeu la Introducció)– no és un fet únic ni tan extraordinari, ja que es podrien trobar versions molt semblants –amb referents i elements concrets que canviarien– a molts barris i viles amb un teixit social prou dens.

¹⁰⁷ Apuntar que no és únicament a través del testimoni dels nostres informants que copsem la importància d'aquests elements, sinó també de l'atenció a obres que en els darrers temps s'han escrit sobre Sarrià, com per exemple Mañé (2009).

és gairebé l'únic mitjà de transport col·lectiu per anar directe a la Barcelona històrica, com pot esvair-se la idea de *baixar a Barcelona*?

És cert que aquesta barreja de melancolia i de reivindicació construïda sobre les vivències es dissipa entre els més joves. Tot i així, observem com alguns joves, sobretot els més actius socialment, assumeixen i s'ubiquen en aquesta identitat sarrianenca (sentiment de pertinença, comportaments, formes de relacionar-se, espais, expressions...), actualitzada i adaptada a les seves formes de fer –però igualment amb caràcter reivindicatiu i reproduint l'esquema simbòlic d'un *nosaltres* diferenciat, ni que sigui parcialment, d'un *altres*.¹⁰⁸ Hi ha, en aquest sentit, manifestacions quotidianes com la preferència per determinats espais públics –la plaça del Roser, la de Sant Vicenç, els jardins del Casal...– i també per determinats bars o comerços associats a la tradició sarrianenca (enfrent d'altres considerats al·lògens): el Gerbard, el Montseny, Can Pau... o les espardenyeries, el forn de pa Sarrià, la botiga dels plàstics, etc. Però també d'altres més clarament reivindicats, polititzats, en què es fusiona la dimensió sarrianenca amb d'altres. Això passa, per exemple, amb l'Assemblea de Joves de Sarrià L'Esberla, que organitza manifestacions, xerrades, festes... Però també ocupacions com la de «La Fusteria» al 2006 (local del passatge Canet, anomenat així per haver estat una antiga fusteria) o la de l'antic taller-fàbrica de joguines Torres-García (al carrer de l'Hort de la Vila), ocupat diverses vegades, la darrera al desembre de 2015. Accions en què es visibilitzen problemàtiques com la de l'habitatge, però on es barreja també la reivindicació del *lloc*, la defensa de la idiosincràsia sarrianenca. En aquest sentit, és prou explícita una proclama que fan servir aquests joves en els darrers temps: «Sarrià no és de qui el paga, sinó de qui el fa viure!».

Aquesta politització no és exclusiva dels joves, si bé entre els adults no és la manera hegemònica d'expressar la *sarriانيتat*; ho és més la quotidianitat viscuda, la pràctica d'un tipus de relació social, per exemple (com hem descrit anteriorment). El seu activisme o la seva politització podria ésser titllat de *tou*. En aquest

¹⁰⁸ Distinció simbòlica entre nosaltres i altres que és múltiple i complexa en els joves dels quals estem parlant, ja que hi ha un nosaltres (els de Sarrià) i un altres (els de Barcelona, visquin a Sarrià o a Barcelona); un nosaltres (els joves de Sarrià) i un altres (la resta de gent de Sarrià); com també un nosaltres (els joves de Sarrià) i un altres (la resta de joves que viuen a Sarrià, però que no hi fan vida), per exemple. Aquest darrer nivell, a més, es veu entrecreuat en un bon nombre dels casos amb certa dimensió politicoideològica, resultant que hi ha un altre nosaltres (els progressistes, actius sociopolíticament...) que s'oposa a un altres (els moderats, passius...), tot articulant interrelacions i xarxes més enllà de l'àmbit reduït de Sarrià.

sentit, hi destaca el paper de l'Associació de Veïns de Sarrià (associació amb gairebé 60 anys de recorregut, essent una de les deganes de la ciutat de Barcelona), que combina una forta reivindicació d'elements culturals com ara la tradició, l'origen històric, la coneixença entre veïns, la tranquil·litat o el paisatge urbà particular amb l'acció i la proclama més directament polítiques. Combinació que reflecteixen les paraules de Jaume Tortella, expresident de l'Associació:

«La capacitat associativa que encara és viva al nostre barri, heretada de l'esperit col·lectiu d'aquella vila antany independent, ens ha de permetre conjuminar voluntats, crear un front actiu, que impulsi el model de barri elaborat entre tots i que es constitueixi en instrument eficaç de control de les accions, massa sovint nefastes, de les autoritats polítiques.» (Gras i Bartrolí, 2002: 10)

I és que la percepció d'abandonament per part de Barcelona (que les dades macroeconòmiques semblen confirmar) és molt present¹⁰⁹ i, en conseqüència, aquesta acció de caire polític ha estat centrada a reivindicar serveis, inversions, denunciar incompliments o delictes urbanístics, i la problemàtica de l'accés a l'habitatge. Aquest és un punt clar de confluència amb els més joves, si bé des de l'Associació de Veïns posen l'èmfasi en la dimensió sociocultural –podríem dir–, en assenyalar que una «nefasta política de l'habitatge» –com ens deia un dels seus membres– combinada amb «laxes i sistemàticament incomplides normatives urbanístiques» i «l'especulació immobiliària» expulsa molts sarrianencs, impedeix els joves que s'emancipen establir-se a Sarrià i produeix una «progressiva substitució per una gent que no sap ni vol saber res del Sarrià de veritat».¹¹⁰ De fet, el ressorgir identitari, el pas d'una identitat viscuda a una identitat viscuda i

¹⁰⁹ Una gran part de les persones i entitats sarrianenques amb què hem parlat consideren que aquesta desatenció per part de Barcelona és conseqüència principalment de l'estigma de barri benestant que arrossega Sarrià, i també del poc suport electoral que els partits del govern municipal traïrien a Sarrià. Més enllà que aquests supòsits siguin reals o no, perpetuarien la idea de greuge –present ja abans de l'annexió– que Sarrià sortiria perjudicada de la relació amb Barcelona, i que només Barcelona se'n beneficia.

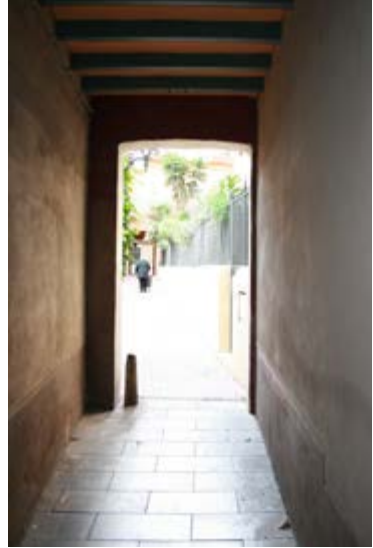
¹¹⁰ Val la pena destacar que la preocupació compartida pel tema de l'habitatge, i també una estima per un Sarrià concret, construeix simpaties, confiança i complicitats entre dues formes diferents de fer activisme, la dels joves i la de certs adults, de vegades oposades en temes com el de l'okupació. Ara bé, comprovem com, per exemple, en el cas de «La Fusteria» (2006), i també en el més recent de «la casa de l'Hort de la Vila» (2015), l'Associació ha mostrat el seu suport als joves, tot i no compartir l'estratègia, fins al punt que un membre de l'Associació deia en una entrevista: «tot i que potser l'okupació no és la millor via [...] és una manera d'accelerar-ho [...] Ja n'estem farts, de la lentitud administrativa, i els joves encara són més impacients que nosaltres». [Font consultada el desembre de 2016, <https://directa.cat/jovent-de-sarria-sant-gervasi-intensifica-lluita-contra-falta-despays-okupa-un-habitatge-public-en>].

reivindicada, i fins i tot a una manifestació d'aquestes reivindicacions en termes d'acció política, ha tingut i té en la dimensió urbanística, patrimonial... el seu màxim exponent, en dotar la trama urbana, les edificacions, etc. d'un alt contingut simbòlic. La percepció d'aquestes persones és que aquest paisatge (urbà) és un dels principals elements vertebradors de la *comunitat*, el canal a través del qual es manté la connexió amb el Sarrià «originari». I per això són els principals elements reivindicatius al voltant dels quals s'aglutina el grup, la *comunitat* enfrontada a Barcelona i a la identificació com a barri.

Aquest moviment de ressorgiment que es dispara a partir dels anys 80 vindria motivat, segons algunes de les persones amb qui hem conversat, per un seguit d'esdeveniments concrets, entre els quals destaca l'intent d'enderrocar les cases del carrer de Canet el 1979¹¹¹ i, especialment, la segregació de Pedralbes i del monestir de Sarrià en favor de les Corts, el 5 de desembre de 1986 (coincidint amb la nova divisió de districtes). No tan sols Pedralbes ocupa un paper cabdal en la història de Sant Vicenç de Sarrià –com ja hem vist–, sinó que l'acció en si mateixa és interpretada com una nova agressió a Sarrià i, tant o més important, com la constatació que el model democràtic tampoc dóna sortida a les expectatives sarrianenques i que l'Ajuntament de Barcelona no canviarà en les seves formes.¹¹² Entre altres coses, i és interessant assenyalar-ho, ofereix l'oportunitat de viure i de presentar el present com a continuïtat del passat. Com va passar el 1890, la

¹¹¹ El conjunt de cases del carrer de Canet probablement representa l'èxit principal de les lluites del moviment veïnal a Sarrià. Finalment, l'any 2009 s'inaugurava, ocupant set de les dotze cases, l'escola Bressol Canet. La resta de cases, en una de les quals hi ha la seu de l'Associació de Veïns de Sarrià, estarien destinades a entitats.

¹¹² Cal assenyalar que aquestes lluites i conquestes veïnals a Sarrià es produeixen en un context, el del tardofranquisme i inicis dels governs municipals democràtics, en què el moviment veïnal a Barcelona –especialment entre 1976 i 1986– té un paper cabdal no tan sols en la millora física de la ciutat (conquesta d'espais públics, d'equipaments, etc.), sinó en la democratització de la societat com un tot. Principalment de la mà de la Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona (FAVB) guanyada pel moviment de base (comunista i democristià, majoritàriament) a les elits franquistes (cf. Andreu, 2015; Huertas i Andreu, 1996). No obstant això, a partir sobretot de 1986, aquest moviment veïnal perdria força –per raons complexes que tenen a veure amb el consens preolímpic i la cooptació de lideratges veïnals pels partits de govern–, en un context que estarà marcat per la creixent mercantilització i reapropiació de la ciutat per part de les elits econòmiques. El que alguns autors descriuen com el pas del model Barcelona (d'urbanisme participatiu i governança més democràtica) a la marca Barcelona (cf. Capel, 2005; Delgado, 2005; Degen i García, 2012). Com a exemple d'intervenció unilateral en l'etapa encara franquista, una de les últimes «jugades» de l'Ajuntament de Barcelona fou l'enderrocament «amb nocturnitat i traïdoria» (com alguns veïns expressaven), en cap de setmana i per festes, de la casa de l'antic alcalde Miralles, al núm. 108 del carrer Major de Sarrià.

Fotografies d'alguns dels elements significatius:
 llinda del C/ Major,
 passatge de Mallofré,
 pl. de Sant Vicenç,
 cartell de la cistelleria Castell,
 Teatre de Sarrià.
 Font: Miguel Doñate – Raúl Márquez.

gent de Sarrià (amb les seves autoritats al capdavant) aprofitaven l'agregació de Vallvidrera, o el 1921 la celebració de la consulta, per demostrar el seu *savoir faire* (respecte a les lleis, els procediments, la voluntat social, la realitat cultural...) i per diferenciar-se de Barcelona. La nova organització territorial de Barcelona, el 1986, permet apuntar la incapacitat de Barcelona per conèixer el territori i satisfer les realitats socials i culturals (ho demostraria l'agregació de Pedralbes a

les Corts, però també la de Nostra Senyora de Gràcia –els *Josepets*– al districte de Sarrià-Sant Gervasi –que Sarrià retornaria a Gràcia l’any 1997).¹¹³

La fi de la dictadura és, evidentment, un altre element per parlar d’aquesta immersió en la reivindicació (que, com apuntàvem, comença formalment l’any 1960 amb la fundació de l’Associació de Veïns), com també ho serà la commemoració del 60è aniversari de l’annexió.¹¹⁴ Hi ha elements d’aquest context, que expliquen la dimensió reivindicativa, que rara vegada són expressats de manera directa en les converses, però que no han de ser menystinguts, com ara les conseqüències socioculturals del nou tipus d’urbanització a partir dels anys 60-70 –exemplificat pels blocs d’habitatges semblant al conegut com «la casa dels Consellers». Efectivament, hem pogut constatar a través de les converses, de l’hemeroteca... com l’enderrocament d’edificacions singulars (o simplement *tradicionals*) i la seva substitució per edificis amb una menor integració edificatòria amb els voltants, i la construcció de blocs d’habitatges –especialment d’aquells que anomenen blocs-pantalla i que desdibuixen la silueta urbana de Sarrià (com ara l’«Illa Sandoz» o el conjunt del projecte «Porta de Sarrià»)–, i també d’algunes grans infraestructures (com el final de la Via Augusta, la Ronda de Dalt o l’obertura de la plaça de Sarrià), han canalitzat, juntament amb la clàssica reivindicació del retorn del monestir de Pedralbes, la majoria de reclams i d’accions. Aquestes accions tornen a representar la confrontació entre maneres diferents de concebre Sarrià i alhora serveixen per reforçar, com comentàvem, aquesta comunitat que és cada dia més recreada que viscuda.

Encara hi ha un altre element que juga un paper clau en aquesta creixent reivindicació: l’aparició d’un grapat de publicacions (llibres, revistes...) que, a cavall entre l’aprofundiment en la història local i els processos de patrimonialització, reivindiquen una identitat pròpia alhora que proven de revitalitzar-la i/o d’expandir-la.¹¹⁵ Tot això sense oblidar que els darrers anys s’afegeix una nova

¹¹³ Encara que mai ningú no ens ha transmès explícitament que aquest *savoir faire* també els distingia de la resta de barris, en algunes converses s’entreveu que així és, com ara quan s’insinua que Sarrià va ser el municipi que més va resistir l’agregació a Barcelona perquè fou qui més raons tenia i qui millor les va gestionar.

¹¹⁴ Fem notar novament al lector la imatge triada per il·lustrar el cartell: una il·lustració de 1921 apareguda a l’*Esquella de la Torratxa* en què Barcelona no hi surt massa ben parada.

¹¹⁵ Pot ser interessant interpretar aquest fenomen també com a procés d’identificació, ja que davant de l’evidència que la dimensió viscuda es dilueix, hi hauria un esforç per generar un model que

variable a aquest escenari de confrontació, que és el canvi de *paradigma* polític a partir del qual la ciutadania reclamaria una major incorporació a l'acció política i la gestió de la quotidianitat, i les administracions provarien de cercar una major eficiència amb la descentralització. Reivindicacions més polítiques que són encara presents i que es poden copsar en petites accions i indicis, com ara que en el nou web de l'Associació de Veïns de Sarrià (en marxa des del final del 2015) aparegui com a lema «Fem barri, fem associació» i que es posi un major èmfasi en l'*apoderament* com a eina per poder incidir en l'Administració. O que a Vallvidrera es fes un referèndum per la independència la primavera del 2010 en què va guanyar el sí, tot i que l'objecte real –i així se'ns va transmetre informalment des de l'organització– era posar de relleu l'abandonament de la localitat per part de l'Administració i reclamar més atenció a les seves particularitats. En aquest sentit, també, sembla que s'estaria produint una evolució de la identitat sarrianenca que continuaria situant els *sarrianencs* en confrontació amb els que provenen de Barcelona, però que assumeix més l'escenari existent d'interrelacions (socials, polítiques, administratives...) i aposta per un futur de sobirania compartides, tot abandonant –parcialment almenys– la reclamació de recuperar un passat perdut.

---

pugui ser adoptat per totes aquelles persones que no han pogut viure aquest Sarrià *de tota la vida*, bé per edat o bé per venir de fora.

5. La vida al barri vilatà

A l'inici apuntàvem que Sarrià és viscut i representat per una part del seu veïnat com una comunitat amb característiques de *poble*: una unitat espacial, però, sobretot, social, delimitada i entesa com a particular pels seus habitants, on es reconeixen uns llocs i unes institucions comunes, i hi actuen unes xarxes socials especialment actives i certs codis que regulen els comportaments i les jerarquies. Essent una definició bàsicament *fenomenològica*, avançàvem, el que subratlla és que Sarrià és entès i viscut així per una part dels seus veïns, amb independència dels fets legals, administratius, *objectius*. En aquesta vivència, Sarrià és descrit com a *poble*, espai físic i social amb unes característiques distintives, bàsicament diferents i oposades a les que té i sobretot s'atribueixen a Barcelona. Resulta aquesta, sens dubte, l'oposició més important de l'imaginari sarrianenc, fonamentada en un seguit de fets històrics, com hem vist, més o menys verídics. Sarrià és vist com a diferent; s'hi viuria com no es fa a Barcelona, la gran ciutat. Una de les evidències més clares d'aquesta distinció és l'ús que molts veïns encara fan de la fórmula *baixar a Barcelona* per referir-se a certs desplaçaments fora del que consideren Sarrià.¹¹⁶

Més o menys representat o construït, l'imaginari del Sarrià *poble*, però, remet a algunes pràctiques i fenòmens ben concrets. Per exemple, a cert tipus de sociabilitat marcada pel contacte estret, la multiplicitat de vincles, la vida social intensa o l'àmplia circulació de la informació personal. També a l'existència de certa

¹¹⁶ En Roc, veí de Sarrià nascut el 1943, recorda una anècdota, quan tenia pocs anys i un dia el van deixar a casa d'uns amics a Sants. Els hauria dit ell, «me'n vaig a Barcelona», al que li haurien respost: «Que no estàs a Barcelona?». Ell, un nen aleshores, reforçava la seva idea d'una clara distinció Sarrià/Barcelona quan veia passar un tren que deïa a la capçalera «Barcelona». Tanmateix, s'estableixen altres oposicions, per exemple amb la Bonanova, de la qual es destaca que és «un concepte modern» –contraposat, es vol dir, a l'antic i autèntic Sarrià, amb una llarga història. També es fa una diferenciació clara respecte de Sant Gervasi, amb el carrer de Ganduxer, reconeixen els veïns, com «la frontera».

Mapa *subjectiu* desenvolupat durant dues sessions (3 i 10 de gener de 2011) dins dels tallers de memòria realitzats al Casal de la Gent Gran de Sarrià-Sant Gervasi.

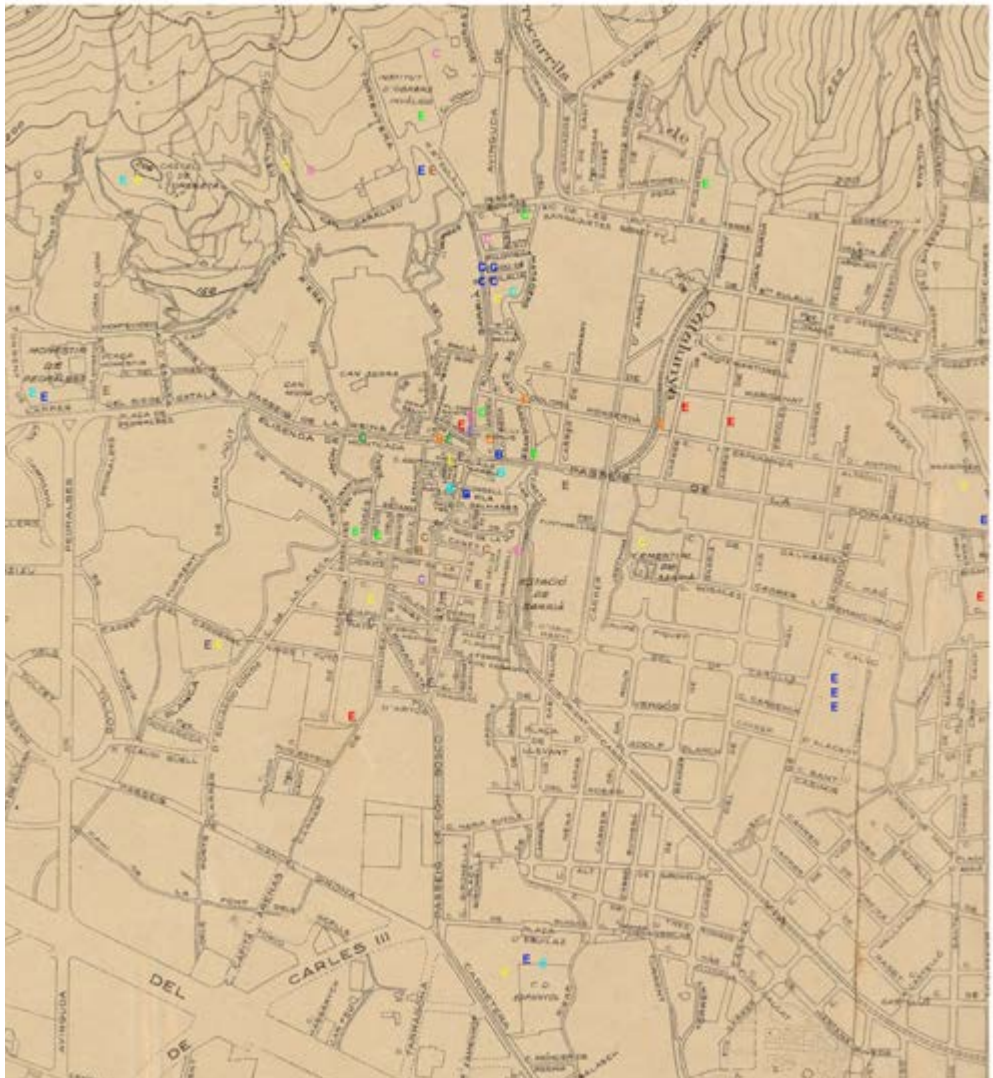
Els assistents havien de provar de marcar el plànol (fragment d'un plànol realitzat per l'Ajuntament de Barcelona, 1933) emplaçaments rellevants en els seus recorreguts vials.

Com a orientació s'oferien les següents categories:

- casa (C), -botiga (B), -espai significatiu (E).

PARTICIPANTS:

NEUS	EULÀLIA	LLORENÇ
MARÇAL	MOTSERRAT	PEP
ELSA	ROC	VIOLETA
MARIA DOLORS	JOAQUIMA	

gradació de prestigi, de normes i de codis establerts; i al protagonisme d'entitats i d'actors –que copen, molts d'ells, aquella jerarquia d'estatus–, protagonistes destacats de la vida social comuna. Essent així, aquest espai es configura com quelcom oposat al pròpiament *urbà*, que diuen els teòrics que es caracteritza per la fluïdesa dels contactes, el caràcter efímer de les relacions i l'anonimat (Augé, 1998; De Certeau, 1994; Delgado, 2007).

En aquest capítol descriurem tots aquests trets que fan de Sarrià, per a alguns, un *poble*. En primer lloc, pararem atenció a la vivència del medi, de l'espai físic: definit de manera singular, factor estructurador de part de la vida social i marcadors importants dels canvis (sobretot socials) i del pas del temps, en general. A continuació, ens fixarem en la sociabilitat desenvolupada pels sarrianencs, en les seves normes, els seus codis i les institucions *pròpies*. I, per últim, abordarem elements com el de l'estratificació, que trenquen la imatge de la comunitat idíl·lica.

5.1. Paisatge

Sarrià té el seu *paisatge*, un paisatge que ha estat viscut i definit socialment: es trien alguns elements per conformar-lo, elements de caire molt diferent amb els quals s'interacciona i així cobren un lloc destacat en la memòria individual i col·lectiva. Aquests elements conformen l'escenari de la vida social, el marc *físic*, tot i ser considerats alguna cosa més que simples estructures materials o naturals. Els sarrianencs estableixen vincles emotius amb ells i, al mateix temps, aquests elements del paisatge esdevenen gairebé uns actors més de la *comunitat*. Tot plegat, veiem com allò que anomenem *paisatge* és una realitat construïda, a partir de les experiències personals i col·lectives. El que se'ns descriu –el que recollim en aquest mateix apartat– és una mena de *geografia afectiva* en què els elements o marcadors del paisatge que hi destaquen són aquells que han jugat un paper rellevant en la vida social o personal. I són elements, veurem, tan *naturals* –no creats del tot per l'home– com *humans* o artificials.

Pel que fa als primers, els marcadors *naturals*, tenim les fonts i les rieres, o determinats arbres. Les rieres eren un indret de joc per als infants i els joves, sobretot. Hom recorda haver passat tardes i tardes amb els amics en alguna riera, per exemple. Les fonts –abundants a Sarrià, com ara la font dels Ocellets, del Bou o la del carrer de la Fonteta– eren llocs de trobada i de relacions en una edat més adulta. Hom hi anava a buscar aigua i a xerrar amb els coneguts, a berenar...

Els arbres exercien de veritables punts de referència, sobretot els que tenien algun tret particular (un llimoner amb més branques del que és normal, un pi d'una alçària inusual...). I alguns d'ells, com l'om del Desert, eren imbuïts a més de tota una simbologia de caire religiós (algunes persones diuen que el va plantar santa Eulàlia).

El Desert mateix –un solar avui asfaltat al final del carrer Major, a l'actual passeig de Santa Eulàlia– era un dels espais naturals més importants. Espai, en realitat, mig *natural*, mig *humanitzat*: no deixava de ser l'espai buit entre edificacions, l'espai significat per situar-se al límit, a l'exterior del nucli habitat. Saturat, en qualsevol cas, de llocs emblemàtics: la capella de Santa Eulàlia, el convent, l'asil, l'escorxador, el camp de futbol, els safareigs, els hortets, la casa del marquès d'Alòs o l'esmentat om centenari. Els sarrianencs han fet sempre un ús intensiu del Desert. Hi anaven a passejar, a jugar, a ballar sardanes. I els adults hi caçaven, hi tenien hortes. Tothom guarda alguna anècdota situada en aquest paratge. Alguns perquè s'hi van casar, com el Marçal i la Joaquina; d'altres perquè associen molts records de la infantesa al Desert; molts, simplement, perquè hi van passar moltes hores: «allà he jugat a tots els jocs, m'he enfilat a tots els arbres...».

Fotografia actual del Desert de Sarrià (2013). Font: Míguel Doñate – Raúl Márquez.

Un altre dels espais, més o menys *naturals*, significatius ha estat Collserola. Límit geogràfic –o topogràfic– de Sarrià, igualment està farcit d'indrets i d'esdeveniments importants pels sarrianencs: l'esbarjo al pantà de Vallvidrera, al *merendero* de les Planes o al Tibidabo; les rutes de l'*estraperlo* que creuaven la serralada; els safarejos on es rentava la roba... Com passa amb qualsevol d'aquests llocs de la geografia sarrianenca, són recordats, sobretot, per les històries i vivències que contenen: el safareig gran de Vallvidrera, sense anar més lluny, perquè un cop s'hi va ofegar un nen i és una història que tothom recorda.

Dels marcadors clarament *no-naturals*, en trobem de tot tipus: cases senyori- als, monestirs i convents, ponts, parades de tramvia, etc. Les cases de les famí- lies aristocràtiques (els Sentmenat, del marquesat d'Alòs, Can Margenat...) han ocupat un lloc important en la geografia afectiva. Hom recorda perfectament la ubicació –algunes ja no estan dempeus actualment–, l'estil i l'aparença (arri- bant al detall, a recordar un mur construït de certa manera, una façana, etc.). I, per descomptat, hom té molt present la successió de propietaris i ocupants. Els aristòcrates o *senyors* residents a Sarrià –alguns, almenys– eren personatges importants de la vida social, com veurem. Però el més destacable és que les

Fotografia que il·lustra el passat rural, el pas a enclavament d'alta burgesia (Can Senillosa) i les actuals agressions urbanístiques a les torres senyori- als (2013). Font: Miguel Doñate – Raúl Márquez.

seves cases (símbol, d'altra banda, del seu estatus i de la seva posició) eren tant protagonistes o més que els seus propietaris. Narrar la història d'una d'aquestes famílies aristòcrates és explicar, al mateix temps, la història de la seva casa. I el fet és que les cases senyoriales o *torres* exerceixen de veritables marcadors en l'espai. Tothom les identifica, les utilitza per orientar-se –encara que no en recordi els propietaris– fent referència a algun element característic: l'estil arquitectònic, la façana, la grandària... O coses molt més concretes, com ara les vidrieres, l'enreixat o els esglaons. Tampoc falta qui recorda, com dèiem, tot l'història de propietaris i compravendes d'una finca.

Amb les masies del Desert i més enllà també passa, i igualment amb els diversos convents o capelles. Menció a part mereix el monestir de Pedralbes, de nou, un element simbòlic i identitari d'especial importància. D'ençà de la divisió de Barcelona en districtes als anys 80 el monestir va quedar adscrit al districte de les Corts. Sarrià, amb el moviment veïnal al capdavant, en reivindica el retorn administratiu, com ja hem explicat.¹¹⁷

Altres elements més prosaics, com els ponts de les vies del tren o les parades del tramvia, també exercien de marcadors. Un dia, un grupet dels nostres informants mantenien la conversa següent:

Montserrat: «A davant del 66 hi havia un senyor que tenia una espècie de metall, que em sembla es deia senyor Francisco, i a dintre hi havia una senyora que era vídua...

Pep: A quin carrer?

Montserrat: Al carrer de la Creu. Al final del 66 hi havia hagut, es veu, anys enrere, hi havia hagut algo de la Guàrdia Civil...

Pep: El Jordi!

Elsa: Sí!

Montserrat: No me'n recordo.

Llorenç: Sí, el guàrdia civil»

¹¹⁷ Però, com és habitual, la història i la significació col·lectives es barregen amb les vivències personals i s'expliquen de manera subjectiva. En Roc, nascut el 1943, al mateix temps que relatava com la seva mare el portava allà, de nen, a passejar-hi, explicava: «amb això de Pedralbes ens van estafar. Tindríem que fer alguna acció ara que són les eleccions. No pot ser que el 1989 en Maragall i l'Hereu, que llavors era regidor, l'annexionessin. Una cosa històrica, que llavors d'aquí a cent anys diran que tota la vida ha estat... Hi haurà gent que neix ara que dirà, "És clar, Pedralbes i les Corts...". Ara encara hi ha gent, com els meus fills, que han vist la segregació. Dius, "això no hi ha dret!"».

Fotografia històrica del carrer Major amb la plaça de Sarrià . Autor Jordi Ferrer (1955). Font: C.E. Els Blaus.

Destaca el fet que la parada, amb el número concret del tramvia, és més efectiva com a marcador que no pas el nom del carrer. I, en un altre ordre de coses, la familiaritat amb què és tractada una autoritat aliena com era la Guàrdia Civil.

Amb els ponts i les vies del tren passa com amb altres edificacions i llocs públics: són significats en la mesura que s'associen a històries particulars. En el cas d'un dels ponts que travessaven Sarrià, hom el recorda especialment pel fet que una noia s'hi va suïcidar. De marcadors espacials –o sigui, socials–, n'hi ha d'altres. En deixem alguns per a l'apartat en què tractarem de les *institucions* de la vida social, amb espais i edificis que concentraren bona part d'aquesta vida social.

Però tot aquest paisatge viscut s'ha vist transformat, de vegades radicalment. Les rieres i els descampats s'han urbanitzat –«tot és nou, tot allò eren camps!», se'ns repetia–, les masies i els horts han desaparegut, moltes cases han estat substituïdes per blocs de pisos, i fins i tot alguns carrers han desaparegut. Tots aquests canvis serveixen als veïns per copsar el pas del temps i les transformacions socials més generals; de la mateixa manera, vèiem que l'empremta *física* d'alguns episodis és un suport clau pel seu record. Però els canvis urbanístics són jutjats per bona part de la gent gran de Sarrià amb desaprovació –la frase

Dues imatges del carrer Major que permeten copsar els diversos estils edificatoris dels darrers 200 anys (2013).
Font: Miguel Doñate – Raül Márquez.

«Sarrià no és el que era», en referència a l'entorn construït, conté aquest judici. En general, perquè es considera que malmeten la identitat genuïna de Sarrià, la seva configuració pròpia de vila, al marge de la gran metròpoli i envoltada de *ruralitat*. De rerefons, per tant, hi ha un conflicte passat/present o també tradició/modernitat, vila/ciutat, rural/urbà.

Aquest conflicte es representa de manera molt clara –i *visual*, diríem– en certs espais i carrers, com ara el Desert, la plaça de Borràs o el que és avui la Via Augusta. Els veïns es lamenten, per exemple, de la progressiva urbanització del Desert. «El Desert era fantàstic», ens comentaven en una sessió del taller de memòria. I afegia la Clara –atribuint responsabilitats, com no, a Barcelona–: «Vam tenir un gran disgust quan un senyor, molt conegut de l'Ajuntament de Barcelona, va dir que prou camp de futbol perquè s'hi volia fer una torre. La primera torre que es va fer en el Desert...». De la plaça de Borràs, també se'n critica la transformació soferta, la desaparició d'algunes institucions tradicionals (un col·legi, l'asil d'avis...) i d'alguns arbres centenaris. I pel que fa a la Via Augusta,

obra relativament recent, hom recorda com un «trasbals» la seva construcció, igualment pel fet d'extingir espais significatius per a molta gent, elements, molts d'ells, *de natura*: els safarejos, una part del terreny dels jesuïtes «que era com un bosc, on hi havia molts plàtans i la canalla anava a jugar», també «per on passa la riera, que tots el del barri anaven a jugar allà», etc. També en aquella zona se cita un solar «que ara només serveix per aparcar-hi cotxes».

En to de nostàlgia, però també crítica, recorden els carrers sense asfaltar –o sigui, en un estat més feréstec o *natural*. Records que, com és habitual, esmenten personatges de la vida social i elements de la natura. Referint-se a un carrer concret, deia la Montserrat:

«Recordo el sabater allà prenent la fresqueta. Jo obro els ulls i el veig. El carrer sense asfaltar, que quan plovia i venia la riera es quedaven els carros encallats. A baix una fonteta...»

Més punyent i directa és la crítica que molts veïns i veïnes fan d'un altre dels elements que citàvem d'aquesta transformació *moderna*, i en un sentit de fer-se més *ciutat*: la transformació de les cases en blocs de pisos. Hom lamenta la pèrdua dels jardins i dels hortets, de les cases amb trets diferencials, que han estat substituïdes per «blocs de pisos tots iguals». Segons en Llorenç o la Montserrat, aquests edificis *moderns*, o els nous comerços (per exemple, basars xinesos que han substituït altres botigues), «no mantenen cap harmonia». Com sempre, es relaciona la transformació urbanística, *física*, amb la social. I el que transpira en el judici crític de molts veïns és aquell canvi que ja tractàrem, que va del Sarrià *comunitat*, amb una vida social intensa, a un barri de classes benestants amb una integració molt diferent. Parlant dels «mals» que afecten avui Sarrià, deia la Montserrat: «la gent només hi dorm, avui. Fora d'aquí [referint-se al nucli històric] és com un barri-dormitori... No fan vida a Sarrià... No són de Sarrià».

Però alguns sarrianencs *de tota la vida* també prenen en consideració altres elements, com l'econòmic, que fan matisar la crítica o adoptar una postura més resignada. Un dia, durant una passejada pel barri, va tenir lloc la conversa següent:

«Què us sembla que enderroquin cases per fer un edifici?»

Clara: Home, la vida continua, ens hem d'adaptar una mica... El que no m'agrada són els... Veus aquella casa d'allà [un edifici alt, relativament nou]? No m'agrada. Perquè unes cases prou discretes, que no desentonin... Però és que és impossible que un poble tiri endavant amb aquestes casetes pintoresques.

Montserrat: Perdona, però per desentonar... És com allò que van fer al Palau de la Música, amb aquells vidres, o a la Diagonal, amb aquelles cases... No ho entenc, no ho entenc.

Clara: Bueno, és clar, hi ha maneres i maneres de fer les cases, oi? Imagina't que tot Sarrià fossin casetes de baixos i primer pis, estaríem morts de...

Llorenç: Avui en dia en la construcció el que es valora és la rapidesa. Una cosa senzilla, funcional i que es faci ràpid, de seguida. A fer la feina i a cobrar. I avui ni cobren...»¹¹⁸

Hi ha carrers que, amb les successives actuacions urbanístiques, han desaparegut. Els veïns, repassant la seva vida, en recorden algun vivament –com sempre, especialment les persones que hi vivien–, els arbres, els elements arquitectònics més curiosos... Altres espais han canviat de nom. Per exemple, «el nou parc del Torrent de les Monges, que ara es diu Joan Raventós. Però la gent continua anomenant-lo Torrent de les Monges...». La gent resisteix la pèrdua de coses significatives, d'un nom familiar, en aquest cas. El fet és que la desaparició d'aquests o, més encara, d'alguns carrers representa la pèrdua d'un dels *suports* dels records. S'obstaculitza, així, la memòria, ja que en alguns casos gairebé es produeix un curtcircuit, una dissonància entre els fets que es recorden (la imatge mental...) i l'escenari físic on es produïren, que ja no existeix.

Tot plegat ens remet a un conflicte entre la vivència dels residents i la representació i l'actuació de l'Administració. Exemple màxim del conflicte o de la dissonància entre un registre –el dels veïns i les seves vivències– i un altre –el de la burocràcia i l'oficialitat–, perquè s'arriba a negar el *lloc* que s'ocupa; o sigui, l'experiència quotidiana i més important. La Clara pateix un d'aquests conflictes. La placeta on viu des de fa molts anys no figura en alguns mapes i cadastres de l'Ajuntament. Segons explica ella:

«Això ho han fet desaparèixer, no sé per quina conveniència... Bé, aquí ja fa molts anys que tenen idea de fer uns blocs de cases. I jo em dic, si encara és una plaça, on és la notificació per dir-nos que ja no tenim plaça! I el rètol [amb el nom de la placeta] encara hi és. Que a la guia de l'Ajuntament hi consta, però al plànol aquell més gran que envien ja no.»

¹¹⁸ El cert és que s'està al corrent dels canvis del mercat de l'habitatge i de la pujada de preu exorbitant dels immobles. Hom citava el cas, per exemple, d'una casa concreta del passeig de la Bonanova que l'any 1961 «valia mig milió de pessetes, que ja eren molts cèntims, però que avui val milions d'euros». I de com l'any 1970 «amb el sou que guanyàvem ho podíem comprar tranquil·lament» (un pis de dos milions de pessetes).

«La placeta inexistent» i restes de l'antiga bòbila que hi havia a tocar d'aquesta (2013). Font: Miguel Doñate – Raúl Márquez.

I continuava explicant que un dia va anar a l'Ajuntament i li preguntaren on era aquella plaça: el tècnic que va revisar uns plànols li va dir que aquella plaça «no existia». Això, com dèiem, equival a negar part de l'experiència i de la vida de la Clara.

5.2. Sociabilitat

Què volen dir aquests sarrianencs i sarrianenques quan parlen de viure *en un poble* («Aquí era poble, poble!»)? Quina vida és aquesta, exactament? S'estaven referint, com ja hem avançat en part, al tipus de relacions socials que s'estableixen a Sarrià, a certes pautes de sociabilitat concretes: al contacte estret entre el veïnat, la intensa circulació d'informació sobre les famílies o, l'existència de múltiples vincles interpersonals, entre altres coses. Com revelava un petit diàleg entre dos informants:

Pep: «Aquí era un poble; poble, poble.

Vulpellac: El que he defensat sempre de Sarrià. La vida aquesta, que ens coneixem tots»

El mateix veí explicava que li agrada el fet d'anar pel carrer i «poder anar dient 'adeu!', 'bon dia!', 'bona nit!'». Trobar-se amb gent *coneguda*. És un fet que molts dels nostres informants tenen moltes coneixences en comú. Quan durant els tallers se citava algun veí, eren molts qui el recordaven o que podien situar-lo fàcilment, coneixien detalls com ara on vivia exactament, a què es dedicava, de qui era fill, anècdotes... Eren *coneguts* de molts d'ells (algunes persones ho seran de manera molt destacada, els anomenats *personatges*). La participació en les diverses xarxes, el grau de relació amb diferents grups i persones o la intensitat d'aquesta és diferent, com veurem. Però, al mateix temps, sorprèn el seu caràcter estès: com de manera regular, a diari, s'entra en contacte amb multitud de persones, més o menys veïnes. És a dir, trobem que a Sarrià existeix una xarxa de relacions basada en el *veïnatge* en un sentit molt estricte (relació o vincle que es construeix a partir del propi fet de ser veïns, de viure junts o a prop i compartir certs espais).

Que Sarrià tingui vida *de poble* també fa referència a la configuració d'un món més o menys autocontingut, en què la persona ha residit la major part de la seva vida, hi ha viscut els fets més destacats i ha resolt les necessitats més importants. Un bon grapat de veïns i veïnes amb qui hem treballat, en efecte, van néixer a Sarrià i hi han passat gairebé tota la vida (tot i canviar en ocasions de residència).¹¹⁹ A més a més, i segons confessaven, «haviem de sortir poc»: tenien aquí els amics, hi trobaren parella, estudiaven i després alguns fins i tot hi treballaven, feien l'esbarjo... Cal destacar el fet que existia tota una oferta d'entitats i d'agrupacions més o menys formalitzades, i quant al consum, hi havia tot un ventall de botigues i d'establiments per satisfer totes o gairebé totes les necessitats d'una família.

Que Sarrià fos *com un poble* ho notaven també, de seguida, els nou residents, especialment si provenien de la ciutat. La Sra. Elsa, que s'hi havia traslladat des de Sants en casar-se, comentava: «allò [Sants] era un barri i aquí [Sarrià], ja poble». Fent referència al canvi en la intensitat de la vida social, sobretot, al fet que a Sarrià hi havia trobat colles de joves, més vida al carrer, més contacte entre la gent i moltes xarxes socials, explicava.

¹¹⁹ Valgui l'exemple d'en Llorenç, que va néixer al carrer de Bonaplata amb Calàndries, en una casa que ja ha estat enderrocada. Durant la Guerra Civil sortí un temps de Sarrià, però hi tornà per viure en una altra finca del carrer de Bonaplata. Després canvià de pis –amb el mateix propietari– i es traslladà al carrer de Caponata, on viu a dia d'avui.

Aquesta vida social *vilatana* es donava amb especial intensitat, però, en certs moments i llocs –parlarem amb més deteniment d’algun d’aquests llocs, que classifiquem com a *institucions*. Atès el caràcter recurrent i payoutat d’algun d’aquests esdeveniments públics, podem parlar d’autèntics *rituals*. Rituals anuals com els Jocs Florals, els Pastorets del Nadal, les processons del Corpus, Santa Eulàlia i Sant Josep, la revetlla de Sant Joan, la festa de Sant Medir o la Festa Major. D’altres setmanals: els balls del diumenge a Ca la Xata, les sardanes a Vallvidrera, la missa a la plaça de Sarrià; o estacionals, com els sopars d’estiu al carrer de Monterols.¹²⁰ Organitzats per alguna entitat més o menys oficial o pel mateix veïnat, tots amb un grau d’institucionalització important (s’esperava que hi anessin determinats veïns, comportant-se d’una manera determinada, fent activitats reconeixibles, etc.) i tots ells marcant el calendari personal i col·lectiu.

Tornant als trets característics de la sociabilitat *sarrianenca* (tal com la defineixen aquestes persones),¹²¹ saludar els *coneguts* –que acostumen a ser molts– és, diríem, un primer nivell de relació (el més superficial).¹²² Els veïns i les veïnes ho deixen clar quan comenten que amb tal persona es diuen «‘bon dia’, ‘hola’ i ja està». O sigui, que s’identifiquen i es reconeixen com a veïns de Sarrià, guarden la regla bàsica de saludar-se quan es troben pel carrer, però no mantenen cap més vincle ni relació més enllà de creuar-se en l’espai públic. Amb certes famílies d’estatus alt, però, tenir aquesta mínima relació és especialment valoritzat: «amb els senyors Comas tota la vida ens vam saludar», deia amb orgull la Montserrat.

¹²⁰ El carrer de Monterols és encara citat com un dels «que té més vida de Sarrià». Els seus veïns continuen organitzant-hi sopars cada dissabte d’estiu.

¹²¹ Aquest èmfasi a distingir com a sarrianenques aquestes formes de socialització, com ja hem comentat al llarg de la monografia, forma part d’una contraposició idealitzada –i, per tant, simplificada– present en l’imaginari dels informants que han col·laborat en el nostre estudi, i que contraposa Sarrià i Barcelona com a epítoms d’allò urbà i rural, hegemònic i (en part) subaltern, que forma part del present injuriat o d’un passat vist amb nostàlgia. La seva correspondència amb la realitat és, per tant, limitada. No obstant això, tornem a apuntar que l’objectiu d’aquest estudi és comprendre, justament, la conformació d’aquest imaginari i observar com condiciona la representació i la història de Sarrià, almenys d’una part del seu veïnat.

¹²² És necessari assenyalar que quan aquí es parla de coneguts es fa en un sentit un xic diferent del clàssic plantejament de Josep Pla i el seu «amics, coneguts i saludats», ja que quan parlen de l’acció de saludar ho fan en el sentit de reconèixer, però també de conèixer la persona; és a dir, saber qui és, de quina família...

Més enllà del *saludar-se* hi trobem la relació pròpiament d'*amistat*, el contacte regular i, en molts casos, quotidià amb els companys de colla, d'associació, club, entitat... Amb molts veïns de la mateixa escala o del mateix carrer amb qui es construeix una veritable xarxa social, en què el contacte és molt més freqüent, s'intercanvien favors i béns, circulen informacions i s'arriben a establir vincles de parentiu –fictici o *real*–: relacions de nuviatge, d'apadrinament, etc. La Sra. Montserrat, tot explicant el contacte amb un exnuvi, exposava diversos nivells de relació que poden haver-hi entre veïns (el factor determinant, en aquest cas, és el fet d'haver festejat en algun moment). Sobretot revela la molta informació que els veïns –amb cert contacte– tenen els uns dels altres:

Sra. Montserrat: «Va ser de mutu acord, 'Deixem-ho estar; deixem-ho estar'. I aleshores ell va trobar una cartagenera i es va casar dos mesos després que jo. Jo vaig tenir una nena, ell va tenir una nena; al cap de dos anys jo vaig tenir una altra nena, ell va tenir una altra nena...

Raúl i Miguel: I van tenir més contacte?

Sra. Montserrat: No, no. Aquí al barri ens vàiem, ens saludàvem, però no, no ens parlàvem. I, bueno, ens parlàvem, però vull dir, no, no, converses llargues no les teníem. Però ell va tenir una desgràcia. Ell tenia una tia a Eivissa que tenia un restaurant. Aleshores ell els estius agafava les nenes i la seva dona i se n'anaven a treballar en el restaurant (...). Un estiu que ell anava transportant begudes amb una bicicleta, va tenir un accident de bicicleta i es va matar (...). Aleshores la seva dona es va tornar a casar, perquè, és clar, eren joves i ella molt maca, molt simpàtica. I després de sis anys i mig, que jo vaig tenir el nen, resulta que aquesta noia també va tenir un nen. I ara viu a Cartagena.»

El que resulta notori és que tant aquestes xarxes com la vida social sarri-anenca, en general, tenen les seves normes i ordenacions. Per exemple, i de manera molt clara, dir «hola i adéu» a un conegut no és tan sols un gest sinó una obligació –deixar de fer-ho és negar la relació de coneixença, transmetre la voluntat de no tenir cap relació. Però hi ha altres normes de comportament, preceptes que regeixen la vida social i que busquen, entre altres coses, evitar els conflictes i reforçar la cohesió social –el sentit de *comunitat*. Algunes d'aquestes normes, que detallarem a continuació, són el comportar-se *de manera senzilla*, el *ser discret* o el *fer-se amb tothom*.

Ser senzill té a veure amb la norma bàsica de saludar tothom, com a mostra de respecte, de reconeixement mutu. Especialment es valora en les persones amb un cert estatus (com veurem tot seguit, que encapçalen certes jerarquitzacions),

il·lustrant que no tenen supèrbia, que no fan servir, justament, el seu estatus superior i que tracten, ni que sigui en el nivell més superficial de relació, els altres veïns com a iguals. En aquest nivell de relació no es demana res més: que saludin els demés quan se'ls creuen. La Sra. Elsa ho expressava clarament, referint-se al descendent d'una important família de metges sarrianencs (tornant a deixar palès, també, que s'acostuma a tenir informació dels altres):

«Aquest home és molt senzill. Fa pocs dies el vaig veure, anava amb la seva bata i amb una Vespino. I pel barri “bon dia!”, “hola!”, i ja està, però molt senzill. Ell va a la seva; i ara que se li ha mort la dona se'l veu molt cap a dintre.»

Justament respecte a la utilització d'informació personal, se li demana al bon veí certa prudència: *ser discret*. Tal com vam poder observar durant els tallers, determinades coses «no es poden dir», i menys en fòrums en què no tothom es coneix tant. En general, i ni que sigui entre veïns amb una estreta relació, es demana cura a l'hora de revelar certes dades dels demés, sobretot «desagradables»; dades que puguin «ofendre» o minvar d'alguna manera la reputació –important element d'estructuració de l'esfera social, com veurem.

Un altre tret valoritzat –i, de fet, una altra norma de veïnatge– és el *fer-se amb tothom*. Que es refereix no tan sols al fet de saludar-se amb tots els veïns i les veïnes i tenir una mínima relació sinó, de manera més precisa, a estar sempre disposat a oferir-los ajuda. A la pràctica es tradueix en la contraprestació de favors: des de prestar alguna cosa o vendre *fiat* (en el cas dels botiguers) a diari, a l'ajuda per trobar feina, ser atès per un metge concret o tenir, en el seu temps, un servei militar més còmode –els *enxufes* a través d'algun veí. Joaquima, per exemple, que regenta una de les botigues de queviures, explicava: «Sempre ens hem fet amb tots! Amb els de la ferreteria... Que si volien dos, tres pots de Nescafé, feia un paper [conforme els hi donava] i ja està. Però això amb tots, amb tots!». Fent aquest èmfasi en què era una ajuda, que no discriminava cap veí amb qui es mantingués un cert contacte.

La pràctica del *fiar* que citàvem es donava d'aquesta manera generalitzada –més en una època de penúria com la postguerra– a partir de l'establiment de certa confiança, però permetent-ho a tots els veïns-clients coneguts. Els veïns i les veïnes recorden que molts comerciants fiaven, comerciants amb els qui mantenien cert tracte. I segons descriu en Vulpellac, membre d'una família molt coneguda a Sarrià, la dinàmica del vendre *fiat* –també el rol de les famílies o la reputació, als quals després ens referirem– era aquesta:

«La pobra senyora Eulàlia, la de vetes i fills al carrer Bonaplata. La senyora Eulàlia tenia una llibreta, i anàvem tota la rèmora de cosins, i sempre “digue’m el nom”, demanàvem una pilota de ping-pong. I sempre a finals de mes els pares passaven, “a veure, el meu fill què deu, què deu”. I al *colmado* del carrer Bonaplata amb Caponata, el cèlebre *colmado* del senyor Joan, que jo el recordo de tota la vida, passava el mateix (...) I un dia recordo que el meu fill gran, quan es va casar i se’n va anar a viure a l’Eixample, em va dir: “Papa, a Barcelona no soc ningú. Aquí a Sarrià era el David Vulpellac... i anaves al Joan [un botiguer] i li deies: “–No puc pagar. –Bueno, ja m’ho pagaràs demà! –Se m’ha acabat aquesta vida! Ho trobo a faltar molt! Vol dir que la confiança, que allà tothom sap que soc fill teu, i soc net d’en Pep Vulpellac, i besnet de l’avi...”».

Referint-nos ara a un altre producte de la confiança i la sociabilitat intensa, era molt freqüent la utilització de malnoms. Sobretot destinats a persones que pel seu ofici eren conegudes de molta gent –moltes eren el que direm *personatges* de la vida social–, famílies amb cert estatus, etc. En molts casos se sabia el malnom de la persona però no el nom real («li deien...»), evidenciant la importància d’aquests. I, com també és propi, molts es basaven en algun tret de la personalitat o del físic característic: als membres d’una família els deien *els Capgrossos*; a dos frares *l’Escarabat* i *el Dimoni guapo*, respectivament. La major part dels botiguers –autèntiques figures de la vida pública– tenia el seu malnom: *el Matapollastres*, *el Guenyo*, *les Manyes*... També alguns jugadors de futbol populars com ara *el Pibe*, *el Mero*, *el Rasca*... o inspectors concrets, com *el Gato Negro*. Aquest últim és un cas simptomàtic, ja que només es posà malnom a aquest inspector, amb el qual es mantenia una certa relació personal, i no pas a altres figures d’autoritat més alienes a la *comunitat* –seguint així la lògica habitual en l’ús dels malnoms.¹²³

Adreçar-se a algú amb el malnom no deixa de tenir en certs casos, com aquest últim de l’inspector, un sentit de crítica: és un atac més o menys velat a la seva reputació. Indica també que la vida sarrianenca conté les seves tensions, que les relacions entre els veïns, coneguts i més o menys amics són freqüentment ambivalents o obertament conflictives. L’ajuda i els favors quotidians no estan renyits amb la competència latent. De fet, i com ensenya la teoria clàssica de la reciprocitat (Mauss, 2009), aquests ajuts recíprocs no són en absolut desinteressats; són, entre altres coses, una manera de dirimir les posicions d’estatus (tornar

¹²³ Pitt-Rivers (1989), en la seva coneguda etnografia d’un poble gadità, explica com l’ús dels malnoms era generalitzat, designant a molts actors excepte els guàrdies civils, els forans i tots aquells amb els qui no s’establien relacions de confiança, i no formaven del tot part de la *comunitat*.

un favor és viscut com una obligació, en una relació continuada, i no fer-ho situa en una posició compromesa, inferior, a la d'aquell al qual es deu).

L'amistat –més o menys superficial– no està renyida amb la disputa, com dèiem. Les relacions, en general, són més un estira-i-arronsa. Hi ha solidaritat, rivalitat, ajudes que no són tan gratuïtes; competència dirimida en el dia a dia. En el cas dels botiguers això resulta evident. Explicava en Marçal, un dels propietaris de *colmados* més veterans, que ell mantenia bones relacions amb la resta de botiguers, «em feia amb tots». Un dia en què se li va inundar la botiga, molts el van venir a socórrer. Però, al mateix temps, els festius s'espriaven per veure qui obria i qui no, i mantenien una competència no declarada pel que feia al preu dels productes.

Potser no tan evident sempre, però igualment present, algunes relacions entre veïns resulten ambivalents o el que diríem *interessades*. La família de la Clara, per exemple, va arribar a un acord amb el veí que ocupava la planta baixa de la seva finca per a cuidar d'ell i, a canvi, bescanviar el pis i quedar-se'l en propietat un cop morís. Primer, quan el veí va caure malalt, li van proposar el canvi «com a compensació», ja que el pis que ell ocupava era més espaiós i ell no el necessitava. Quan li van dir si volia algun paper com a garantia, ell els va respondre «No, no, jo ja tinc confiança amb vosaltres!». Quan va empitjorar i el van ingressar, anaven a veure'l cada dia a l'hospital, se'n cuidaven. Aleshores, la mare de la Clara, «que era molt atrevida», li suggerí la cessió del pis un cop morís. El veí s'avingué de seguida i proposà d'«arreglar-ho», fent en realitat una venda simulada. Amb la clàusula que s'havien de comprometre a cuidar-lo fins al seu últim dia. Poc abans que morís, la Clara recorda que van anar fent el trasllat a la planta baixa, i conclou: «En el fons potser era una mica ben guanyada la cosa, no? Perquè aquest senyor va estar ben cuidat i nosaltres vam aprofitar això». On destaca el to impersonal per referir-se al veí («aquest senyor») i la declaració de treure profit d'una relació.

Els conflictes oberts, i no tan sols l'ambivalència, també es donaven. Com ara entre els membres dels diversos centres d'esbarjo. Els veïns del Centre Aragonès, per exemple, recorden que quan eren nens no els deixaven jugar al billar al Centre Parroquial. Als balls –esdeveniments socials importants– alguns se sentien discriminats, també: els fills dels *amos* de les fàbriques tenien sempre preferència, rebien les millors localitats. En canvi, a les finques, malgrat les rivalitats i les oposicions, semblava imperar una contenció notable. En Marçal recorda que

convivien en un temps falangistes declarats i anarquistes, però que malgrat això «no hi va haver mai una discussió!».

En qualsevol cas, de desigualtat –i, per tant, conflictivitat– sempre n’hi ha hagut a Sarrià. Entre altres coses perquè hi hagut una jerarquia ben delimitada, conformada pel que hem anat anomenant com a *estatus* o reputació. L’estatus o la reputació és un indicador personal i, sobretot, familiar. És resultat de seguir les normes de sociabilitat anteriorment descrites i, per tant, de ser acceptat per la resta del veïnat; en relació amb això, és resultant del grau de contactes i de relacions mantingudes. Però també és producte de l’origen familiar, de la història i de la posició social heretades. La qüestió és que la reputació o l’estatus és peça clau en l’ordenació de les relacions socials. Tenir una reputació bona o dolenta, un estatus alt o baix, condiciona el comportament dels altres, la capacitat de maniobra, d’accés o de contacte regular amb segons qui. Coses concretes com la possibilitat que et fiïn a les botigues, accedir a determinats favors o ésser dipositari de secrets i rumors, entre d’altres. Hi ha una gradació clara dels veïns i les veïnes, de les famílies, segons el seu estatus, en una jerarquia que és pública i que es fa present en les diverses xarxes de la vida social.

Moltes d’aquestes xarxes són encapçalades per famílies *de tota la vida* (amb una llarga trajectòria residint a Sarrià, amb bona reputació, contactes...). Les famílies, en general, són les protagonistes de la vida social. Els individus tenen la seva identitat i posició socials determinades –en bona mesura– per la seva pertinença a un grup familiar; com dèiem, són incorporats a moltes xarxes de relacions a través de les seves famílies i s’uneixen a la *comunitat* a partir de la seva intermediació. Per exemple, pertànyer a una família d’estatus elevat atorga unes capacitats i poders que un altre no té, ofereix un *capital social* i *simbòlic* que es tradueix en una major capacitat d’influència, de negociació, d’accés. Així, a Vulpellac –família molt coneguda, vèiem, amb molts membres residint a Sarrià– li confessava un dia el seu fill:

«Papa, a Barcelona no soc ningú. Aquí a Sarrià era el David Vulpellac... i anaves al Joan [un botiguer] i li deies: “–No puc pagar. –Bueno, ja m’ho pagaràs demà!” –Se m’ha acabat aquesta vida! Ho trobo a faltar molt! Vol dir que la confiança, que allà tothom sap que soc fill teu, i soc net d’en Rafel Vulpellac, i besnet de l’avi...»

Que el cognom familiar, l’estatus, jugui un paper a favor, sigui un *facilitador*, un instrument per accedir a determinades coses, o que a la ciutat no sigui pres en consideració i hom esdevingui un «ningú». Això és el que es viu.

El cert és que les famílies d'estatus alt, especialment les d'origen aristocràtic, funcionaven com a veritables *llinatges* (grups de persones amb certa relació de parentiu que actuen conjuntament en molts àmbits i que tenen un projecte col·lectiu). Pares i fills, cosins i tiets, compartien amistats i relacions, se succeïen en la direcció d'algunes entitats socials, repartien patrimoni i recursos, etc. I, com és propi de les societats de llinatges, tractaven el matrimoni com una qüestió d'aliança amb una altra família (aliança que, normalment, no havia de fer perdre estatus). Per això els fills acostumaven a casar-se amb membres d'altres *famílies importants*. Els veïns recorden perfectament que «un Vulpellac» es casà amb «una X», per exemple (utilitzant aquesta fórmula que subsumeix les individualitats en el llinatge familiar).

De les *famílies importants*, per altra banda, tothom en coneix moltes coses, les vicissituds de molts dels seus membres. Valgui com a exemple aquest fragment de conversa típic:

Clara: «Hi havia una masia molt gran...

Llorenç: Una masia molt maca, d'una família també molt coneguda aquí a Sarrià. Encara viu, és una mica més jove que jo, un dels fills...

Clara: Allà hi havia la Maria X que es va casar amb un dels de Can X. Recordes Can X al carrer Major?

Llorenç: Sí, sí, i tant!

Clara: Amb el Joan, que era el fill gran. Hi havia el Joan, el Francesc, que es va fer capellà...

Llorenç: Sí, sí, el Francesc encara viu.

Clara: Hi havia la Roseta...

Llorenç: Que ja és morta.

Clara: I un altre que s'havia casat amb una noia que el seu pare tenia un tancat de jardineria... X es deien.

Llorenç: Sí!»

Aquest fragment comença destacant un altre fenomen important: el de l'associació inextricable entre les cases i les famílies. Les cases són el bastidor físic, espacial, de les famílies perquè hi resideixen, hi passen una part molt notable del temps personal; per tant, ocupen un paper destacat en les biografies de cadascun dels seus membres. I la casa és el centre de la vida familiar, el lloc de les trobades quotidianes i de les celebracions. Aquest espai també s'adapta, si és possible, per anar albergant les diverses unitats familiars que els fills i les filles van constituint

—amb estratègies diverses: qui disposa d'una casa pròpia intenta ampliar-la arribat el cas; llogaters com ara la família de la Clara faran tot el possible per aconseguir els altres pisos de la mateixa finca, etc. La residència familiar és una autèntica representació de l'estatus i de l'ancoratge socials.

Més enllà, la casa exerceix de representació de la família, esdevé la concreció i l'aparador de la seva posició social (o *estatus*). Una família *de senyors* viu en el que es considera una casa senyorial; en molts casos, si no és per origen o se'n desconeix la procedència, ocupar una casa gran, ben condicionada, determina ésser classificat així. En els relats dels veïns i les veïnes, en molts casos es recorda tant la casa on vivia certa família com la trajectòria dels seus membres. És una relació metonímica, la que s'estableix entre moltes famílies i la seva residència: es diu «són els de Can X», establint el cognom familiar la designació de la casa, del topònim, però esdevenint aquest també la fórmula per parlar del grup familiar. Així, doncs, l'indicador més immediat de qui és qui, quina posició ocupa a Sarrià, sembla ser el lloc on viu i el tipus de casa que té.

La casa de les personalitats més destacades de la vida social sarrianenca tothom les recorda: sap ubicar-les, en recorda les característiques, les associa amb algun tret particular de la persona en qüestió. La casa de moltes de les *famílies importants* es té present en molts casos (la dels marquesos d'Alòs, dels Sentmenat, els Vidal Quadres, els Vidal Arderiu, els Escomilla o els Recasens, entre d'altres), han estat veritables punts de referència en el paisatge. Però també ho han estat la residència d'algun dels doctors de Sarrià, per exemple, o de la cantant, l'actriu, tal compositor, tal botiguer o un frare determinat. Tots ells veritables *personatges* i *institucions* de la vida social. De tots ells ens n'ocuparem amb més deteniment a continuació.

5.3. Personatges i institucions

Veïns i veïnes amb ocupacions d'una rellevància especial, pel seu contacte habitual amb molta gent o el seu impacte públic, han constituït algun d'aquests *personatges* de la vida social sarrianenca. Per exemple, i de manera molt notòria, els metges. Tothom en recorda algun o, normalment, més d'un: on era la *consulta*, quines qualitats tenia... Molts eren presentats com a «personatges importants d'aquí de Sarrià». I dona fe de la seva notorietat pública el fet que a l'enterrament d'algun d'ells «va anar tot Sarrià». A més a més, alguns, com en Rafael Batllet,

tingueren un càrrec públic (fou el darrer alcalde del Sarrià independent), cosa que ajudà a engrandir-ne el prestigi.

Independentment de la seva trajectòria pública o política, els metges eren persones conegudes que freqüentaven moltes cases i que ocupaven un paper destacat en la vida de les famílies. El metge «de la família» era una figura propera, amb la qual es mantenia un tracte de confiança, com el que hem descrit abans, reservat als veïns que eren *més que coneguts* (aquesta confiança es traslladava igualment a les contraprestacions econòmiques). Explicava la Clara, per exemple:

«El doctor Batlle venia... Arribava a casa, trucava, obrien la porta. El primer que feia: “Maria [mare de la Clara], què fas avui per dinar?” Entrava a la cuina. Abans de mirar-me a mi, entrava a la cuina i destapava l’olla, “Ostres, quina olor més bona que fa això! Oh, ja em quedaria a dinar! Bé, què fa aquesta nena?” Llavors venia –jo estava dibuixant generalment–: “A veure què fas aquí? Mira aquesta cara no està bé, aquest nas l’hauries de fer...”, coses així; i em feia riure. El cas és que al cap d’una mica demanava un mocador gran, l’hi donava el meu pare i me’l posava aquí [al pit], posava l’orella, perquè no portava estris de res, eh, posava l’orella i escoltava, “això no és res!” (...) “Quant li devem?” Moltes vegades ens deia: “no res, dona, res!” Com a molt ens havia cobrat un duro per visita, venint expressament a casa, cinc pessetes. Però moltes vegades, no sé per què, ens deia “deixa-ho estar, ja m’ho tornareu un altre dia”, i no ho tornàvem mai.»

També els mossens i els frares han ocupat un paper destacat, no tan sols com a consultors religiosos sinó com a docents i veïns. Molts en tenien algun de veí, freqüentaven institucions que regien (el Centre Parroquial, per exemple) o s’hi relacionaven, per motius diversos, quotidianament. El pare de la Clara, que «mai posava els peus en una església», en canvi muntava a casa partides de cartes on «venien tots aquests capellans a jugar». Que la seva família i molts sarrianencs tenien una relació de confiança amb algun d’ells dóna compte el fet que, com vèiem, sovint tenien un malnom pel qual eren coneguts.

Altres professionals també esdevenien *personatges*, protagonistes de la vida social i coneguts de molta gent. Per exemple, algun locutor de ràdio. En una conversa grupal se’n recordava un en particular –conversa que, a més a més, il·lustra molt bé com funciona aquest tipus de record, que comença vinculant la figura a una casa, repassa les trajectòries familiars, fa èmfasi en esdeveniments assenyalats, etc.:

Montserrat: «Allà hi vivia en Carbonell... Que avui és Ca la Teresa, el restaurant; llavors venia el matalasser, el senyor...

Clara: I a sobre el carboner. Mira, una persona que s'ha fet cèlebre, el Salvador X.

Montserrat: Oi, i tant, el Salvador X!

Llorenç: Encara viuen allà.

Elsa: La germana d'ell viu allà.

Clara: Va morir fa un parell d'anys o així, la seva germana encara hi viu i els seus fills, com a mínim un.

Elsa: Té dos fills.

Montserrat: Es va casar amb una italiana...

Elsa: No els hi he seguit la pista, jo

Clara: Un és periodista i escriu, eh. Em sembla que es diu David. David X.

Llorenç: Sí, un es diu David i l'altre es diu, em sembla, Salvador.

Clara: Com ell.

Elsa: Salvador.

Elsa: Em sembla que es diu Salvador i està treballant a les ràdios.

Montserrat: Va tindre molts problemes amb la ràdio perquè, pobret, deia 'bon dia, Catalunya!', es veu que va tindre problemes...

Clara: Va començar a Ràdio Badalona, que aleshores era de les més escoltades.

Llorenç: Ràdio Miramar?

Clara: Ràdio Miramar de Badalona...

Montserrat: I el seu papa, pobret, ells van estar amb la seva mama, ells dos van estar solets. I me'n recordo que el seu papa va estar, en acabada la guerra, que devia estar agafat no sé on, però va vindre, que jo almenys tenia set anys...

Clara: I el Salvador X va començar a cantar, perquè també ha estat cantant. És el que va fer la versió en castellà d'allò de la Mary Poppins...

Montserrat: I quan feia de pastoret!

Clara: També. En l'església parroquial, quan feien l'Estel de Natzaret, ell sortia...»

Altres persones amb ocupacions ben profanes també esdevingueren figures de la vida social, com ara l'*Antonio* que cuidava de les vaques o el *Joan de les cabres*, esmentats anteriorment, el botiguer dels plàstics, el *farolero* o el vigilant. També la castanyera, l'home que venia cistells, el que feia maletes o el fotògraf. Fins i tot alguns animals, com *el ruc de la Mercedes* –del qual es guarda el record del seu mal geni i que havia mossegat un nen. En general, però, els botiguers han ocupat aquest rol i els seus establiments han actuat de veritables institucions socials.

Abans de repassar aquestes botigues, ens ocupem d'altres institucions més evidents i del mateix concepte d'*institució*. *Institució*, en el llenguatge dels teòrics de les xarxes socials (cf. Boissevain, 1974), és un node destacat d'una xarxa social,

un lloc que reuneix un nombre considerable d'actors, que és punt de trobada, de desenvolupament d'activitats i d'interacció més o menys intensa, i en alguns casos amb una organització i estructura pròpies.

En el cas de Sarrià són institucions molt clares els clubs i els centres d'esbarjo. Els antics –que per als nostres informants correspondrien a «una altra generació»–: el Centre Sarrianenc,¹²⁴ el Sarrià CD,¹²⁵ el Centre Obrer¹²⁶ o La Violeta.¹²⁷ O els contemporanis, que en molts casos encara funcionen –i resulten molt familiars als nostres informants–, entre els quals en destaquen tres: el Centre Aragonès,¹²⁸ el Centre Parroquial¹²⁹ i el Centre Excursionista Els Blaus.¹³⁰ Aquests centres

¹²⁴ Hom creu que la seva fundació es produí el 1865, amb el nom de Centro Sarrianés, per part d'aficionats al teatre i especialment a la sarsuela, i ràpidament esdevingué el centre cultural i festiu (ja que incorporà balls, festes, etc.) de Sarrià. La seva història no ha estat exempta de tensions entre les principals famílies de Sarrià durant les primeres dècades d'existència. L'any 1930 inicià una nova etapa amb la denominació de Centre Sarrianenc i incorporà quatre seccions: cultural, esportiva, dramàtica i recreativa. Aquesta nova etapa es veurà interrompuda amb l'esclat de la guerra el 1936. La seu passarà a ser ocupada pel cinema Bretón, una autèntica institució també del Sarrià de la postguerra.

¹²⁵ Un dels clubs esportius de Sarrià sorgit d'un grup de socis de l'Orfeó Sarrianenc el 1925, i que continuarà fins al 1954 centrat sobretot en el futbol. Un dels altres clubs amb volada a Sarrià fou el Junior FC (1917-), ubicat a tocar del nucli de Sarrià, i que l'any 1930 es traslladarà a prop de l'actual zona universitària de la Diagonal, d'on haurà de marxar l'any 1960 a Sant Cugat del Vallés.

¹²⁶ Tot i que els nostres informants en parlen, s'han trobat escasses referències documentals. Es coneix que desenvolupava activitats de teatre, coral... i que tancà el 1939.

¹²⁷ El Centre Artesà La Violeta existí oficialment entre 1884-1902 (si bé amb certa continuïtat fins a l'esclat de la guerra el 1936). Tenia un caràcter eminentment gremial (era freqüentat sobretot per paletes) i organitzava teatre, balls, cors i esports.

¹²⁸ Fundat l'any 1929 per la població aragonesa que s'instal·là a Sarrià. Des dels seus inicis ha estat un centre de trobada no tan sols de la població aragonesa de Sarrià, sinó de qualsevol veí, duent a terme activitats relacionades amb l'esport, el teatre, la música i també amb la primera colla mixta de romeus de Sant Medir, la Jovenívola.

¹²⁹ La importància del Centre Parroquial en la vida social, cultural... de Sarrià és tan notable que fa que sigui gairebé una temeritat parlar d'aquest sense fer-ho profusament. Ha estat la matriu de nombrosos projectes de gran arrelament des de finals del segle XIX com ara l'Institut Sant Josep o la seva continuació, l'Orfeó Sarrianenc (1917), que el 1943 passarà a la denominació present, o l'Esbart de Sarrià. Destacaran les seves accions en els camps de la música i les arts escèniques, amb un paper destacat de l'Estel de Natzaret que es representa des de fa més de 100 anys i el mateix Teatre de Sarrià, amb una gran càrrega simbòlica i que ha estat centre d'algunes lluites socials fins al dia d'avui. També serà el Centre parroquial un lloc de manifestació de la catalanitat, de trobada i de socialització (a través del seu cafetí).

¹³⁰ Neix el 1920 de l'escissió d'un grupat de membres de l'Orfeó Sarrianenc, més joves i liberals, i artesans la majoria –els blaus–, que veuen com els membres de la Junta de caràcter més conservador –els negres– frenen totes les seves propostes. L'activitat d'aquesta entitat és àmplia i està molt arrelada al municipi i al territori des dels seus inicis, amb seccions de muntanya, fotografia, minyons, cultura, art, teatre, etc., fins a l'actualitat.

han estat epicentre de l'activitat de sarrianencs de totes les edats. De fet, han estructurat els grups, han servit per establir certa classificació segons si un veí o una veïna en freqüentava un o altre. Classificació i certa rivalitat, ja que, tal com expressava un veí, hi havia «una mena de competència» entre els centres per veure quin de tots arreplegava més canalla o organitzava les activitats més notables –aquesta rivalitat traduïa, en certa manera, la divisió existent entre àrees que comentarem en l'apartat següent. En qualsevol cas, formar part d'un o altre depenia sobretot de les amistats i de la guia familiar. No era gens estrany que els pares «apuntessin» els fills en un d'aquests centres i que un dels progenitors ja en fos soci, establint-se així una adscripció familiar.

També han estat referents i veritables institucions de la vida social els cinemes: l'Spring i el Breton (amb canvis de nom durant el règim franquista). Allà s'hi congregaven les famílies i els grups d'amics –les *colles*– no tan sols per veure-hi pel·lícules: hi passaven el temps, s'hi deixaven veure, hi celebraven ocasions especials... En un altre sentit, les escoles i els centres religiosos també han estat institucions òbvies. Una mica el mateix que passava amb els centres d'esbarjo, els veïns s'adcrivien a un o altre (els Escolapis, els Salesians, el Sagrat Cor, l'escola Dolors Monserdà...), allà integraven certes xarxes d'amistats i conformaven la seva identitat com a veïns i veïnes. De les escoles es recorda especialment algun dels professors (autèntics *personatges*, en el nostre llenguatge), bé per algun acte heroic (ensenyar català en ple règim franquista) o bé per la seva afabilitat amb els nens (el frare que jugava a pilota).

Però menys òbvies resulten altres *institucions*, que igualment condensen la vida social i que serveixen de referents per a certs grups. Determinats negocis, que resulten individualitzats, dels quals es diu el nom, el propietari i altres trets concrets: forns i pastisseries (Can Foix i Can Brufau), llibreries (la d'en Juanito), l'estanc, peixateries (la de Rosita o la Montse), farmàcies (de Seballs, Can Batlle...), pensions (Ca Joana), floristeries (la Marga), les parades del mercat (en especial les *pageses*), ferreteries, merceries, lleteries, alguns tallers...¹³¹ Hi destaquen les bodegues i els bars, i les botigues de queviures (*colmadors*), com veurem tot seguit.

¹³¹ Cal recordar el pes que històricament ha tingut la menestralia a Sarrià, destacant-ne els fusters i els ebenistes, els manyans i els paletes. De fet, existeix encara un carrer dels paletes. Aquests tenien fama fins i tot fora de Catalunya per ser especialistes en determinades voltes i escales. La major part dels petits tallers han tancat. Aquest tancament es lamenta, essent un clar marcadors de canvis socials i econòmics que no agraden (s'associa, en general, a la pèrdua dels trets vilatans i,

Les botigues centren molts relats, són autèntics marcadors i referents de la memòria, de la trajectòria personal i col·lectiva. Converses com aquestes, on s'evidencia tot això –i també certa crítica amb els canvis socials i urbanístics recents, amb dosis d'enyorança d'un passat conegut–, resulten molt freqüents:

Clara: «Aquelles casetes, una és del X, la primera, la que surt així, la del costat hi havia hagut una escola de confecció, que eren aquests, els X...

Elsa: Sí, dels Hernández.

Clara: Abans hi havia hagut una botiga d'olis i sabons, fa molts més anys. I fa molts més anys, el meu avi, el meu pare era jovenet, hi havia tingut allà una taverna, que jo no l'he arribat a veure però m'ho han explicat.

Pep: De totes maneres, el carrer Sarrià, de la plaça Borràs a la plaça Sarrià, ha canviat molt, eh?

Elsa: És molt trist, eh, molt. No hi ha res...

Pep: Hi havia botigues de colmado, hi havien dos o tres.

Clara: Encara es conserven unes quantes...

Montserrat: En Celestino, la senyora Sió, i encara n'hi havia un altre...

Clara: Cal Baldiri, Cal Baldiri que era més a baix.

Pep: On és la farmàcia.

Elsa: Ah! On és la farmàcia havia sigut un colmado.

Clara: No, aquesta és on havia viscut el senyor X, que tenien una filla que se'ls va morir de leucèmia o paràlisi infantil... Allà on venen disfresses.

Montserrat: Sí, hi havia una grangeta també. Al costat d'aquell colmado de baix, hi havia una grangeta.

Clara: Sí, que es deia la Maruja, que el seu marit era de la família X.

Montserrat: Hi havia la tintoreria del davant també, que hi havia la X, que encara hi és.

Pep: I la lecheria.

Montserrat: Sí, a davant d'aquest colmado.

Clara: Sí, sí! Que n'hi va haver una que es deia l'Amargor, es deia X ella... I després hi va haver la senyora X i el X, que eren un matrimoni. Venien pastes, xiclets... Venien de tot.

---

en concret, de determinat urbanisme: el de les cases «tipus botigueta, totes iguals», predominants en certes àrees). Per contra, es mira amb orgull la continuïtat de les dues cistelleries o la darrera matalasseria (les dues primeres del primer terç del segle XIX i la darrera de finals del segle XIX), recordatoris del passat menestral de Sarrià.

Elsa: Però és que a partir d'això, entre que la bodega també ha tancat, és que tot ha quedat allà més solitari.

[...]

Clara: Aquí hi havia un concessionari o així... Que era al carrer que ara en diuen Pedro de la Creu, però que abans en deien carrer de Sant Josep.

Llorenç: Sí, però fa molts anys d'això.

Clara: Bueno, als anys quaranta i tants. Que encara hi havia en aquell carrer Cal X...

Llorenç: El Manyà.

Clara: El Manyà.

Montserrat: Allà al carrer Pedro de la Creu?

Clara: Que a la cantonada hi havia Cal X, que eren els qui venien porc.

Llorenç: Sí, Pedro de la Creu ara, però abans era Sant Josep.

Montserrat: Jo recordo el Manyà, i darrera seu tenien una merceria que es deia X.

Clara: Oi, i tant!

Montserrat: L'estanc al xamfranet...

Clara: El seu fill que li deien el...

Llorenç: Em sembla que encara viu, eh. El que és mort és ell, el X.

Clara: El X.

Montserrat: Jo l'estanc d'aquí dalt, que és una casa molt antiga, que jo era petita i hi anava a buscar el *tabaco* del papa amb la targeteta que et donaven, vaig parlar amb el Pere, i em va fer gràcia perquè em va dir que allò abans de ser un estanc, fa molts i molts anys, on té casa seva, la seva família, era una tocineria, feien el porc, l'embotit. Li vaig dir: "Quina gràcia! Sempre havia associat que havia sigut un estanc!"

Llorenç: On era això?

Clara: A Major de Sarrià.

Llorenç: A davant de Cal X?

Clara i Montserrat: No! De Can X, més avall.

Montserrat: Hi havia un que era el X, assentat allà amb la seva butaqueta. Després vivia l'esparter, també assegudet allà amb la seva butaqueta. Després vivia el X, que també sortia, que eren dues germanes i un germà, solters tots tres...

Clara: Sí, sí!

Montserrat: L'altre esparter que no sortia, després hi havia el forn de Can X, que sortia l'avi amb la butaqueta a assentar-se...

Clara: I després en X, que era la pastisseria...

Montserrat: Sí, el X. Però el senyor X no sortia. Tenia molta feina a fer pastissos. Llavors hi havia un forn, havia el fuster, una fusteria molt petita; el carboner...»

Converses en què es torna a fer palesa la importància dels comerços per referenciar el territori, el seu paper de marcadors del paisatge *viscut*. I, en general, el funcionament d'una memòria col·lectiva que enllaça cases i botigues amb famílies i històries personals. Una cosa porta a parlar de l'altra, sense que es percebi com un salt o disrupció del relat:

Clara: «A la plaça, la sabateria.

Montserrat: Que era del senyor X...

Clara: Era de la germana de la X i de la filla...

Montserrat: No, no! Era de la senyora X!

Clara: No, era de la X, que eren dues germanes!

Montserrat: La casa sí, però una germana es va morir i l'altra...

Clara: La mare de la meva amiga...

Montserrat: Exacte!

Clara: Que ve aquí [al casal de la gent gran] a fer classes de català...

Montserrat: Que està casada amb en X.

Clara: Sí, amb en X.

Montserrat: A baix tenia la perruqueria. Que tot era del senyor X, que ho havia cedit. Llavors hi havia Correus. En aquest tros em sembla que hi havia la riera, la riera. Llavors baixaves les escales, aquí hi ha la casa dels X [gesticula amb les mans], que hi havia una porta de ferro gran. Baixaves les escales, per un caminet estret així, de bou, fins a baix a l'estació. I aquí es posava el senyor Antonio de les vaques. Hi havia uns *cavallitos*, hi havia el col·legi aquest petitó, el Dolors Monserdà... D'això fa quatre dies, no!

Clara: Això, dius que la família aquesta de l'espardenyeria, la X de la merceria... Estava allà on després hi va haver la sabateria. Perquè ella estava allà, i tenia una merceria-perfumeria petiteta. I aleshores la seva germana, la mare de la X, la dona d'en X, treballava el pare de sabater al carrer...

Montserrat: Que era un senyor molt agradable.

Clara: Que donava els encàrrecs a través de la finestra.

Montserrat: Jo d'això no me'n recordo. Jo recordo quan va vindre allà a la sabateria. Allà hi havia un senyor...

Clara: Un depenent del X, un senyor...

Montserrat: Que portava bigoti! Sempre em deia "deixeu-la quatre dies"...

Clara: No, no. Aquest era un depenent! El pare ja s'havia mort, perquè havia anat a la guerra i va tornar tortuós. Aleshores això, la tia, que és qui tenia la perfumeria, a partir d'aquí, quan va morir el seu cunyat, ho va cedir a la germana perquè s'instal·lés ella, com a sabateria. Que el marit es deia Vicens...

Montserrat: Sí, eren amics dels meus pares.

Clara: Varen comprar, perquè tenien bastants diners, varen comprar la casa del costat. I es van fer la merceria diguéssim nova.

Montserrat: Varen fer una monada...

Clara: Però tenia molt poca façana, justa per la porta i els aparadoret. I a dintre tenien perruqueria, però per anar a la perruqueria havies d'entrar a la merceria, i per dins a l'esquerra hi havia una porteta.

Montserrat: Jo recordo aquí a l'entrada, que hi havia un aparadoret... Moníssim. Hi havia la perruqueria, i aquí davant tenien la merceria. I a la planta hi vivien ells.

Clara: Sí, ja ho sé.

Montserrat: I quan la X es va quedar sense mare, es va quedar sola, se'n va anar a viure amb ells.

Clara: Sí.

Montserrat: I aleshores es van fer un piset a sobre.»

Els veïns recorden els temps passats i copsen els canvis, tot repassant les cases i els comerços existents (la qual cosa, indefectiblement, els porta a parlar de la història dels seus ocupants):

Pep: «Jo me'n recordo de la diligència, la diligència i uns cavalls que anaven cap a Pedralbes...

Montserrat: Ah, d'això no me'n recordo... Jo recordo Can X i una carnisseria de cavall, que hi havia Can X, que era preciós, que hi havia el senyor de Can X de la ferreteria...

Clara: Com una ferreteria, sí. I hi havia també una espardenyeria. L'espardenyeria de la X.

Montserrat: Ara aquí potser em puc perdre. Can X, la carnisseria de cavall, el senyor...

Clara: El senyor X.

Montserrat: No! El senyor que amb unes cames molt grosses, el senyor X [diu el cognom] que tenia...

Clara: El senyor X [diu també el cognom], que va anar a viure al carrer Major, que té una filla que... La seva neboda, fills no en tenia. La seva neboda és casada amb el X i viuen allà més amunt.

Montserrat: Llavors després d'aquest senyor venia la casa de juguets. Bé, el plats i olles, que era aquell senyor tan eixerit que li agradava pintar, venia fireta, i després d'això ja em perdo...

Llorenç: I el X?

Montserrat: Aquest senyor que dic, dels plats i olles, era el pare de la ferreteria X.

Llorenç: Ah! Això és Cal X! Una ferreteria que tenia un rellotge que era una paella.

Elsa: On estan els bancs ara?

Llorenç: Sí.

Elsa: Allò havia sigut una gran ferreteria. Hi havia un rellotge en una galleda, que quan tocava...

Pep: El germà treballava a sota, que arreglava paelles i coses d'aquestes, estava solter. El X. Que era...

Clara: Era casat amb una que es deia X, que em sembla que era d'una vaqueria que hi havia a l'altra banda, abans de la taverna de Can X. Una vaqueria. I aleshores la filla, una de les filles de la vaqueria, es va casar amb el X.

Montserrat: I tenia em sembla una germana.

Clara: Es va casar amb un jugador molt... X es deia?

Elsa: No fa gaire encara anaven per aquí...

Clara: No fa gaire li van fer un homenatge.

Pep: Ah, bueno. Ells vivien allà, en aquell edifici de dalt?

Elsa: Al pis de dalt.

Pep: Ell era molt amic del meu pare.

Clara: Sí, vivien a dalt i entraven i sortien per la botiga. A vegades el cridaven, "X, baixa!"

Montserrat: La senyora era molt guapa, jo me'n recordo que era petita i la trobava molt guapa...

Clara: Sí, era molt guapa.

Montserrat: Molt maca. I em feia gràcia el rellotge, perquè entraves i aquí a dalt hi havia el rellotge... I el gendre. El gendre que va viure molt temps a Nova York. Van venir, la filla del senyor X...

Elsa: Expressament per ells, expressament, perquè estaven malalts.

Montserrat: El meu marit hi anava encantat, maquíssims, la filla un gust...

Llorenç: Van voler mantenir l'estil aquell antic, eh? Era bonica aquella botiga.

Elsa: Molt, molt.

Montserrat: Molt, molt maques.»

Es comprova, de manera clara, com establiments, institucions i persones es barregen i confonen, sense que al final es pugui gairebé distingir de quina cosa s'està parlant.

Destaca també, en el relat sobre molts d'aquests comerços –*institucions*–, el to emotiu, que ens parla del vincle no tan sols comercial mantingut amb algun d'ells. Un de molt important era el bar de la plaça (la desaparició del qual fou viscuda com un signe inequívoc del canvi i de la pèrdua de la condició de *poble* de Sarrià):

Montserrat: «El dia que van tancar el bar. El dia que van tancar, el dia abans, les nenes del col·legi, amb la teva germana i tot el grupet [es dirigeix al Llorenç], vam anar allà a berenar. Vam dir, “fem la despedida del bar de la plaça!”. I vam anar totes a berenar allà.

Llorenç: El bar de la plaça era un bar molt típic (...) Era un bar molt típic de Sarrià. Jo havia entrat moltes vegades perquè a més el X, el fill, era molt amic meu. I allà recordo era un bar que feien... ho feien molt bé.

Pep: El billar que hi havia a dalt.

Llorenç: Sí, el billar. I després hi havia un futbolí també.

Pep: Era on anaven els estudiants, els estudiants grans de...

Llorenç: Aquell bar era, formava part de la tradició, no sé, era molt maco.

Elsa: Al llibre *L'ombra del vent* surt aquesta plaça.

Clara: A *L'ombra del vent*.

Elsa: Surt aquest bar, i surt molt el barri de Sarrià.

Llorenç: I per eixamplar el carrer van haver de carregar-se el bar. Però, és clar, nosaltres esperàvem que, bueno, si treuen el bar, doncs el desplaçaran i tal. Doncs no, va desaparèixer. I la plaça central d'un poble, que no hi hagi bars. Sembla que falti alguna cosa. Ara hi ha aquell bar, que queda allà, bueno, però ja no és el mateix.

Montserrat: És que el bar de la plaça era molt típic...

Llorenç: Però, bueno, el problema diguem-ne de la planificació urbanística. Perquè, clar, aquell carrer era molt estret, i com que comença a haver-hi molt de trànsit, l'autobús i més cotxes. Cada cop hi ha hagut més cotxes...»

Altres comerços que han estat clarament *institucions*, i amb els quals existeix un lligam afectiu, són les botigues de queviures o *colmados*. D'aquests, hom recorda la ubicació exacta i la història, servint igualment el tancament d'alguns per datar èpoques i pensar en les transformacions urbanístiques i socials que ha viscut Sarrià. En aquest sentit, el fet que molts hagin esdevingut a dia d'avui bars, negocis de roba o serveis («botigues que tanquen en quatre dies») i que, en general, sigui més difícil avituallar-se sense sortir de Sarrià, fa posar novament de manifest la pèrdua de la condició de *poble*. Tal com s'expressava un dia en una conversa grupal, els propietaris de *colmados* «tots vivien, perquè no hi havia supermercats».

Els veïns defensen que, en cert moment, n'hi havia més de cent. Exageració o no, la Joaquina i el Marçal –que en regentaven un– en comptaven més de deu només en un tram del carrer Major de Sarrià. Com passa amb la resta d'*institucions* socials, els veïns i les veïnes guarden alguna anècdota personal en el record. Per exemple, la Montserrat recorda el dia que la Joaquina va fer seure la seva

mare, que estava embarassada, mentre l'atenia, i a ella la va fer seure al costat en una cadireta i li va oferir una oliveta. Recorden també molt bé els trets distintius dels qui els regentaven, fent servir malnoms per referir-s'hi, com assenyalàvem pàgines enrere, sent un clar senyal, recordem, de confiança i d'integració dins les escales d'estatus i de reputació.

D'aquesta reputació, els propietaris dels *colmados* en depenien tant o més que la resta de botiguers. En Marçal, que es va dedicar durant cinquanta un anys a portar-ne un, insistia en la «bona fama» que s'havia guanyat i que li havia permès tenir «bona clientela» i guanyar-se sempre la vida. Alhora, revelant la condició d'*institució*, explicava que moltes persones freqüentaven el seu *colmado* i que ell hi havia conegut moltíssima gent.

Altres *institucions* protagonistes de la vida social però menys populars, per diverses raons, foren *La Sombrerería* –una casa de cites– o la mateixa caserna de la Guàrdia Civil –que molts veïns i veïnes situen al mapa i que la recorden com un lloc sinistre, relacionat amb històries de repressió viscudes per coneguts seus. També tenien certa importància en la vida personal i col·lectiva les fàbriques existents en un temps (la de caramels, gasosa, gel, pells o la bòbila). Eren referents relacionats amb el passat obrer i amb la trajectòria laboral –però també d'esbarjo infantil– d'alguns veïns i veïnes. Per cert, aquestes fàbriques tornen a desmentir la imatge construïda d'un Sarrià barri de classe alta, residencial i dedicat sempre als serveis, i alhora ens parlen, concentrades com estaven en una zona, de l'estratificació interna (tema que desenvolupem en l'epígraf següent).

Per últim, encara menys obvi resulten com a *institucions* socials els transports. Transports com els tramvies, que almenys durant una època determinaven la quotidianitat dels sarrianencs. Com hem vist tractant del paisatge i la quotidianitat, hom debat de manera intensa sobre els recorreguts, la ubicació de les parades, el preu, etc., cosa que revela la importància que tenien. Tothom en recorda el traçat (s'acostumen a distingir pel color, també) i alguna anècdota d'alguns dels conductors, les curses per agafar-lo, algun accident dramàtic... Prova de la importància i del vincle més enllà de l'utilitari és el fet que s'arribava a pujar al tramvia «per passar el temps», perquè agradava el recorregut i per l'experiència de moure-s'hi. Que molts novament rebien malnoms (el *cinc cèntims*, per exemple). I que alguna veïna arribà a acomiadar-se, amb fotos i un últim trajecte, d'una línia que se suprimia.

5.4. Estratificació

Sarrià, com ja hem dit, no ha estat mai una *comunitat* ideal, homogènia, harmònica i sense conflicte. Els conflictes més concrets, alguns referenciats al llarg de les pàgines precedents, han afectat les relacions interpersonals i entre institucions: les crítiques entre veïns, la competició entre botiguers, la rivalitat entre centres d'esbarjo, etc. També han tingut a veure (per l'època viscuda pels nostres informants) amb la dictadura i la repressió imposada. El fet, però, a un nivell més estructural, és que Sarrià no s'ha quedat al marge dels grans canvis que s'iniciaren al segle XIX, experimentats per tots els municipis del Pla barceloní: la industrialització i la progressiva substitució de l'agricultura i de la menestralia, amb el trasbals econòmic, polític i social que això comportà (grans migracions, densificació de l'ocupació...). Tampoc dels canvis més contemporanis, associats per exemple a l'especulació immobiliària intensiva o al canvi de matriu productiva –d'una economia industrial a una de serveis, bàsicament– que comportà, entre altres coses, la conversió d'una part de Sarrià en una zona gairebé només residencial (de la mà de la seva inserció en el mercat de l'habitatge de Barcelona com a zona *de classe alta*).

Tot plegat, i com passa arreu, ha comportat tensions, conflictes i desigualtats. Tanmateix, Sarrià ja experimentava en l'àmbit intern—com totes les localitats de certa grandària— la seva pròpia heterogeneïtat. Forjada en part pels processos macro abans assenyalats, reconfigurada i reactualitzada contínuament, el fet és que contemporàniament els sarrianencs *de tota la vida* han conviscut amb famílies migrades de l'interior de Catalunya i de diversos llocs de l'Estat espanyol (aragonesos, castellans...), o més recentment amb gent d'altres països europeus i sud-americans; i els *senyors* han estat veïns de fusters i de paletes, de botiguers o de treballadors de les fàbriques.

De l'existència de diversos grups socioeconòmics en dóna fe la història dels nostres propis informants; a més a més dels botiguers (en molts casos fills a la vegada de botiguers), la majoria van ser i es defineixen com a «classe treballadora»: tal com explicàvem, treballaren (des d'una edat primerenca) de mecànics, farmacèutics, carnisers... Recordem que molts patiren gana i penúries durant la postguerra. Al mateix temps, tenien relació amb *senyors*, amb famílies de l'aristocràcia i de posició més acomodada. I en algunes famílies hi havia personalitats destacades, tiets amb càrrecs institucionals importants o artistes coneguts.

La convivència no sempre ha resultat harmònica entre els diversos grups, com dèiem. Sempre ha existit una marcada jerarquia d'estatus, desigualtats, entre les famílies (i, com veurem, entre determinades àrees), la qual cosa es traduïa en tensions o menyspreus, tal com explicava gràficament un dia un veí en una conversa de carrer:

«El problema de Sarrià, el problema de Sarrià és que aquí viu gent molt treballadora, molt senzilla. I te'n vas quatre-cents metres cap allà [mou la mà en direcció cap als carrers de baix], i allà pixen des de dalt d'un trampolí, caguen d'amagat...»

El fet és que l'heterogeneïtat social ha tingut la seva traducció urbanística, morfològica, s'ha plasmat en les edificacions i els carrers o en àrees senceres. Com hem detallat, existeixen cases *senyoriales*, de famílies poderoses i amb recursos, i fins i tot un *carrer dels senyors*, que té a prop cases més modestes, de classe treballadora, el *carrer dels paletes* o *de les pageses*. Trobem una zona de petits tallers (de mecànics, manyans, fusters...) i també una zona on la gent acostumava a tenir hortets i una zona d'indústria, amb fàbriques diverses i un escorxador. Una gran diversitat interna. Diversitat que no sempre ha resultat en una convivència harmònica, com de vegades l'imaginari de la comunitat fa creure («aquí ens hem fet tots»...). La constatació de diferències i conflictes s'intueix en declaracions com la que feia la Clara sobre les *colles*: «la colla de la gent benestant, i jo era d'una colla, d'una altra colla molt, no sé, molt respectable, eh, però d'un altre nivell».

Efectivament, i de manera general, es poden detectar certes tensions entre les àrees diferenciades –que detallarem a continuació–, entre els diversos grups socials que resideixen a Sarrià: entre l'extraradi de masos i camps, i les cases del nucli; entre el Sarrià de dalt i el Sarrià de baix; entre el Sarrià «ordenat» i l'anomenat *Xino*; entre el centre històric i les barriades de barraques, etc. La qüestió també és que la diferenciació *objectiva* –entre tipologies edificatòries diferents, entre diferents usos i configuracions de l'espai– es traslladarà a un plànol més simbòlic o subjectiu, en què veiem traçats certs límits entre les àrees, adjudicat un rol i un cert imaginari a cadascuna d'elles. Rols i representacions que, com tot el que forma part de l'àmbit d'allò simbòlic, corresponen més o menys a realitats constatables.

En qualsevol cas, aquesta mateixa heterogeneïtat –social i arquitectònica, objectiva i construïda– trenca els tòpics ja assenyalats del Sarrià burgès, barri només de classes benestants i residències luxoses. Tot el que detallarem a continuació fa més complexa aquesta imatge.

Una primera gran divisió assenyalada pel veïnat es dona entre la part *alta* i la part *baixa* de Sarrià. Aquesta és més una divisió sobretot geogràfica, simbòlica –tot i que s’insinuen algunes diferències socials i econòmiques entre els residents, essent la part alta la de les famílies més pudents.¹³² Divisió que agafa la plaça de Sarrià, una frontera clara, com a marcadors de la divisòria. Els veïns que viuen als carrers per sobre de la plaça tindran el seu àmbit de relacions sobretot allà, freqüentaran determinades botigues i centres d’esbarjo (el Centre Parroquial, especialment); mentre que els de l’altra banda, creuant la plaça, passaran més temps a baix i visitaran més unes altres botigues i institucions (el Centre Aragonès, els Blaus i d’altres). Segons alguns veïns, la part *de baix* és el «rovell de l’ou», la part «més animada», i hi ha consens en què la banda *de dalt* era més solitària. Quan hom es referia al carrer Major de Sarrià, per exemple, que oficialment travessava ambdues parts, ja s’entenia que s’estava parlant del seu tram inferior. La Clara reproduceix una conversa d’una època pretèrita: «–On t’ho has comprat això? –Al carrer Major.» I això volia dir que ho havien comprat a la banda de baix».

Una altra àrea diferenciada –tota una descoberta durant la recerca– és l’anomenat *barri Xino* de Sarrià, que se situava a la part baixa i estava conformat per l’illa situada entre els carrers d’Ivorra, Major, Bonaplata i Calàndries. Es tractava d’un grapat de cases d’autoconstrucció (a tocar d’una petita promoció de cases *barates*, una illa que encara resta dempeus, construïda el segle XIX). En paraules dels nostres informants, les del *Xino* eren cases blanques, baixetes, de «gent necessitada» i molta «gent de fora, immigrants». Tot i que en Llorenç matisava:

«Immigrants, però no necessàriament de lluny, eh! És un cas que em toca a mi. Que el meu avi era d’Olesa i la meua àvia d’Esparreguera. Es van casar i van venir cap aquí. I van passar un temps allà, on era el barri Xino, a la casa vella que hi havia (...) Vull dir que no era una immigració com la que hi ha ara, era més aviat local.»

Però a l’exterior del nucli urbà existien altres àrees d’autoconstrucció –o de «casetes i gent senzilles», en el llenguatge eufemístic dels nostres informants–, més extenses: conjunts de *barraques*, un al sud (a prop de l’actual plaça de Prat

¹³² Aquest tema és controvertit. Per exemple, la Montserrat explicava gràficament: «Que diguin la part alta i la part baixa... Sincerament, no hi entro. Que hi hagués unes quantes torres, que vivia gent... D’acord. Però també hi havia moltíssima gent a la qual li penjava el moquet i tenien prou feina per viure. A dalt i a baix».

Darreres cases que queden dempeus del que havia estat el barri «Xino» de Sarrià (2013). Font: Miguel Doñate – Raúl Márquez.

de la Riba), un al costat de la font dels Ocellets (a prop de l'actual Reial Club de Tennis Barcelona) i un altre a la part nord (per sobre del passeig de la Bonanova), a l'antiga riera que és avui la Via Augusta. La primera d'aquestes àrees barraquistes era un conjunt de cases encerclades per un mur, amb una única porta d'accés i un *alcalde*, una mena d'autoritat (informal).

En aquesta i altres zones de «casetes senzilles» vivien famílies migrades amb pocs recursos –«gent molt senzilla, però bona gent», segons Montserrat. Algunes d'ètnia gitana, segons Violette.¹³³ Eren zones amb mala reputació. La Clara, per exemple, recorda com la seva mare li deia que no passés per les «barraques de la riera» quan li encomanava algun encàrrec, i que no jugués per allà. I la Montserrat, que els reconeixia com a *bona gent*, afegia això altre:

¹³³ Aquesta afirmació de Violette –francesa veïna de Sarrià des de fa algunes dècades– fou motiu de controvèrsia. Alguns negaren rotundament que allà visquessin famílies gitanes, ofesos: Joaquina: «“Gitanos, no, no!”; Elsa: “Barraques, tampoc!”; Maria Dolors: “Eren gent senzilla...”»; Violette: “Quizás me he equivocado de palabra, eran casas construidas...”; Marçal: “Bueno, bueno, no es lo mismo, eh...”». Podríem entendre aquí certa voluntat de negar l'existència de pobresa extrema i del que es considera població marginal. Paradoxalment, ho feien persones que es reconeixien orgullosament com a treballadores i que admetien haver passat penúries durant la seva vida.

«Evidentment, jo no en sabia el nom. Però era una gent molt humil, que anaven no gaire nets. Perquè és que quasi no tenien de menjar! Tenien l'aigua de la riera, que els hi passava. I sortien a rentar; a rentar, i suposo que a fer altres coses, jo no ho sé.»

Però si hi ha una àrea informal i controvertida que destaca, aquesta és sens dubte Can Caralleu. A dia d'avui roman com un barri diferenciat i regularitzat, però la seva història suscita discussió, mantenint alguns sarrianencs una opinió molt negativa de com va ser l'establiment en aquell territori. En Pep, que va residir allà durant vint anys, coneix bé la història del tumultuós desenvolupament de Can Caralleu. Així l'explicava:

«La bòbila va comprar uns terrenys al costat del Marquès per treure'n terra... L'any 40 o 38. Van anar traient la terra i va arribar un moment que no van poder treure'n més. (...) Va anar algú, el que sigui, i va fer un hort. Va fer un hort i va plantar, i va fote una barraca. Van viure un aquí, un allà, pim, pam. Però, és clar, va arribar l'arquitecte X, que era l'amo d'allò, i va dir "señores", pum, tots fora. I va tirar-ho tot i va parcel·lar. Ho va vendre a moltes persones, va fer 252 parcel·les. Va venir molta gent de fora, sobretot d'Hinojosa del Duque, de tots aquells pobles, que ara ja no me'n recordo. I de catalans hi havia un 2%. Van agafar i van fer les cases. Les que no es van fer, van vindre de l'Ajuntament i les van derruir, però no les que van quedar, les 252 eren cases permeses. Es pagava la contribució. L'única cosa que allà va passar un problema. No hi havia ni aigua, ni llum al principi; al principi l'aigua... la llum pujava una llumeta que anava a parar, amb uns alternadors de corrent... I l'aigua l'agafàvem al principi, al principi, eh!, de la bòbila. Allò ho varen parcel·lar i punto. Però vam tenir un problema. Que a Madrid allò van dir que volien fer, passar pel Marquès i fer el segon cinturó. Es va aprovar, i llavors vam anar la junta, vam anar a l'Ajuntament, vam impugnar a veure què passava, i va haver una sèrie de lios, una sèrie de coses. Llavors va quedar que volien fer una zona d'equipaments: el camp de futbol, totes les piscines, i tot això. No es va aprovar. Després va vindre una altra cosa, que volien fer cases apareades, tipus les del Doctor Roig, cases juntes amb tres metres de jardí. Nosaltres tres metres no teníem, ni dos i mig. Tampoc va quedar. I al final, al final, l'ajuntament, com crios, va dir «barra libre». I allà hi ha gent que tenen ascensors, tenen gas, han fet sotanos... Han fet barbaritats, carrers que són estrets, que passa un cotxe sol.»

En qualsevol cas, els residents de la zona, en el seu conjunt, ocupaven una de les posicions inferiors en la jerarquia d'estatus dins Sarrià. Alguns la recorden simplement com una zona «plena de fang i sots, i amb poca llum». En general, era un lloc controvertit i també amb mala reputació. Aquesta era la conversa que mantenien algunes persones amb en Pep:

Clara: «Can Caralleu, abans era un desmereixement viure a Can Caralleu, perquè van començar a fer barraquetes...»

Pep: No.

Clara: Sí, sí, era així! I dèiem, “D’on és aquella dona, que així baixa... Deu ser de Can Caralleu”, perquè la veies molt bruta.

Llorenç: Però després es va arreglar.

Clara: Home, no dic el contrari!

Pep: Hi ha una idea equivocada, a Can Caralleu van fer... Hi havia la Xata, hi havia l’Amorós, la Morera... tres o quatre cases de torre. Llavors ho van parcel·lar, van comprar les parcel·les, hi va haver uns plànols per fer-ho. Llavors es van començar a fer les cases, però clar, cadascú es va fer la casa artesanalment, diguem, paletes amb el fill, vaja el meu pare i jo vam fer-ho... Però clar, entremig hi havia alguna brega. I aquí a Sarrià, jo no visc allà, jo visc a Can Ferrer, però es va tindre la idea que allò eren barraques...

Clara: Al començament van començar unes barraques...

Daniel: Eren cases il·legals.

Clara: Barraques que es van anar millorant. Aleshores algú va dir, “Jo ho vull fer més bé, que aquesta barraca...”, i es va fer una caseta. I de mica en mica, però els primers que vivien a Can Caralleu eren...

Montserrat: Immigrants. Va venir molta immigració...

Pep: No és així, no!

Miguel: Un moment, un moment. Quan diu els primers, quin any diu?

Pep: L’amo, que era el X...

Montserrat: Jo parlo d’abans de la guerra.

Pep: Home! Abans de la guerra, miri, hi havien unes vinyes, i per cert hi havia una cova que posaven el d’allò..., però això no vol dir que sigui una barraca. Bueno, el X era l’arquitecte d’allà, llavors va parcel·lar tot allò, i clar, com passa sempre, parcel·la una cosa i va vendre més terreny del que tenia. Clar, va haver una mica d’això, i llavors amb el temps la gent teníem la casa, de fer-la el cap de setmana, i teníem que deixar tres metres, que cadascú va deixar-ho, i fer la casa a la seva manera. Una casa que una la va fer de totxo de canto, l’altre la va fer amb totxo, l’altre de pedra, el meu pare ho va fer amb pedra. Després de fer aquesta casa, va venir denegat de Madrid, que allò volien fer-ho zona verda. I llavors volien fer un projecte que era la carretera de les Aigües, fer el segon cinturó...

Clara: Uf, però això és molt recent!

Pep: Volien fer el cinturó, amb columnes i per passar per allà tots els camions. I es va quedar molta cosa, les barraques que vàrem tenir, que van tenir, van ser quatre barraques, el X que estava aquí de...

Llorenç: De regidor.

Pep: De regidor. Va tirar dos o tres barraques que hi havia. Però ja lo altre no. El que passa que està la idea aquesta de la gent, que va vindre molta gent de fora...

Montserrat: Això, els immigrants!»

Conversa en què queda palès l'estigma que requeia sobre Can Caralleu per estar associada a la il·legalitat i al barraquisme (i a altres fenòmens, com el de la immigració), raó per la qual en Pep s'esforça per detallar la història de l'àrea i de la seva família. Un altre dia la conversa va ser encara més pujada de to, amb una discussió vehement protagonitzada pel Daniel i en Pep:

Daniel: «Hi havia la bòbila. I totes les cases que estaven allà, totes eren il·legals, perquè les havien fet sense permís de ningú, les havien fet els paletes. Totes, totes aquelles cases... I després va venir un de Sarrià i les va derrumbar, varen fotre cases. Totes eren planta baixa, tots havien agafat el seu terreny, tenien hort, tenien de tot, i eren cases il·legals, que les varen fer la gent que venia de fora, tela!

Pep: No, estàs equivocat! No!

Daniel: Molt malament! Estem parlant de quan hi havia la bòbila. Escolti, que jo anava a on està aquella piscina i anaven allà a fotre els peixos blaus, i els treballadors de la bòbila protestaven, perquè allò era d'ells, per l'amor de déu! I totes les cases que van fer en aquell pinar, tot, tot eren cases il·legals, de planta baixa, sense permís de ningú! Home! Tots els que van vindre de fora van fer les cases allí. No barraques, cases ben fetes!

Llorenç: [Dirigint-se al Pep] Tu que vas viure allà... [En Daniel no deixa parlar i continua].

Daniel: Que les feien la gent que eren paletes. Hi pujaven, i en comptes d'anar a un puesto, deien "Anem a Sarrià", com si vinguessin a la Floresta o a Sant Cugat. Anaven allà, i tots treballaven, tots eren tios il·legals, tots!

Pep: Allò va ser en X de la bòbila, era el que se n'encarregava, perquè ens van donar...

Daniel: Vostè no el coneix!

Llorenç: Joan, deixa'l parlar, que ell ha viscut allà.

Pep: Home, jo he viscut. Nosaltres ens vam fer una casa, ho he explicat ja. Allò, aquell terreny d'allà dalt, era tot aquell tros que pertanyia a un arquitecte, que es diu X, que vivia al carrer Provença. I aquest senyor va parcel·lar allò i va vendre, perquè la bòbila...

Daniel: Com és que ho va vendre si no era propietat de ningú!

Pep: Deixa'm parlar, deixa'm parlar...

Daniel: De quins anys parla vostè?

Pep: De tota la vida, de sempre! De sempre! Jo vaig anar a viure allà l'any 48, 49 o 50, i hi he viscut vint anys. Ara visc al carrer Major de Sarrià. Sé tot el que hi ha, he sigut vicepresident del barri, he sigut de la junta, del grup de comissions, de tot! Jo no vaig a vendre res, perquè jo dic la realitat! Sóc una persona...

Daniel: El propietari no era ningú, era de l'Ajuntament!

Pep: Home no! Escolta...

Daniel: Així, el que fot una barraca a Montjuïc, també era propietari? Per l'amor de déu! Ai, per favor!

[Intervenien el Miguel i el Raúl, per posar calma, i donen la paraula al Pep]

Pep: Nosaltres teníem una botiga, començo per aquí. Un dia va vindre el tal X, un que tenia un bar, i va dir "Home, Pep! ¿Por qué no te compras un terreno allí arriba, que están vendiendo parcelas?". Aquest X era l'encarregat de la bòbila (...) Llavors la bòbila es va acabar. Aquest senyor que tenia aquest terreny al costat ho va parcel·lar i ho va vendre, amb escriptura pública, pública, eh!

Clara: Jo estic molt d'acord amb el que dius, però parlem d'èpoques diferents. O sigui, jo vaig aprendre a caminar per la muntanya de Collserola, sortíem de casa d'aquí al carrer Major amb el meu pare, i anàvem caminant, passàvem pel Desert, anàvem cap a Can Caralleu... Que eren camins que no hi havia res. Jo recordo haver passat contínuament per Can Caralleu i tots aquests barris, i al començament hi havia una, dues, tres casetes, barraquetes. Jo no les vull menystenir, no ho sé, cadascú feia el que podia, però no eren cases, cases.»

Tenim, per tant, un barri –Can Caralleu– que es desenvolupa com molts altres barris d'autoconstrucció, a moltes ciutats del món: per divisió i compravendes irregulars dels terrenys, amb una amalgama de processos legals (la compra i l'escripturació per part de la bòbila) i il·legals o informals (la compra per successives famílies i l'edificació d'habitatges). On el que també es repeteix és el fort rebuig que genera en altres àrees del barri, per part de veïns que critiquen la mateixa existència d'aquestes àrees estigmatitzades, i que l'atribueixen, com altres problemes o *mals*, als *de fora*.

6. Apunts finals

«Podemos pensar en una contradicción entre la identidad vivida y las identificaciones jurídicas y políticas de las personas. Y comprender cómo tras la identidad cultural se esconde una identidad vivida, cuyo esfuerzo para objetivarse la lleva a reclamar una identidad cultural. Pero ésta aún se niega a coincidir con la estrechez de una identificación jurídica o política.»

Ignasi Terradas (2004: 63)

«Parles de la postguerra però et ve a la memòria una cosa molt anterior... És que tot va lligat, la vida.»

Assumpta Marsà, veïna de Sarrià

A Sarrià perviu un cert model de *comunitat*. Un model que és sobretot ideacional i s'entén en contraposició al que representa Barcelona; un model basat en la intensitat dels vincles socials i la forta identificació amb certs indrets, que conté una normativitat i unes pautes de sociabilitat concretes. Tot i que mai ha estat un espai aïllat, particular, unificat i aconflictiu –el que alguns associen amb la idea de *comunitat*–, el fet és que conté una configuració social distintiva, que no s'esperaria trobar a l'interior d'una metròpoli perquè nega el caràcter efímer de les relacions a la ciutat, per exemple, i porta a qüestionar l'existència d'una única història i cultura barcelonines.

Com dèiem, és una *comunitat* més o menys imaginada –tot i que es basa, repetim, en alguns esdeveniments i elements constatables (la història de Sarrià com a municipi independent). Però que pel fet de ser pensada per una part del veïnat, té efectes concrets, efectes agregats: recreada en la ment dels sarrianencs d'edat més avançada, determina en gran mesura la conducta d'aquest grup, i la de les entitats, xarxes socials... de les quals participen. El que és més important, aquesta idea de *comunitat* recreada dóna cos i força a una identitat pròpia, que

s'enfronta a la *identificació* que prové de l'Administració: el Sarrià com un barri més, de classe alta, de la ciutat. És aquí també on el conflicte històric (l'annexió de Sarrià a Barcelona, la fi de la seva autonomia municipal...) és reactualitzat contínuament, apareix citat en l'enumeració dels greuges contemporanis causats per les autoritats barcelonines. Per exemple, en la crítica a la urbanització de certs espais i la desaparició d'alguns de públics; a la vinguda de gent *forana* –amb un altre tipus de sociabilitat, més superficial– o al tancament d'algunes entitats històriques. Tot plegat viscut com un atac més de Barcelona, de les seves autoritats, cap als sarrianencs, fins i tot com una mena d'annexió final.

Del que no hi ha dubte és que molts sarrianencs intenten recrear aquesta identitat pròpia i diferenciada, els elements que són propis del que ells i elles consideren un *poble*: la sociabilitat intensa, els vincles amb un paisatge, les institucions pròpies, etc. I que si no ho aconsegueixen en el present, remetent a la història personal i col·lectiva, a l'imaginari construït. Perquè, com dèiem, la *comunitat* o el *poble* són conceptes especialment simbòlics, conceptes que inclouen fets i, sobretot, representacions.

La recerca ens porta també a una reflexió sobre l'exercici de la memòria personal i col·lectiva, confirmant la coneguda tesi de la *construcció social* de les memòries. Hem observat, de fet, com els relats biogràfics d'aquest grup de sarrianencs són molt semblants, en la seva estructura; com hi ha una selecció del mateix tipus d'esdeveniments, segons paràmetres establerts: parlar d'espais, de cases, de famílies, d'alguns esdeveniments (la postguerra, l'escola, les feines, etc.), utilitzar la dicotomia bons veïns *dolents* o forans... per construir aquests relats.

Aquesta monografia es pot considerar, tanmateix, una història de vida col·lectiva –o un conjunt homogeneïtzat de històries de vida particulars. Història construïda –amb tota la significació de la paraula– com a relat totalitzant, amb un sentit (de *direcció* i de *significat*) clar (confirmant la tesi d'en Bourdieu, 2011). Els participants, els veïns i les veïnes de Sarrià, ens han explicat les seves vides i la història d'un temps a Sarrià seguint l'ordre que suposadament hauria tingut, però que és fruit, veïem, de la tria de certs esdeveniments i de l'establiment de connexions *a posteriori* per donar més coherència. És, com diu Bourdieu (2011), un exercici de creació artificial de sentit, de creació d'*il·lusions biogràfiques* (2011: 122). Però el que ens interessa subratllar aquí, tornem a dir-ho, és com en aquest inevitable exercici d'artificiositat que és la narració de la pròpia vida certs *leitmotiv* es repeteixen: la vida del sarrianenc *de tota la vida* transcorre des de la infantesa,

on es juga a l'aire lliure, en la tranquil·litat de les rieres i el Desert; passant per la joventut, la participació en colles i altres institucions, el gaudir de la vida social, però també el patir les dificultats de la postguerra; essent després un camí d'esforç per guanyar-se la vida i millorar professionalment, i una història que és ja la del grup familiar nou constituït; fins arribar a l'edat madura, on es viu l'enyorança per la pèrdua d'alguns elements del Sarrià antic (certs espais, edificacions...). Un element, aquest últim, el de la fi del Sarrià *poble*, que també estructura bona part dels relats biogràfics més personals.

Aquesta recerca té limitacions òbvies. La més clara, el fet de treballar bàsicament amb la gent gran de Sarrià, amb un col·lectiu del veïnat que, diríem, té més tendència a idealitzar la condició vilatana de Sarrià, a extrapolar als temps presents i a la història general el que ells i elles han viscut a títol particular. Una pregunta a fer, igualment, és saber perquè la seva idealització és escoltada i fins i tot s'imposa en l'imaginari d'altres sarrianencs. I en un terreny més concret, s'ha de tenir en compte que aquests sarrianencs *de tota la vida* són encara molt actius socialment i copen algunes de les institucions més importants del present (l'Associació de Veïns, per exemple). A més a més, hem constatat com entitats encara molt actives i regides per gent més jove –com ara el Centre Excursionista Els Blaus– defensen idees semblants a les exposades per aquests sarrianencs grans, al voltant de la identitat diferenciada de Sarrià o el caire de *poble* de la seva vida social.

Considerem, per últim, que una aportació d'aquesta obra és rescatar la història d'una zona particular de la ciutat, ajudant a trencar amb la visió monolítica de Barcelona (com a projecte i espai únics). Mostrant que sota les identificacions administratives, uniformitzadores –la *ciutadania*, els *barcelonins*...– perviuen altres tipus d'identitats més *viscudes*. Assenyalant la necessitat de recuperar altres històries, d'altres *pobles* que lluiten per romandre a la ciutat, zones de vida social intensa i de configuracions particulars, a contracorrent de la (de vegades) artificial, uniforme i buida Barcelona.

7. Addendes

Els plànols: entre la representació, la projecció i la publicació

Els plànols han estat en aquesta recerca una altra de les vies preferents per rastrejar i estudiar –a vista d’ocell– les transformacions urbanístiques produïdes durant aquest llarg període tant a Barcelona i al Pla, com a Sarrià. Perquè difícilment trobaríem una altra via tant explícita per visualitzar els canvis que de manera trepidant se succeïen per tot el territori del Pla. I també perquè els plànols, en aquest període de naixement de l’urbanisme (modern) –estem en un dels punts d’eclosió amb Ildefons Cerdà i el seu *Eixample*–, condensen l’essència d’una nova manera d’imaginar les ciutats, com qui diu d’una sola tacada,¹³⁴ en un moment en què el nostre país comença a girar els ulls cap a les ciutats i el món urbà (amb tot el que representen i manifesten de canvis polítics, socials, econòmics, culturals, tecnològics...).

Els plànols, llegits etnogràficament, ens poden donar informació que va més enllà de la seva capacitat de simple representació de la disposició de la ciutat (presentment en termes de *realitat*) i de característiques associades, com ara les divisions administratives (barris) o les qualificacions urbanístiques. Però també més enllà de la seva altra capacitat prevista, la de projectar la realitat futura (desitjada), com seria el cas dels plànols de projectes com el de Cerdà per a Barcelona o els de Mariné, Vallhonrat i Calvet per a Sarrià, que adjuntem aquí. Perquè els plànols, com l’urbanisme, també incorporen de manera implícita –i fins i tot explícita– elements socials, polítics, econòmics... Citem dos exemples dels que indirectament

¹³⁴ Aquesta no és una qüestió menor, ja que fins aleshores resultava més habitual veure les ciutats transformades per acumulació d’iniciatives particulars que no pas per grans projectes urbanístics impulsats des de l’Administració. Per al cas de Sarrià, recomanem la lectura de Burgueño (2014) per conèixer el paper d’aquestes iniciatives urbanitzadores «menors» en la definició de la trama de Sarrià entre 1842 i 1921. Tanmateix, cal assenyalar que fins i tot aquesta capacitat transformadora per acumulació podem reconèixer-la als barris d’autoconstrucció com ara Can Caralleu o el *Xino* de Sarrià.

ja hem parlat. El primer seria la mateixa plaça de Sarrià, on es concentraven a mitjans del segle XIX els poders de Sarrià: l'església, l'Ajuntament i les cases de les dues principals famílies rivals del Sarrià històric, els Margenat i els Llançà (Toscas, 1997). El segon és el dels Canet, que a mitjans del segle XIX optaren per emprar la urbanització de les seves terres com a estratègia per augmentar el seu poder, en destinar-les preferentment a emfiteutes de Sarrià (Toscas, 1997: 323-324).

Resulta especialment interessant l'anàlisi etnogràfica de la fusió d'aquestes dues atribucions dels plànols, quan la realitat –representada– i la projecció de futur –la *possibilitat*– es barregen produint el que podríem anomenar la *realitat fictícia*. Realitat que es caracteritza per substituir la realitat present, la que s'està vivint, per una realitat imaginada que es presenta i s'imposa, tot convertint la realitat present en l'anomalia que ha de ser corregida. És des d'aquesta perspectiva que proposem rellegir la resta de plànols que aquí adjuntem, ja que els plànols esdevenen una altra arena on el projecte de la Gran Barcelona engoleix la vella Barcelona, alhora que picona qualsevol resistència o oposició.¹³⁵ Pocs anys després de l'aprovació del Pla Cerdà, l'Ajuntament de Barcelona i determinades elits barcelonines convertiran els plànols en un instrument fonamental per desenvolupar el seu nou model de Barcelona a esquenes de la seva població, i també de la resta de municipis del Pla i la seva gent. Per què Barcelona va optar per destinar recursos i temps en la que sembla una arena menor? La principal raó no l'hem de buscar en el Pla sinó a Madrid, que és on s'havia de resoldre el contenciós i on, molt probablement, els plànols eren la principal font d'informació sobre el Pla de Barcelona (ja que molts el desconeixien), alhora que servien per presentar i sintetitzar millor el disseny previst des de Barcelona.

Comencem per destacar com a la major part dels plànols del Pla de Barcelona que s'editen a partir de la dècada dels 60 del segle XIX es presenta l'Eixample com si estigués completament desenvolupat (tal com apareixen en el projecte de Cerdà). D'aquesta manera la distància del nucli de Barcelona amb els de municipis del Pla (a excepció de Sarrià i Horta) resultava pràcticament inexistent, i en conseqüència la confusió amb els límits era total. Així, les annexions podien ser presentades com la formalització d'una fusió de *facto* i no com a resultat de la voluntat de Barcelona d'estendre's per nous territoris.

¹³⁵ Com també va succeir en altres arenes com la de la política, la dels recursos econòmics, l'opinió pública...

De la mateixa manera, a molts d'aquests plànols (especialment notori el cas dels plànols de 1902 i 1911) no es distingeix el que són barris, exmunicipis o municipis independents. Tanmateix, a partir de 1916 la totalitat de plànols abandonen la fórmula «Plànol de Barcelona i pobles del Pla» o semblants per parlar de «Plànols de Barcelona» o, com a molt, «dels seus voltants» (si bé es cert que en aquestes dates només resta Sarrià independent).

Tornem novament al fet de presentar com a desenvolupat l'Eixample, ja que és una qüestió molt interessant sobre la qual Grau i Nadal (cf. 1997: 47-54) també paren especial atenció. Aquests autors prenen com a referència el plànol de l'enginyer J. M. Jordan de 1879 i analitzen el despropòsit d'adoptar indiscriminadament el plànol del projecte de Cerdà com a referent, més encara quan no s'havien actualitzat les dades de la resta de municipis (que en aquests vint anys havien canviat i molt). Aquest no era pas un fet puntual, ja que molts dels que aquí recollim fan el mateix (novament són un exemple paradigmàtic el plànols idèntics de 1902 i 1911).

En definitiva, la *guerra* dels plànols, extensió de la dels despatxos, és la guerra de Barcelona per generar una realitat fictícia que presenti com a inevitables les annexions dels pobles del Pla, tot desdibuixant-ne els límits i presentant l'expansió com a *natural*. Davant d'uns fets com aquests, qualsevol resistència o oposició era titllada d'interessada, irracional... Tanmateix, aquesta nova realitat «recreada» serveix per articular i consolidar la (nova) identitat *barcelonesa*, tot desplaçant la vella identitat barcelonina i les identitats dels antics municipis (juntament amb identitats de classe, tot sigui dit).

Detall del plànol dels voltants de la ciutat de Barcelona, I. Cerdà (1855). Font: ICGC.

Plànol de Barcelona amb la divisió de districtes (1855).
Font: ICCG.

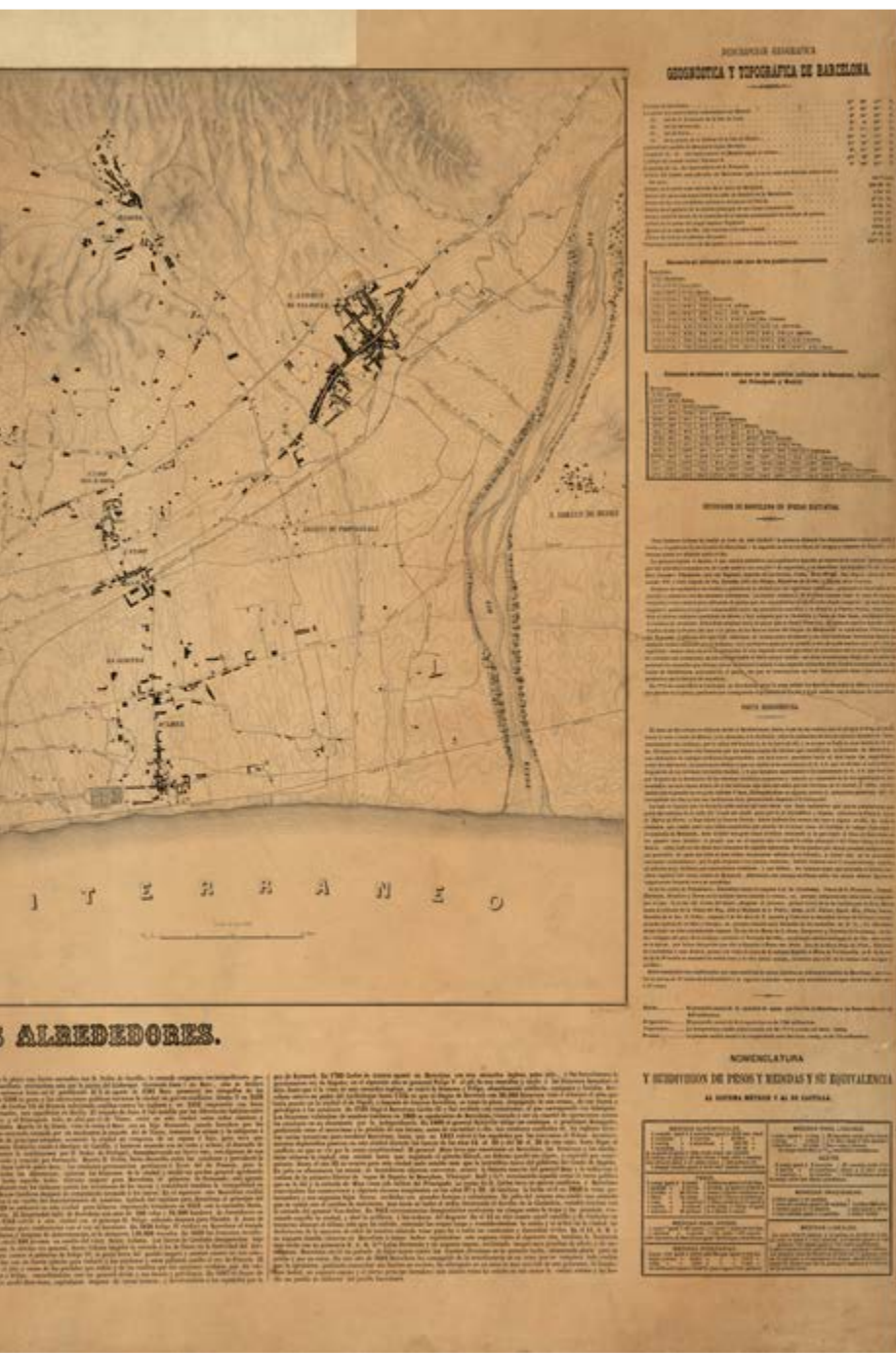
Plànol dels voltants de la ciutat de Barcelona, I. Cerdà (1855). Font: ICGC.

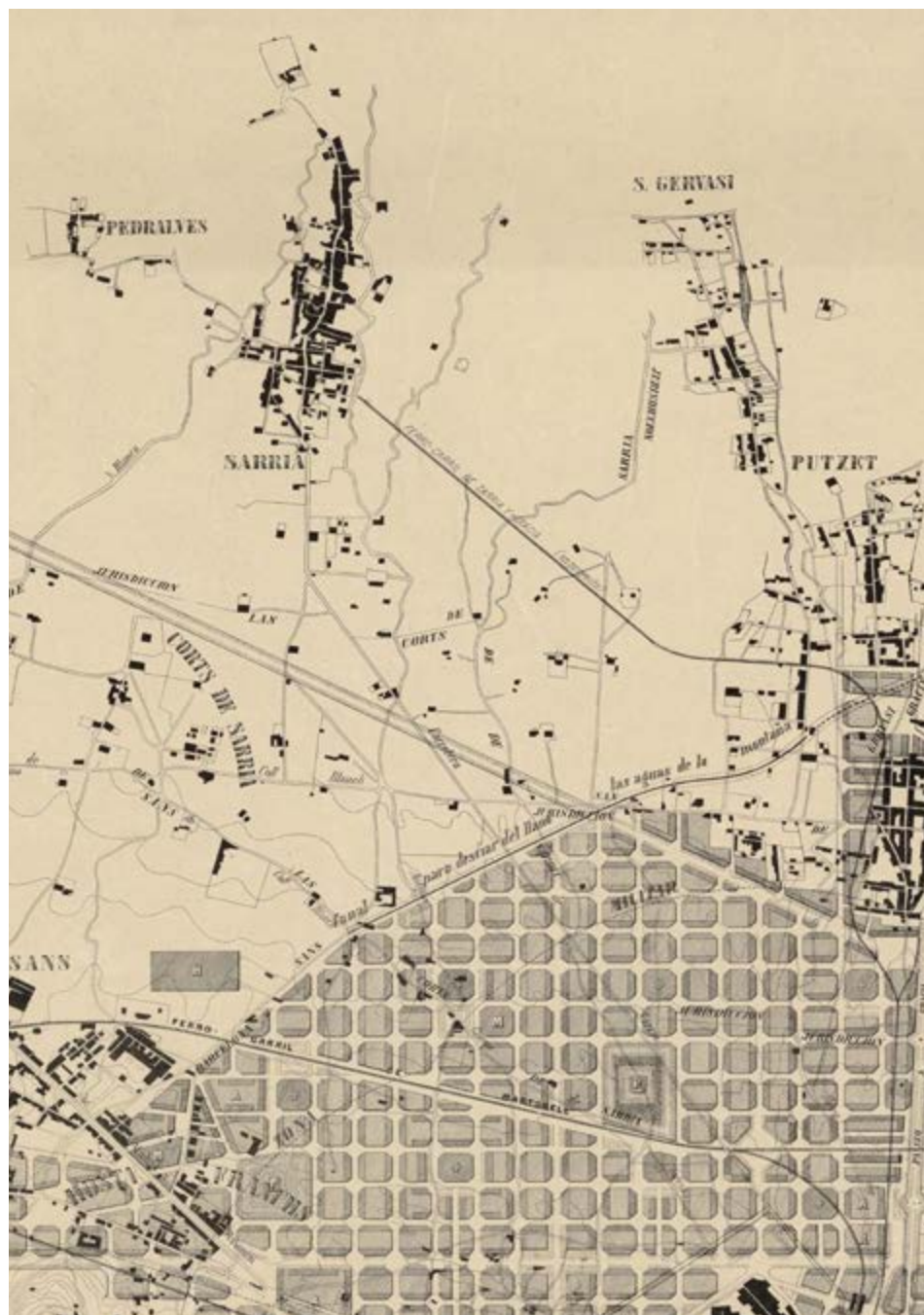

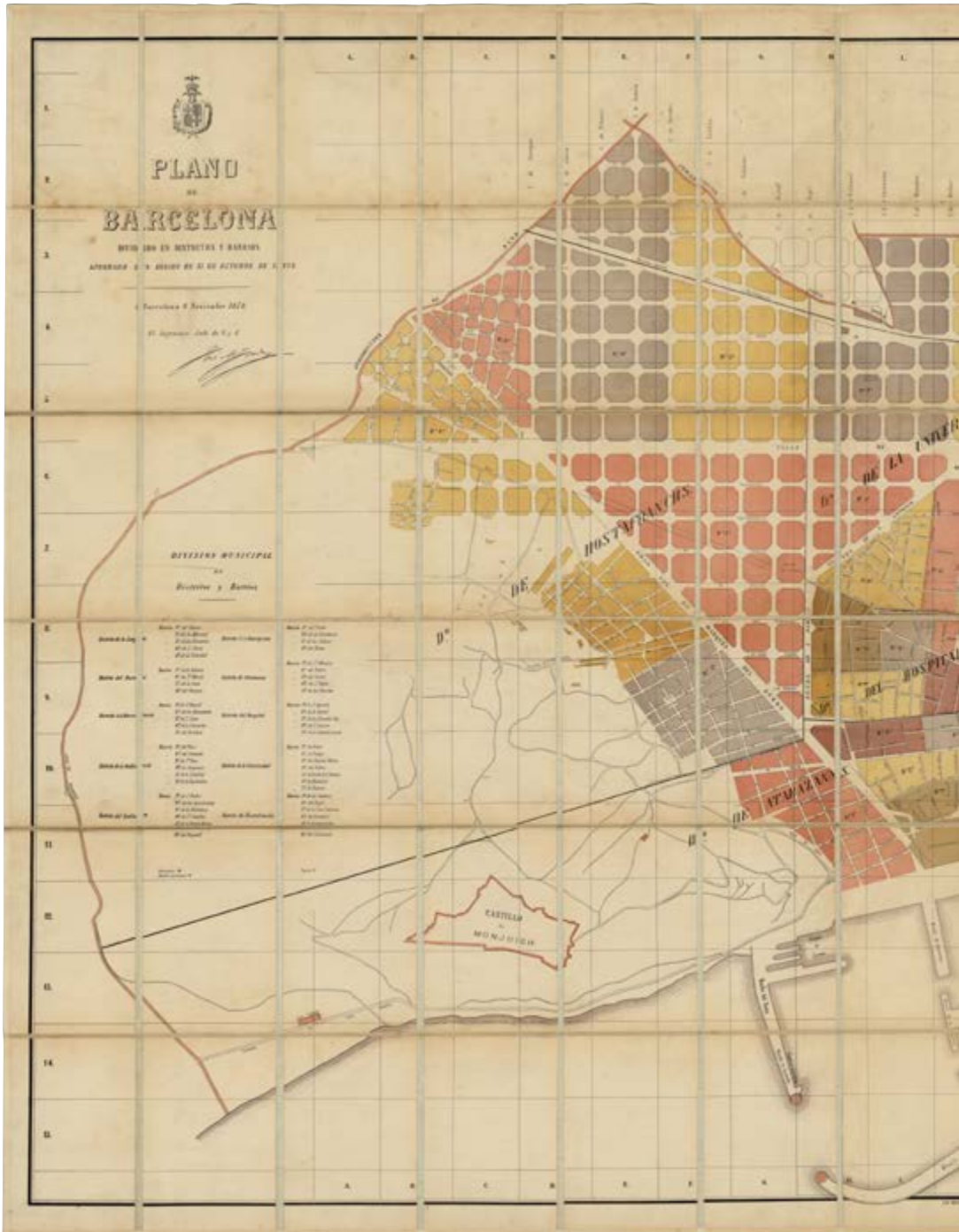
Plànol de Barcelona i els seus voltants, I. Cerdà (1861). Font: ICCG.

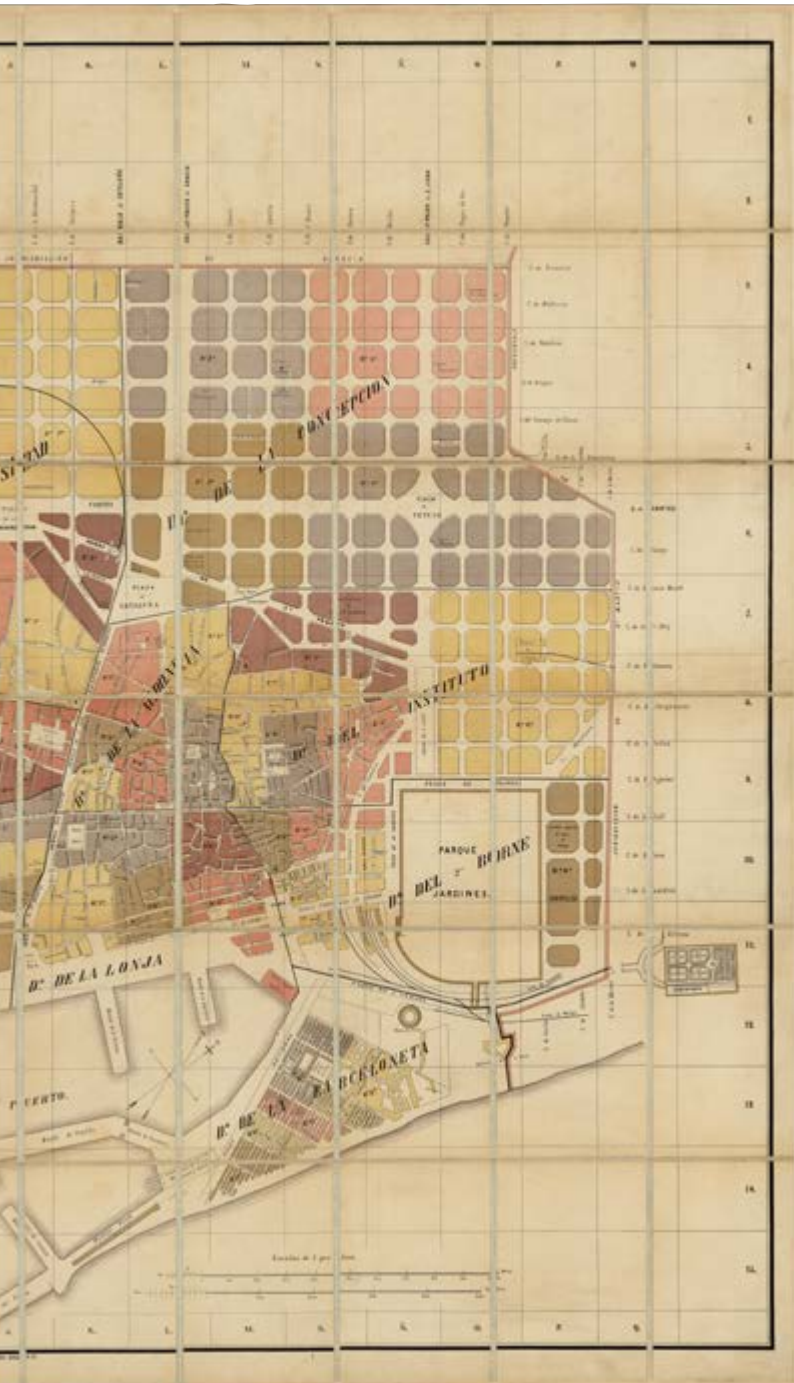

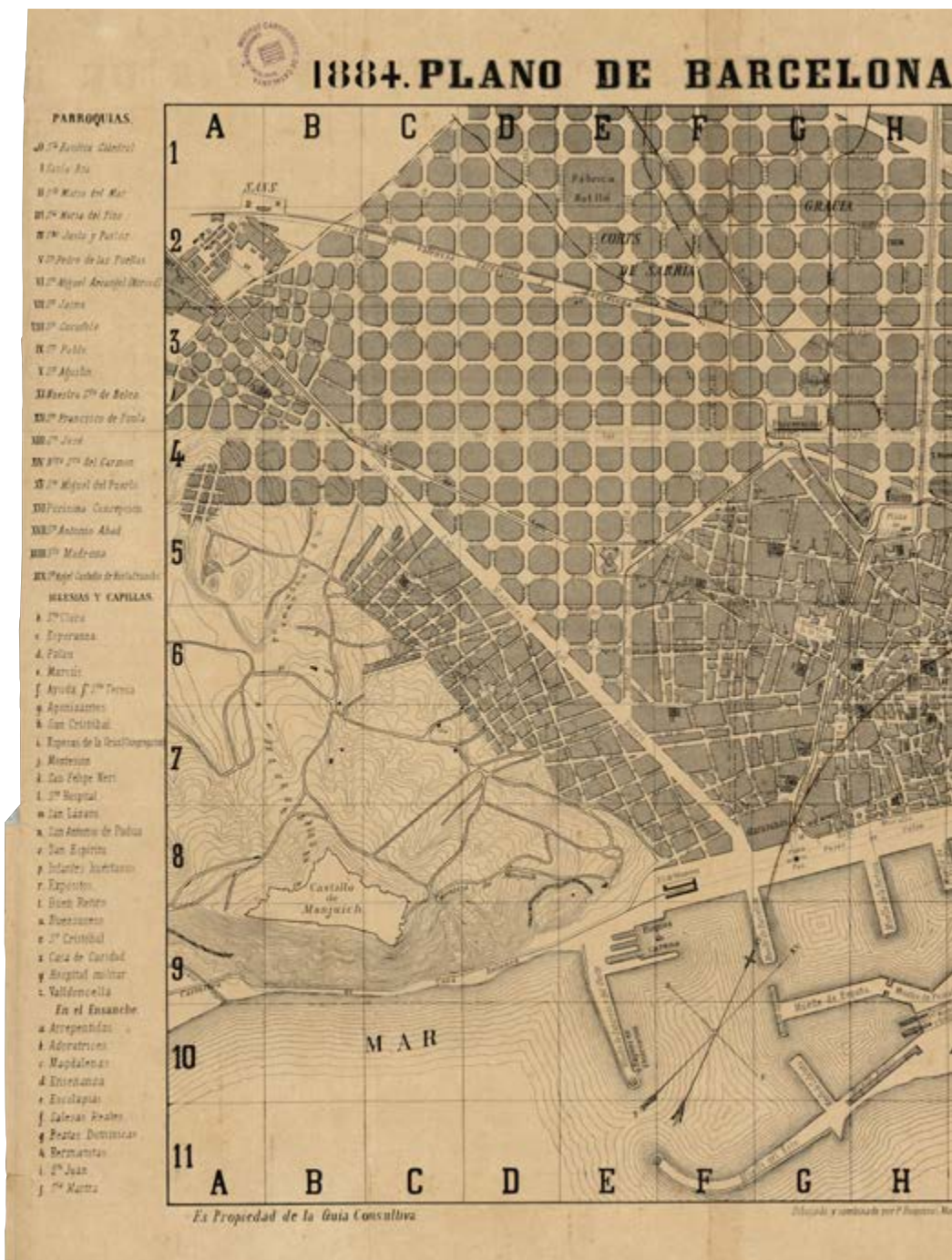
Detall del plànol dels voltants de la ciutat de Barcelona, I. Cerdà (1855). Font: ICGC.

Plànol de Barcelona dividit en districtes i barris (1878).
Font: ICCG.

Y SU ENSANCHE 1884.

Plànol de Barcelona, amb l'Eixample, P. Buqeras (1884).
Font: ICGC.

Manuscrit Plànol de Barcelona,
E. Vilaplana (1885).
Font: ICCG.

Plànol de Barcelona i els seus voltants, Ajuntament de Barcelona, J. M. Serra (1891).
Font: ICGCICG.

Projecte d'unificació i de reforma dels pobles del Pla de la ciutat de Barcelona, R. Alsina Amils (1899). Font: ICCG.

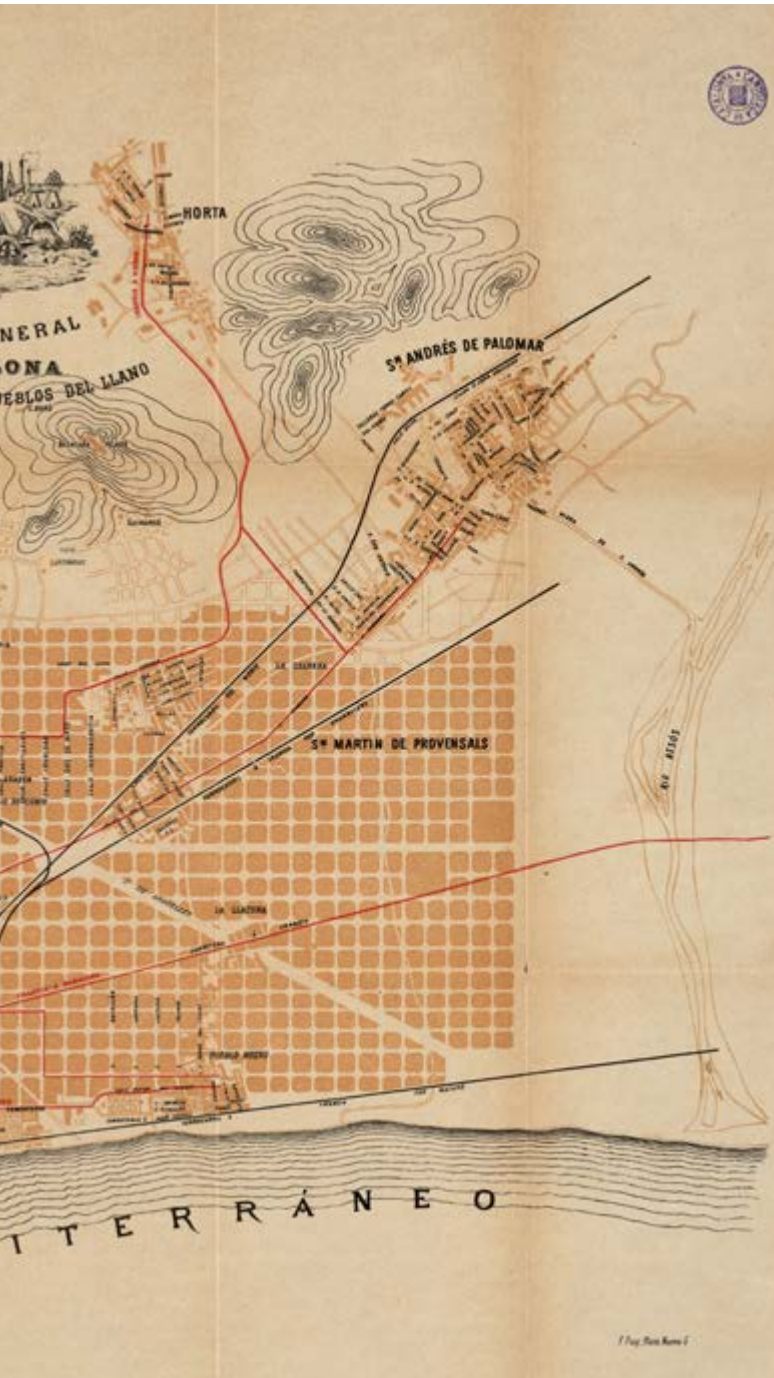

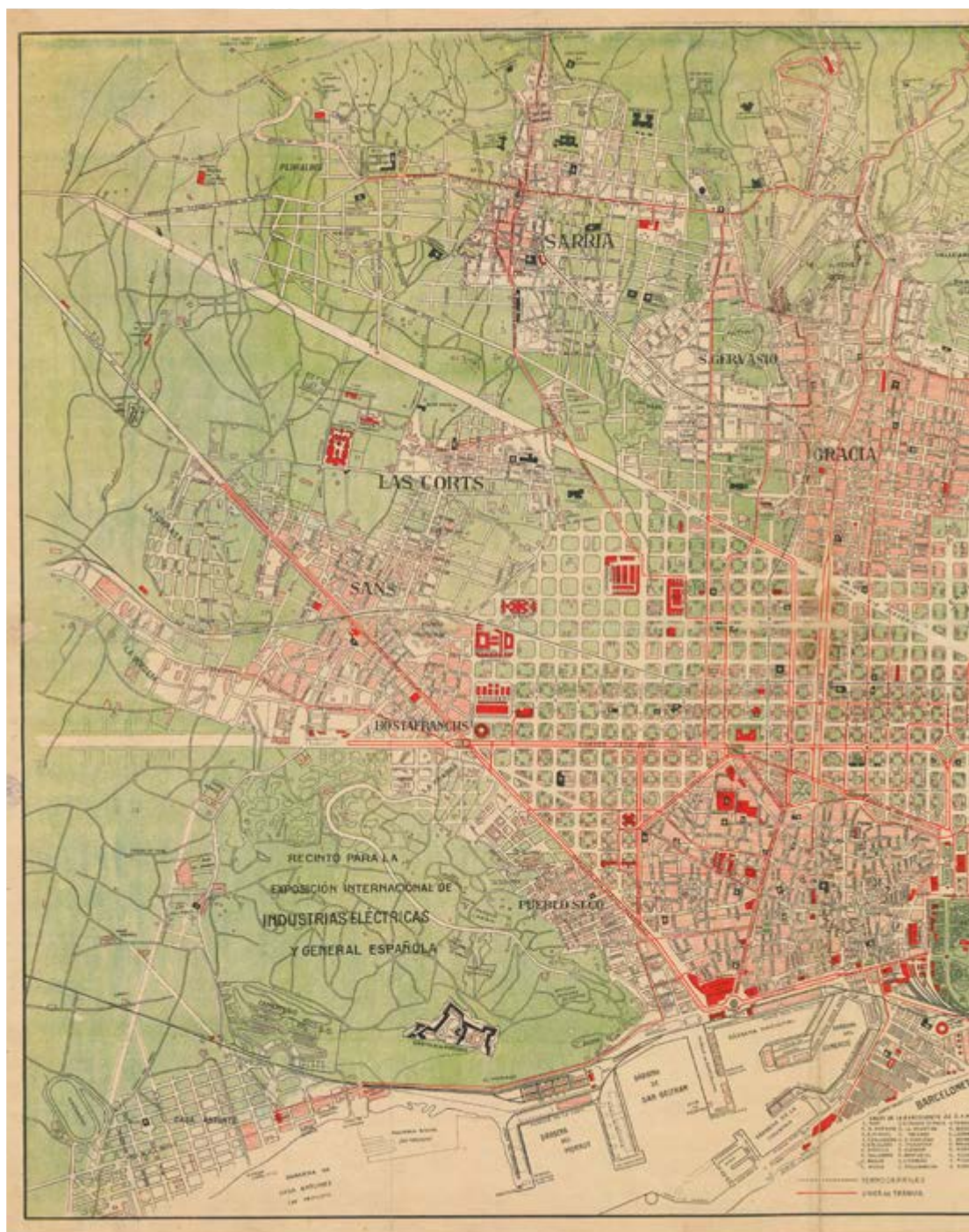
Plànol general de Barcelona, de l'Eixample i dels pobles del Pla, J Puig (1902). Font: ICGC.

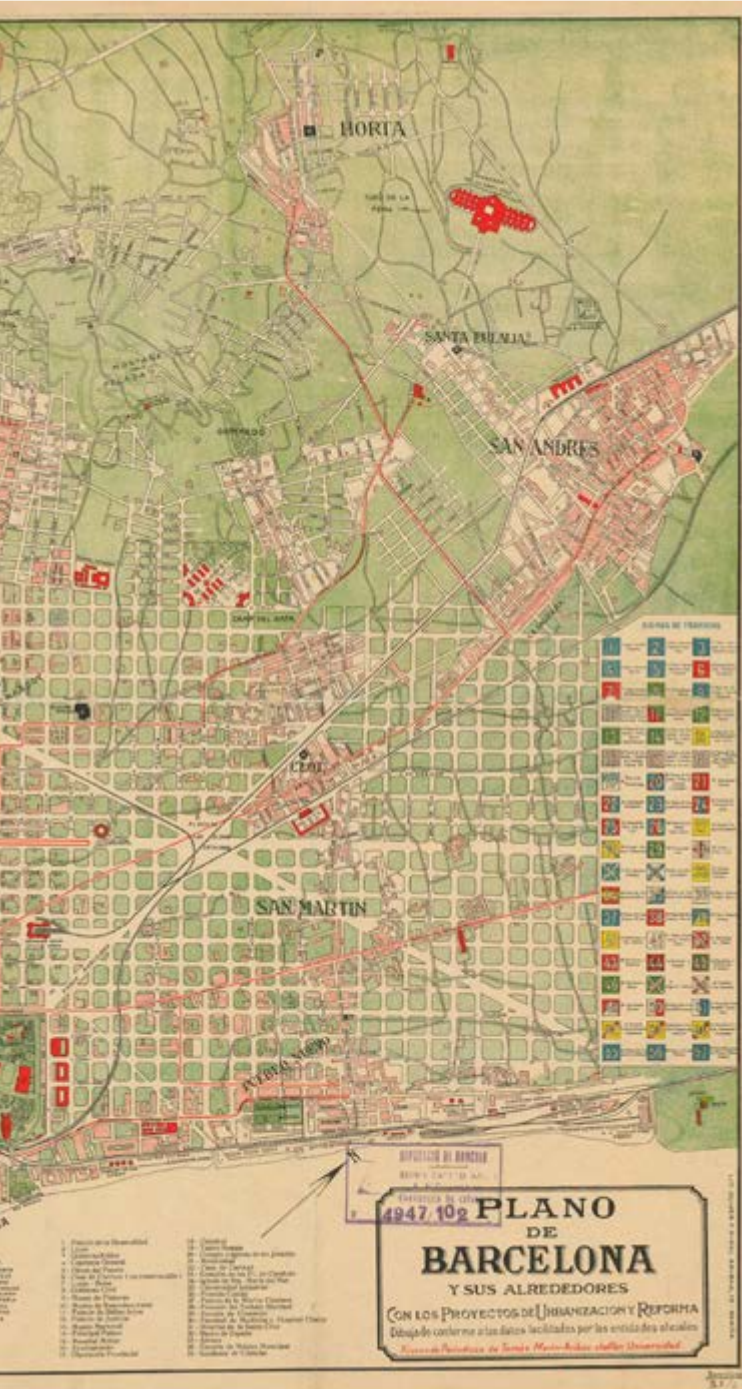

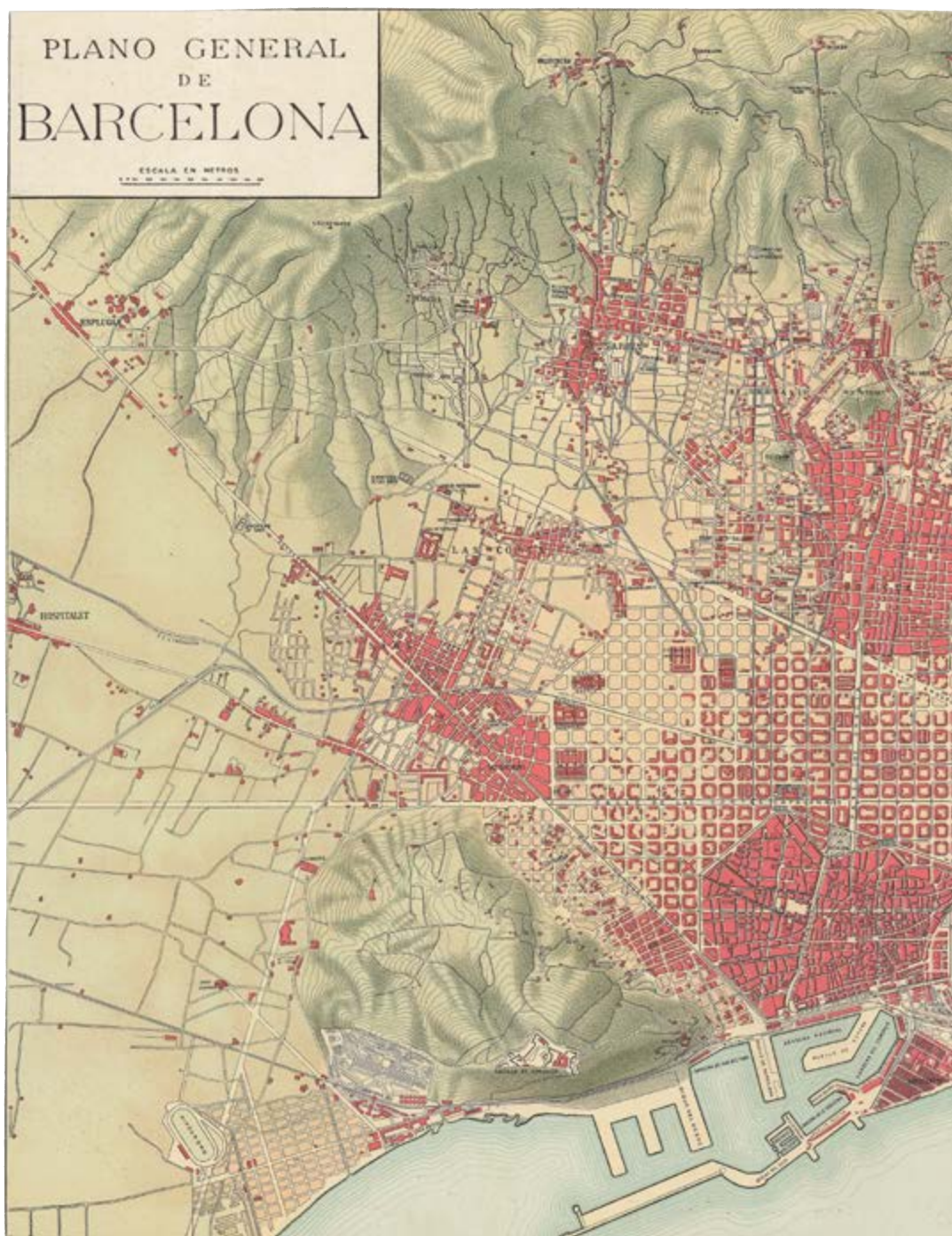

Plànol general de Barcelona, de l'Eixample i dels pobles del Pla (1911).
Font: ICCG.

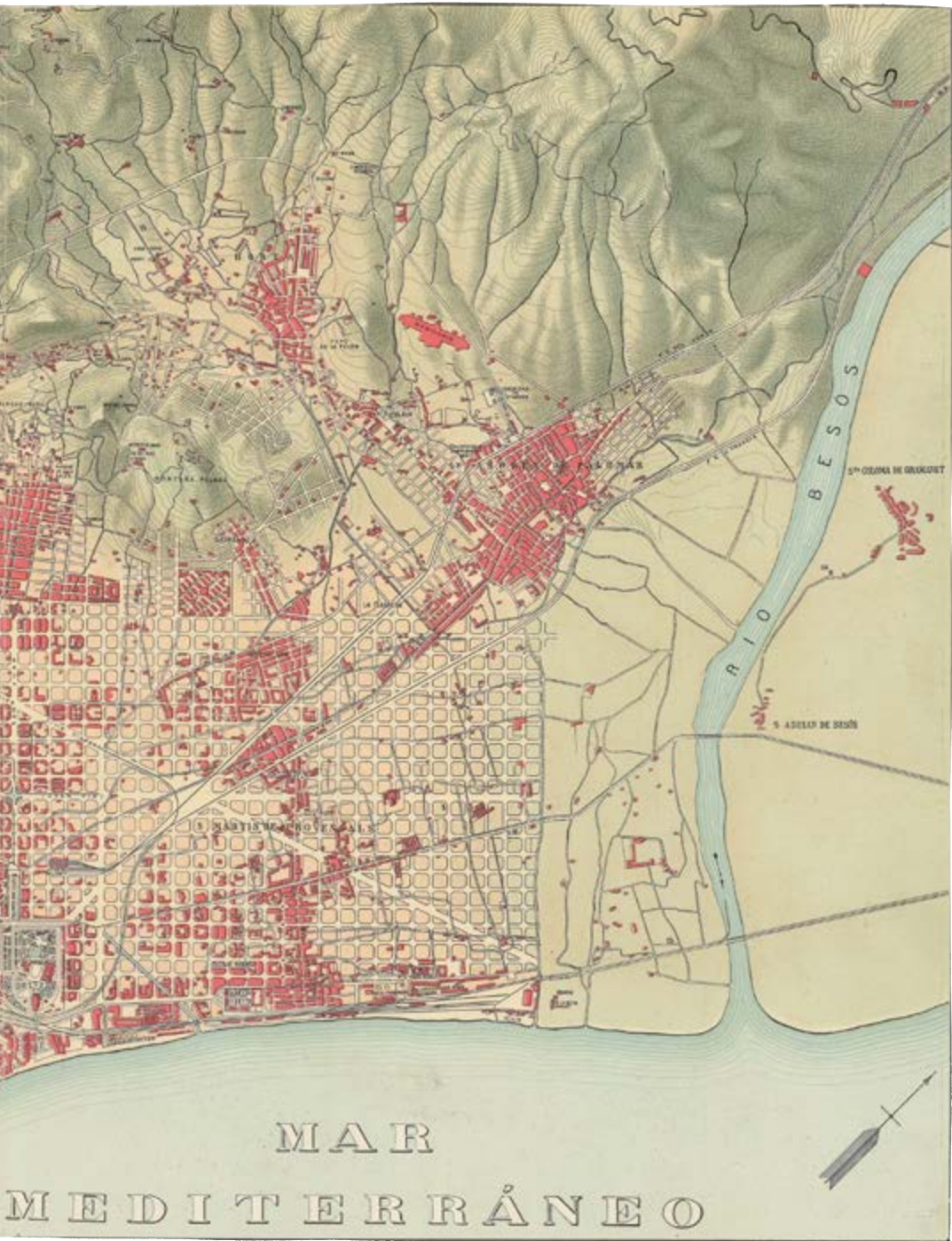

Plànol de Barcelona i dels seus voltants amb els projectes d'urbanització i de reforma, Oliver y Ripol (1916). Font: ICGC.

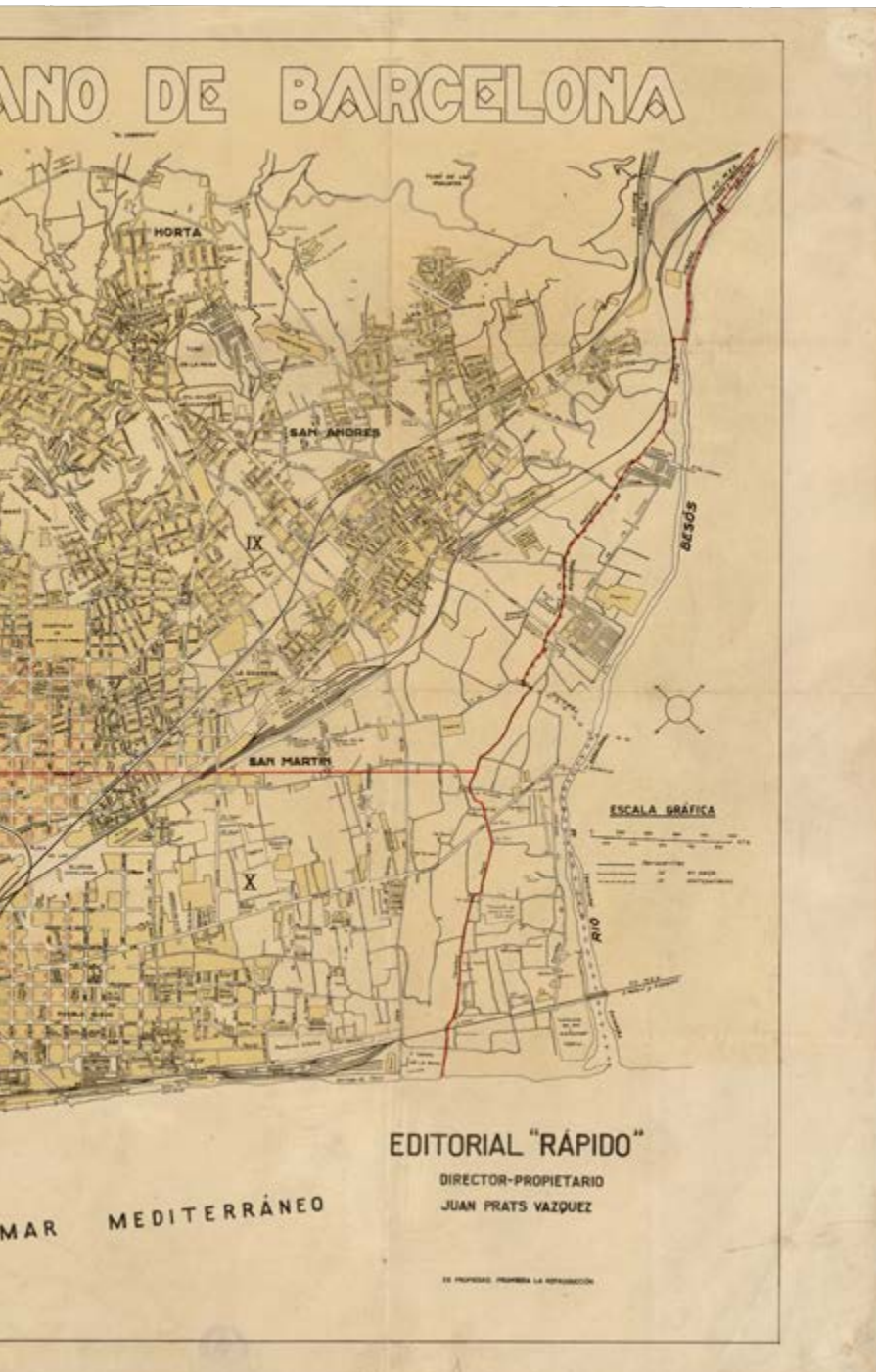

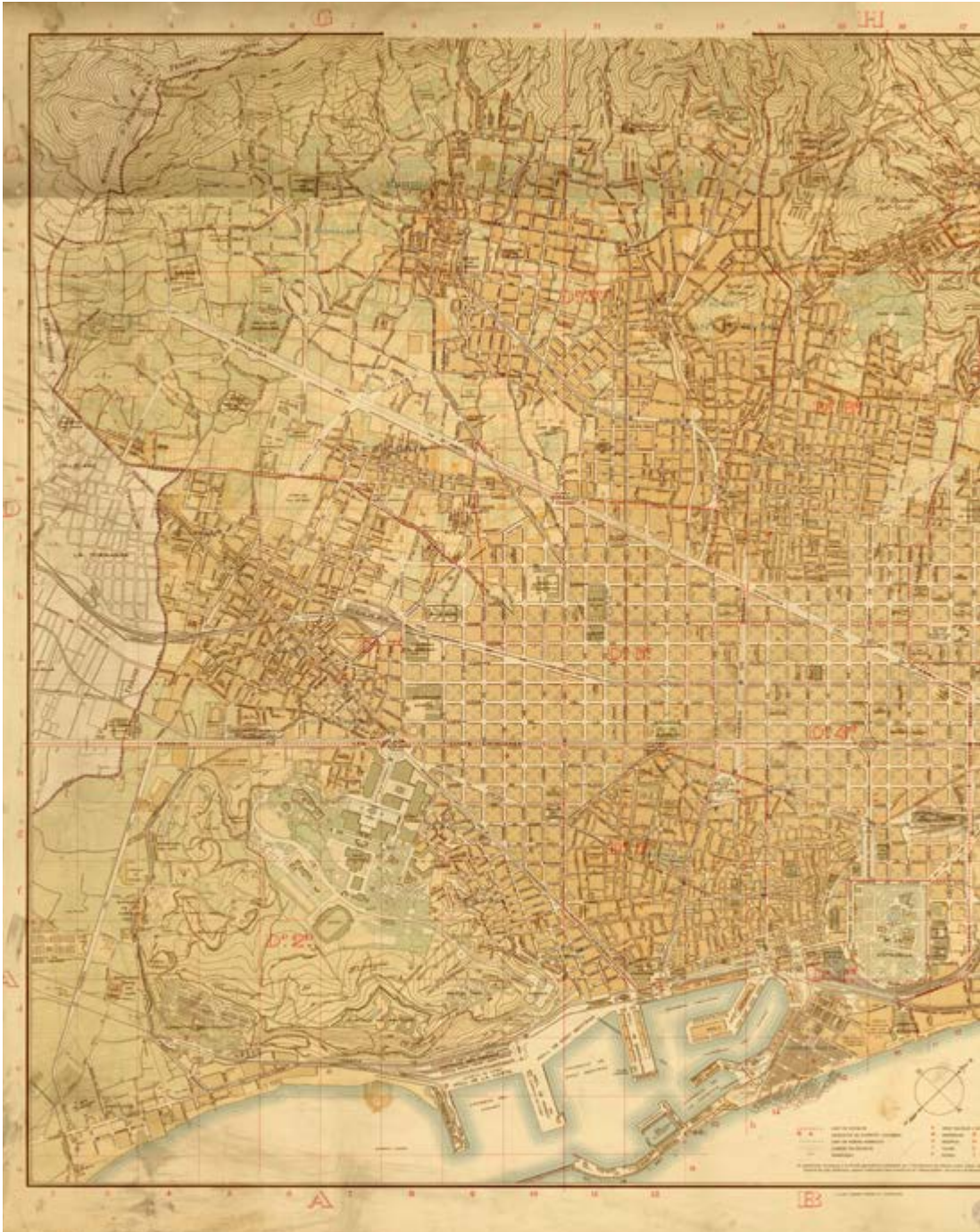
Plànol general de Barcelona (1920). Font: ICGC.

Plànol de Barcelona (1930). Font: ICCG.

Pla de la ciutat de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, (1935). Font: ICCG.

ANEXO N.º 1 DE LAS ORDENANZAS MUNICIPALES DE EDIFICACION A
CON LAS MODIFICACIONES DERIVADAS DE LOS PLANES PARCELALES APROBADOS HASTA 1910

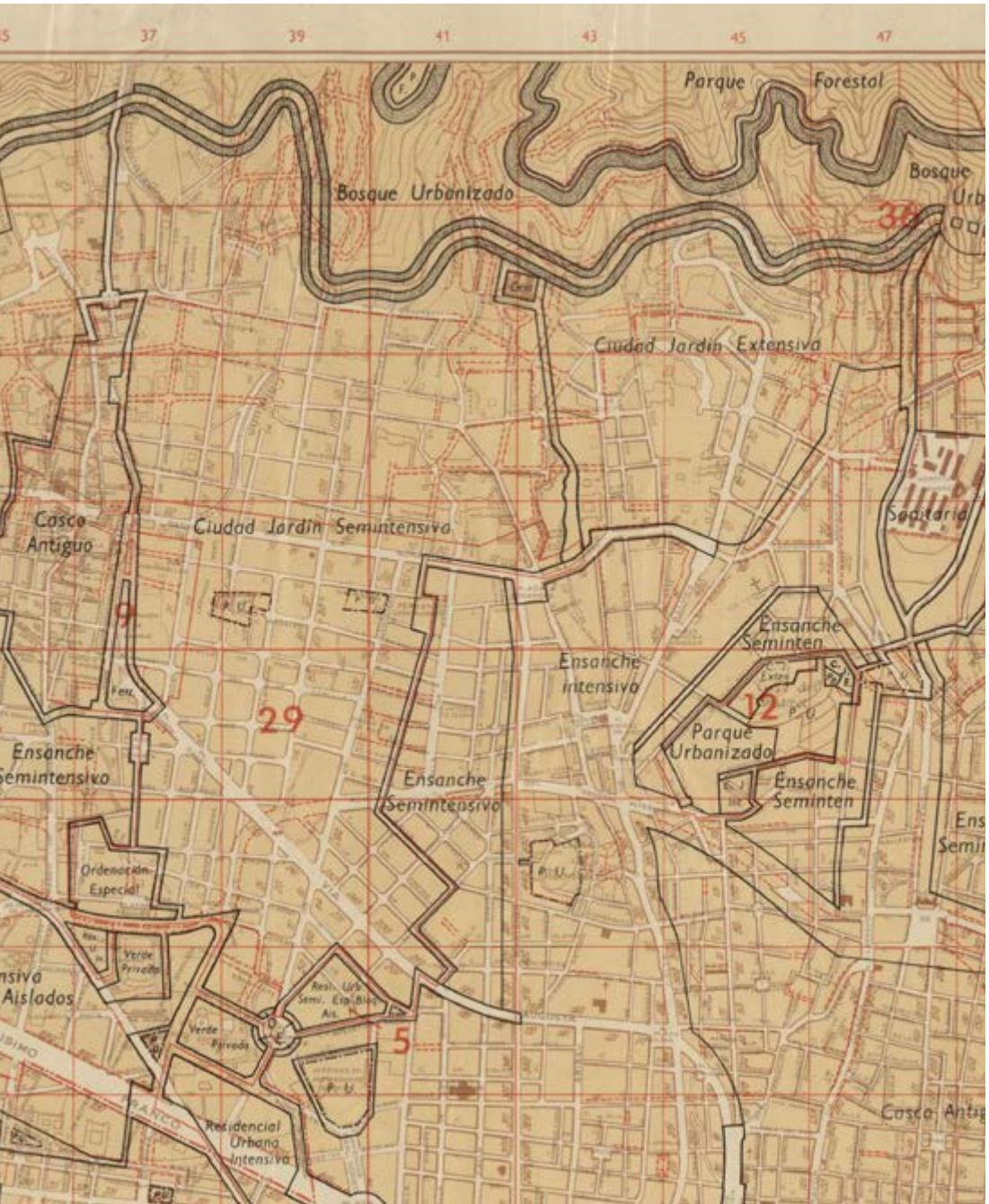
PROBADAS EN 27 DE ENERO DE 1958
 10 ABRIL DE 1962

Plànol de zones de Barcelona annex núm. 1 de les ord. mun. d'edificació aprovades, Ajuntament de Barcelona (1962). Font: ICCG.

Detall del plànol de zones de Barcelona annex núm. 1 de les ord. mun. d'edificació aprovades, Ajuntament de Barcelona (1962). Font: ICGC.

PLANO GENERAL DESCRIPTIVO

Administración y límites.—El partido de San Vicente de Forcia está situado en la parte sur del Reino de Aragón, a unos cuantos kilómetros de esta capital y al pie de la montaña de Vallibarrera, entre las faldas del Penedo y San Pedro Martín, a 27° 25' de latitud del Meridiano de Madrid, entre el paralelo Norte de 41° 23' 41". El terreno sobre que está asentada ofrece una pendiente que fluctúa entre el 2 y 5 por ciento, en dirección meridional, cubren el Norte con las de San Gregorio del Valle y de Santa Cruz de Viñedo, al Sur con el de San Juan de Forcia, el Este con las de San Gregorio de Calanques y de Santes, y al Oeste con las del Gorgolló y de Espigadero.

Superficie y población.—La extensión de dicho territorio es de 4.104 y de 4.230 hectáreas, respectivamente, y se divide en 11.500 parcelas, en las que se cultivan 1.200 hectáreas de cereal, 1.200 de viñedo, 1.000 de olivos, 1.000 de huertas, 1.000 de jardines, 1.000 de prados, 1.000 de montes, 1.000 de otros cultivos, 1.000 de otros terrenos, y 1.000 de otros terrenos.

Clima.—El clima es de tipo mediterráneo, con inviernos suaves y veranos calientes, con una temperatura media anual de 15° C. Las precipitaciones anuales son de 1.200 mm.

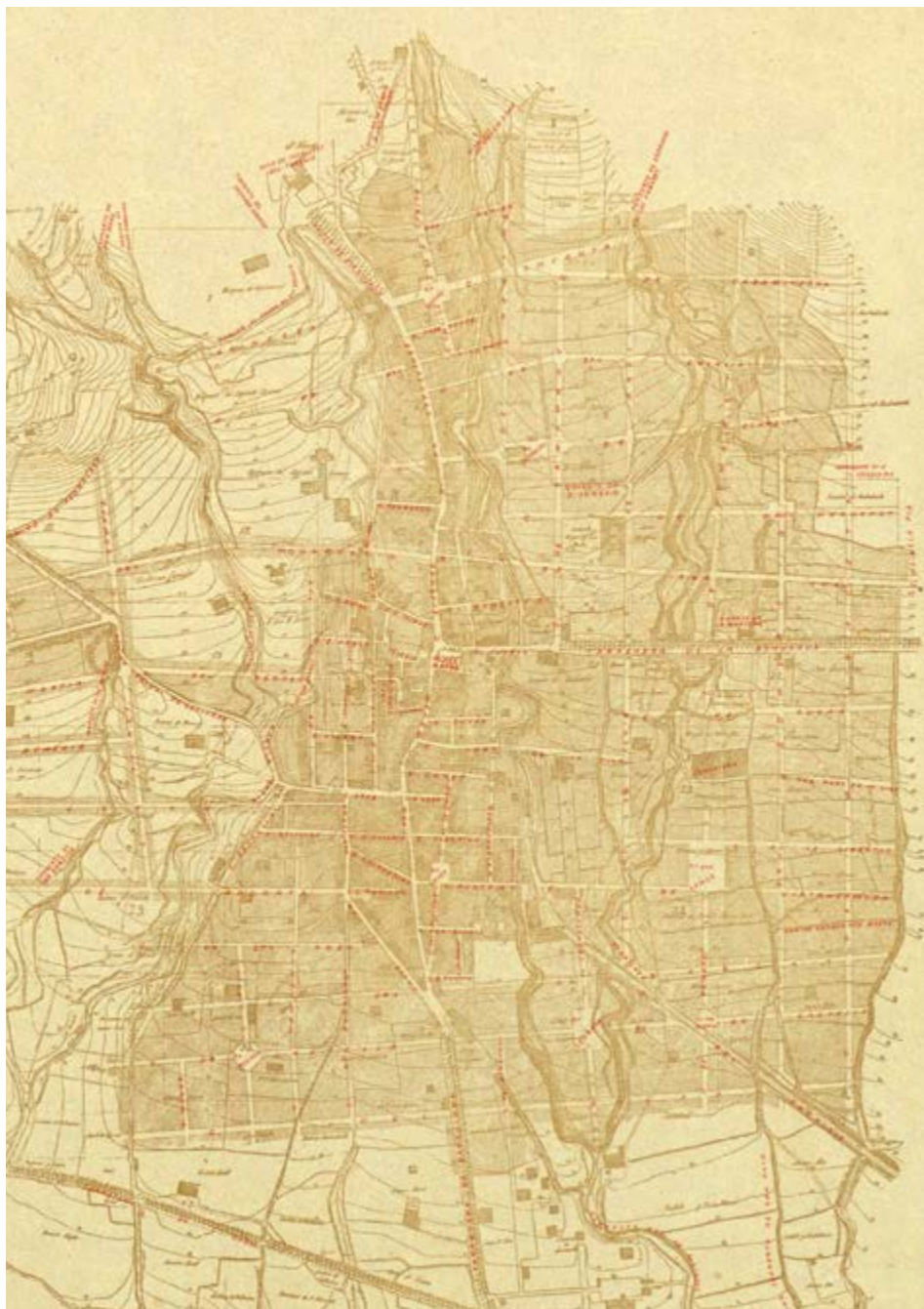
Suelo.—El suelo es de tipo mediterráneo, con suelos fértiles y bien drenados, con una capacidad de retención de agua moderada.

Historia y demografía.—El territorio que ocupa actualmente el partido de San Vicente de Forcia fue habitado ya en tiempos prehistóricos, como se demuestra por los restos arqueológicos encontrados en las excavaciones realizadas en el año 1912. La población del territorio en el año 1912 era de 1.200 habitantes, lo que representa un aumento del 20% con respecto al censo de 1901.

de cultura del terreno de cada una de las parcelas del Reino, con el fin de poder usar por el adquirente pleno conocimiento por el adquirente y el vendedor. Al respecto de los datos de cultura de los terrenos de cada una de las parcelas del Reino, con el fin de poder usar por el adquirente pleno conocimiento por el adquirente y el vendedor. Al respecto de los datos de cultura de los terrenos de cada una de las parcelas del Reino, con el fin de poder usar por el adquirente pleno conocimiento por el adquirente y el vendedor.

Detall del plànol general descriptiu de Sant Vicenç de Sarrià F. Marin (1896). Font: ICGC.

Plànol topogràfic de Sant Vicenç de Sarrià, A. Vallhonrat (1901). Font: ICGC.

Plànol de l'exemple de Sant Vicenç de Sarrià, A. Clavet (1902). Font: AMAB.

8. Bibliografia

- ANDREU, M. (2015). «Barcelona, els moviments socials i la transició a la democràcia: hegemonia gramsciana, referent espanyol i ruptura catalana». *Segle XX. Revista catalana d'història*, 8: 105-134.
- ARAMBURU, M. (2002). *Los otros y nosotros. Imágenes del inmigrante en Ciutat Vella de Barcelona*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- AUGE, M. (1998). *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa.
- BARTH, F. (1976). *Los grupos étnicos y sus fronteras. La organización social de las diferencias culturales*. México: Fondo de Cultura Económica.
- BERGALLI, V. (1994). «Escenas metropolitanas». *Papers*, 43: 33-40.
- BERTAUX, D. (1993). «La perspectiva biográfica: validez metodológica y potencialidades». Dins MARINAS, J. M.; SANTAMARINA, C. (ed.) *La historia oral: métodos y experiencias*, 149-171. Madrid: Debate.
- BOISSEVAIN, J. (1974). *Friends of friends. Networks, manipulators and coalitions*. Oxford: Blackwell.
- BONNASIE, P. (1979). *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona: Ed. 62.
- BOSCH I GIMPERA, P. (1920). *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI.
- BOURDIEU, P. (2012). *Bosquejo de una teoría de la práctica*. Buenos Aires: Prometeo.
- BROWN, P. (1991). *El mundo de la Antigüedad Tardía*. Madrid: Taurus.
- BURGUEÑO, J. (2014). «El mapa topogràfic i cadastral de Sarrià (Barcelona), de Francesc Mariné i Artur Vallhonrat (1883-1901)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 77: 11-37.
- BURGUEÑO, J. (2015). «Cartografia urbanística menor de l'antic municipi de Sarrià (Barcelona), 1842-1921». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 80: 143-166.
- CABANA, A. (2013). *La derrota de lo épico*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- CAPEL, H. (2005). *El modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- CARRERAS, F. (1901). *Notas históricas de Sarriá*, Barcelona: Imp. Francisco J. Altés.
- CATALÀ, P. (1990). *El dia que Barcelona va morir (6 juliol 985, Al-Mansur)*. Barcelona: R. Dalmau.
- CORDEIRO, G. i COSTA, A. (2003). «Lugar, identidad y 'sociedades de barrio' en Lisboa». *Zainak*, 24: 763-785.

- COROMINES, J. (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*, 8 vol., Barcelona: Curial.
- COSTA, A. (2008). *Sociedade de Bairro. Dinâmicas Sociais da Identidade Cultural*, Lisboa: Celta Editora.
- DE CERTEAU, M. (1996). *La invención de lo cotidiano*. México: Universidad Iberoamericana.
- DEGEN, M.; GARCÍA, M. (2012). «The Transformation of the 'Barcelona Model'. An Analysis of Culture, Urban Regeneration and Governance». *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(5): 1022-1038.
- DELGADO, M. (1994). «Las estrategias de memoria y olvido en la construcción de la identidad urbana: el caso de Barcelona». Dins *Ciudad y cultura. Memoria, identidad y comunicación. VII Congreso de Antropología de Colombia*, 95-125. Medellín.
- DELGADO, M. (1999). *El animal público. Hacia una antropología de los espacios*. Barcelona: Anagrama.
- DELGADO, M. (2002). *Disoluciones urbanas. Procesos identitarios y espacios públicos*. Medellín: Editorial universidad de Antioquia.
- DELGADO, M. (2005). *Elogi del vianant: del "model Barcelona" a la Barcelona real*. Barcelona: Edicions de 1984.
- DELGADO, M. (2007). *Sociedades movedizas. Pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.
- DÍEZ, D. (1982). *El que ha estat i és Horta*. Barcelona: Graó.
- ESCUDERO, M. A. (2002). «El monestir de Pedralbes i Sarrià (segles XIV a XVIII)». Dins A. MAÑE, M.A. ESCUDERO, PALAU-RIBES, M., *Història de Sarrià. Les nostres Arrels*. Barcelona: Associació de Veïns de Sarrià.
- FELIU, G. (2007). *La presa de Barcelona per Almansor: història i mitificació*. Barcelona: IEC.
- FERNÁNDEZ, M. (2014). *Matar al Chino: Entre la revolución Urbanística y el asedio urbano en el barrio del Raval de Barcelona*. Barcelona: Virus Editorial.
- FOUCAULT, M. (1990) [1971]. *L'ordre dels discurs i altres escrits*. Barcelona: Laia.
- FOUCAULT, M. (2002) [1969]. *La arqueología del poder*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- FOUCAULT, M. (2017) [1978]. *La verdad y las formas jurídicas*. Barcelona: Gedisa.
- FRANQUESA, J. (2013). *Urbanismo neoliberal, negocio inmobiliario y vida vecinal. El caso de Palma*. Barcelona: Icària.
- GARCÍA, A. (1990). «El centre residencial burgès (1860-1914)». Dins GARCIA, A. et al. *La formació de l'Eixample de Barcelona. Aproximacions a un fenomen urbà*, 203-221. Barcelona: Olimpíada Cultural.
- GEDDES, P. (1960). *Ciudades en evolución*. Buenos Aires: Infinito.
- GEDDES, R. (1964). *London: aspects of change*. Londres: MacGibbon & Kee.
- GINZBURG, C. (2001). *El queso y los gusanos. El cosmos según un molinero del siglo XVI*. Madrid: Península.
- GONZÁLEZ, E. (2013). *Memoria e historia. Vademécum de conceptos y debates fundamentales*. Madrid: Catarata.

- GRAS, J. (2002). *L'annexió de Sarrià a Barcelona*. Vilamòs: El Mirador.
- GRAS, J. (2003). *Sarrià, cap a on vas?*. Vilamòs: El Mirador.
- GRAU, R.; NADAL, M. (1997). *La unificació municipal del Pla de Barcelona, 1874-1897*. Barcelona: Proa.
- GRUP DE RECERCA BIOGRÀFICA (2004). *I... això és la meua vida. Relats biogràfics i societat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- HALBWACHS, M. (2004). *Los marcos sociales de la memoria*. Barcelona: Anthropos.
- HALBWACHS, M. (2011). *La memoria colectiva*. Buenos Aires: Ed. Miño y Dávila.
- HANNERZ, U. (1998). *Conexiones transnacionales. Cultura, gente, lugares*. Madrid: Cátedra.
- HERNÁNDEZ, F. X. (2001). *Barcelona, història d'una ciutat*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- HERZFELD, M. (1992). *The Social Production of Indifference. Exploring the Symbolic Roots of Western Bureaucracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HOBBSAWM, E.; RANGER, T. (2002) [1983]. *La invención de la tradición*. Barcelona: Crítica.
- HUERTAS, J.; ANDREU, M. (1996). *Barcelona en lluita. El moviment ciutadà 1966-1996*. Barcelona: FAVB.
- JACOBS, J. (1973). *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Península.
- JOVÉ, J. [et. al.] (1997). *Històries il·lustrades de Sarrià. Vol. I*. Barcelona: Columna.
- JOVÉ, J. [et. al.] (1998). *Històries il·lustrades de Sarrià. Vol. II*. Barcelona: Columna.
- KUPER, A. (2001). *Cultura. La versió de los antropòlogos*. Barcelona: Paidós.
- LEFEBVRE, H. (2000). *La Production de l'espace*. París: Anthropos.
- MAÑÉ, A. (2002). «Les arrels antigues de Sarrià». Dins MAÑÉ, A.; ESCUDERO, M.A.; PALAU-RIBES, M. (2002) *Història de Sarrià. Les nostres Arrels*, Barcelona: Associació de Veïns de Sarrià.
- MAÑÉ, A. (2003). *El tren de Sarrià*. Vilamòs: El Mirador-Jaume Gras i Bartrolí, (Històries de Sarrià; 3).
- MAÑÉ, A. (2009). *Finques i masies del vell Sarrià*. Vilamòs: El Mirador-Jaume Gras i Bartrolí, (Històries de Sarrià; 7).
- MAÑÉ, A.; ESCUDERO, M.A.; PALAU-RIBES, M. (2002). *Història de Sarrià. Les nostres Arrels*. Barcelona: Associació de Veïns de Sarrià.
- MÁRQUEZ, R.; DOÑATE, M.; ROMERO, P. (2009). «Baixar a Barcelona» *La identitat sarriana davant l'expansió de la Barcelona metropolitana*. Memòria beca IPEC.
- MARTÍ, J.M. (1987). *Sant Vicenç de Sarrià. 1000 anys d'Història*. Barcelona: Akribos Edicions.
- MASJUAN, E. (2000). *La ecología humana en el anarquismo ibérico. Urbanismo "orgánico" o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social*. Barcelona: Icària.
- MICHONNEAU, S. (2002). *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Vic: Eumo.
- MORAN, J.; BELTRAN, M. (1985). «Les franqueses del pobles de les Corts, del segle IX fins al segle XVII». *Història Urbana del Pla de Barcelona*, 1: 27-35.

- MORAN, J.; BELTRAN, M. (2013). «Orígens de l'Ajuntament de les Corts (1814-1836)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 24: 617-627.
- PALET, J.M. (1997). *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval, segles II-I aC- X-XI dC*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- PALET, J.M.; FIZ, J.I.; ORENGO, H.A. (2009). «Centuriació i estructuració de l'Ager de la colònia Barcino: Anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge». *Quarhis*, 5: 106-123.
- PERICOT, L. (1960). «Los primeros vestigios de habitación en Barcelona. La sepultura de la calle de Muntaner». *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 1: 17-20.
- PORTAVELLA, J. (2008). *Els carrers de Barcelona: Sarrià*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- PREVOSTI, M. (2003). «L'evolució històrica de Sarrià i els seus límits geogràfics». Dins J. GRAS (coord.) *Sarrià, cap a on vas?*, 11-20. Vilamós: El Mirador.
- RECASENS, E.; SOLINA, O. I BARBAY, A. (2002). «Amb motiu del seixantè aniversari». Dins GRAS (coord.) (2002) *L'annexió de Sant Vicenç de Sarrià a Barcelona, 1922-2002. 80 anys sense decidir*, 60-68. Barcelona: Assoc. Veïns de Sarrià, Centre Excursionista Els Blaus.
- REDFIELD, R. I SINGER, M. (1954). «The Cultural Role of Cities». *Economic Development and Cultural Change*, 3.
- ROCA, F. (1976). «La "Gross Barcelona": dues introduccions». *Recerques: història, economia, cultura*, 6: 119-135.
- ROSEBERRY, W. (2014). «Marxismo y Cultura». Dins *Antropologías e Historias. Ensayos sobre cultura, historia y economía política*, 38-50. Zamora: El Colegio de Michoacán.
- RUÍZ, J.A. (2003). «La substitució de l'Arquitectura popular/històrica». Dins GRAS, J. (coord.) *Sarrià, cap a on vas?*, 52-60. Vilamós: El Mirador.
- SAGARRA, F. (1990). «Barcelona dins del projecte industrialista català». Dins GARCIA, A. et al. *La formació de l'Eixample de Barcelona. Aproximacions a un fenomen urbà*, 203-221. Barcelona: Olimpíada Cultural.
- SAÏD, E. (2002). *Orientalismo*. Barcelona: Random House Mondadori.
- SANMARTÍ, J. (1994). «Els primers pobladors del Pla». Dins J. SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Historia de Barcelona*, 107-137. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- SEGARRA I SISCAR, F. DE (1921). *Sant Vicenç de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia*. Barcelona: Imp. Francisco J. Altés.
- SCOTT, J. (1998). *Seeing like a State. How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven: Yale University Press.
- SEGARRA, F. DE (1921). *Sant Vicenç de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia*. Barcelona: Imp. Francisco J. Altés.
- SIMMEL, G. (1988). «L'Espai i les ordenacions espacials de la societat». Dins SIMMEL, G. *Sociologia: investigacions sobre les formes de la socialització* (vol. 2), 255-339. Barcelona: Edicions 62.
- SMITH, N. (1996). *The new urban frontier. Gentrification and the revanchist city*. Londres: Routledge.

- SOBREQUÉS, J. (2008). *Historia de Barcelona*. Barcelona: Plaza Janés.
- SOLÀ, À. (2004). «La societat barcelonina en una època de canvis». *Barcelona Quaderns d'Història*, 11: 39-68.
- TATJER, M. (2016). «L'estiueig a la platja (1850-1930)». *Plecs d'Història Local*, 163: 5-7.
- TATJER, M. ; VILANOVA, A.; INSA, Y. (2004). «Creixement urbà i primeres implantacions fabrils a les Corts, 1845-1868». *Barcelona Quaderns d'Història*, 11: 239-256.
- TERRADAS, I. (1992). *Eliza Kendall. Reflexiones sobre una antibiografia*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Bellaterra.
- TERRADAS, I. (2000). «Realismo etnográfico. Una reconsideración del programa de Bronislaw K. Malinowski». Dins BESTARD, J. (ed.) *Después de Malinowski*, 117-145. Tenerife: Asociación Canaria de Antropología.
- TERRADAS, I. (2004). «La contradicción entre identidad vivida e identificación jurídico-política». *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 20: 63-79.
- THOMAS, W. I. i ZNANIECKI, F. (2006). *El campesino polaco en Europa y en América*. Madrid: Boletín Oficial del Estado, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- TOSCAS, E. (1992). «Sobre la qüestió política local a mitjan segle XIX. Aproximació a l'estudi de les relacions entre els poders locals i l'ajuntament al municipi de Sarrià en 1840-1856», *Estudis d'Història Agrària*, 9: 73-126.
- TOSCAS, E. (1994). «Sentimiento de pertenencia local y territorio en una colectividad del Llano de Barcelona entre el Antiguo régimen y el Estado liberal: Sarrià 1780-1860», *Estudios Geográficos*, 216: 143-149.
- TOSCAS, E. (1995). «Els lligams polítics entre Barcelona i Sarrià al segle XIX: la connexió Vives», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 13: 253-278.
- TOSCAS, E. (1996). «La oposición campo-ciudad en Cataluña durante el Trienio Liberal. Un estudio de caso». *Trienio*, 28: 15-50.
- TOSCAS, E. (1997). *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILARRÚBIA, J. M.; JOVÉ, J. (1986). *Els carrers de Sant Vicenç de Sarrià*. Barcelona: Caixa de Barcelona - Ajuntament de Barcelona.
- WIRTH, L. (1968). *El urbanismo como modo de vida*. Buenos Aires: Ediciones 3.
- WOLF, E. R. (2005). *Europa y la gente sin historia*. México: FCE.
- WRIGHT MILLS, C. (1987). *La imaginació sociològica*. Barcelona: Herder.
- ZIMMERMANN, M. (1980). «La prise de Barcelone par Al-Mansur et la naissance de l'historiographie catalane». *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, vol. 87: L'historiographie en Occident du Veau XVe siècle. Actes du Congrès de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur (Tours, 10-12 juin 1977).

Documents

- «Crónica Local». *La Vanguardia*, 14 de novembre de 1881, p. 5.656.
- Vot particular del diputat Eusebio Corominas a la sessió de governació de la Diputació del 29 d'abril de 1889, 30 d'abril de 1889.
- Document raonat d'oposició a l'agregació, sense data, aprox. 1889.
- Convocatòria a la manifestació de l'abril a la Plaça Catalunya de la *Junta de Defensa Pro-Sarriá*, 5 d'abril de 1889.
- Sesión de la comisión de gobernación de 29 de abril de 1889, 29 d'abril de 1889.
- Còpia certificada pel secretari de l'Ajuntament de l'acta de reunió extraordinària del consistori per tractar de l'annexió, 2-3 de maig de 1889.
- Plec de missatges de l'alcalde Xirò a gent de l'administració central, sense data, aprox. primera dècada de 1900.
- Carta adreçada a l'alcalde en què es comenta la gestió per aconseguir una audiència amb la Reina Maria Cristina, sense data, aprox. 1900-02.
- «Manifest antiagregacionista, exposició-protesta aprovada en reunió al centre sarrià». *El sarriànes*, 16 d'agost de 1902.
- «Nota acompanyant un sotasignat d'oposició a l'agregació dirigit al Ministre de la Governació». *El sarriànes*, 6 de setembre de 1902.
- Acta de l'Ajuntament de Sarrià amb llistat de motius per oposar-se a l'agregació, 5 de març de 1903.
- Preàmbul del reial decret on es tracta l'agregació d'Horta a Barcelona, 9 de juliol de 1903.
- Memoràndum de l'Ajuntament de Sarrià d'oposició a l'agregació, 3 d'abril de 1906.
- «Contra la agregación de Sarriá a Barcelona». *Diari de Barcelona*, sense data, aprox. 1913.
- Document de la *Junta de Defensa Pro-Sarriá* amb l'acta de la sessió de l'Ajuntament, 7 de juliol de 1914.
- Article de Gaziel, «Un municipio que muere». *La Vanguardia*, 7 de novembre de 1921.
- Carta de l'alcalde Rafael Batlle Miquelerena als diputats, posterior al 4 de novembre de 1921.
- «Agregación de Sarria a Barcelona». *La Publicidad*, 5 de novembre de 1921.
- Real Decreto de agregación. *Gaceta de Madrid*, 5 de novembre de 1921.
- Carta de l'alcalde de Sarrià Rafael Batlle Miquelerena, 7 de novembre de 1921.
- Document conjunt de telegrams de l'alcalde R. Batlle Miquelerena, sense data, aprox. 1921.
- Carta enviada per l'alcalde R. Batlle Miquelerena als representants d'altres corporacions cercant el seu suport per aturar el procés d'agregació, novembre de 1921.
- Carta dirigida a la Mancomunitat demanant empara davant el Real Decreto ja aprovat, sense data, posterior al 4 de novembre de 1921.
- «Antecedentes referentes a la agregación de Sarriá a Barcelona», 6 de novembre de 1921.
- «Mitin en el spring». *La Publicidad*, 7 de novembre de 1921.

- Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats, núm. 86, 8 de novembre de 1921.
«Crònica de la sessió de l'Ajuntament de Barcelona del 9 de novembre». *La Publicidad*, 10 de novembre de 1921.
- Extracte oficial de la sessió celebrada al Congrés dels Diputats, n. 87, 9 de novembre de 1921.
«Nota a premsa agraint al Ministre de la Governació». *Gaceta municipal de Barcelona*, núm. 45, 10 de novembre de 1921.
- Vinyeta setmanari *L'Esquella de la Torratxa*, 11 de novembre de 1921.
- Tres documents relacionats amb el míting del teatre Goya del 13 de novembre de 1921, novembre 1921.
- Retall diari *La Voz de Gerona*, 20 de novembre de 1921.
- Retall diari *La Veu de Catalunya*, 24 de novembre de 1921.
- «Mitin de afirmación autonomista en el orfeo sarriánense». *La Publicidad*, 25 de novembre de 1921.
- Retall diari *La Voz de Gerona*, 27 de novembre de 1921.
- Document «Antecedents», sense data, aprox. novembre de 1921.
- «Gasetilla rebuda parlamentaris», posterior a novembre de 1921.
- Retall diari *El Regional*, 1 de desembre de 1921.
- Carta de l'Ajuntament de Barcelona a l'alcalde de Sarrià, 16 de desembre de 1921.
- Document full de noms de polítics i la seva adscripció política, sense data, aprox. 1921.
- Document grup de notes diverses relacionades totes elles, sense data, aprox. 1921.
- Carta de suport de l'Ajuntament de Santa Eugènia de Ter, 10 de gener de 1922.
- Carta de suport de l'Ajuntament de San Pedro de Riudevilles, 11 de gener de 1922.
- «Última sesió celebrada per l'ajuntament de Sarrià», 27 de març de 1922.
- Full amb quatre telegrams, sense data, aprox. 1922.
- «Medio siglo atras, en Barcelona y en Madrid. Agregacion de Sarria al municipio barcelones». *La Vanguardia Española*, 16 de març de 1972.
- Cartell commemoratiu dels 60 anys d'annexió de Sarrià, 1981.
- Document «Diputados y senadores». sense data.
- Plec de fulls amb signatures de gent i el seu origen, sense data.
- Carta de Victor Rossich de Girona, sense data.
- Carta de la Junta Directiva del Centre Regionalista de Sarrià a l'alcalde de Sarrià, sense data.
- Llibre d'actes de les sessions municipals de l'Ajuntament de Sarrià.
- «Sarrià-Sant Gervasi, el distrito de Barcelona donde mejor se vive». *La Vanguardia*, 24 de novembre de 2014.

Aquesta obra tracta de la pervivència i la recreació d'una identitat viscuda, la *sarrianenca*, construïda bàsicament enfront d'una altra identitat (o, més aviat, *identificació*), la barcelonina, i de tot un seguit d'actuacions per part del govern d'aquesta ciutat que s'estenen fins al present, però que tenen l'annexió de Sant Vicenç de Sarrià –l'últim dels municipis del Pla que fou agregat a Barcelona– com a fet històric cabdal. L'expressió *baixar a Barcelona*, emprada per bona part del veïnat de Sarrià, dona compte d'aquesta diferenciació i contraposició.

Mitjançant la recerca etnogràfica i etnohistòrica, l'obra s'endinsa en els significats que una part dels veïns i de les veïnes (els autoreferenciats com *de tota la vida*) atorguen a elements com ara la *vila*, el *barri* o la *comunitat*, representacions que serveixen per reflexionar teòricament sobre aquestes categories clàssiques de les ciències socials i sobre la polièdrica realitat urbana barcelonina. Així mateix, recull l'etnografia d'aquesta *comunitat* i *estil de vida* sarrianencs recreats –en part, fins al present– amb elements concrets com ara determinats referents espacials, xarxes socials i veïnals, i institucions i personatges públics. I tot plegat, reservant un important espai per a la història (o, més aviat, *memòria col·lectiva*), tant per a la més llunyana, que inclou l'annexió a Barcelona, com per a la més recent i viscuda, situada en el temps biogràfic de la Guerra Civil, la postguerra i la dictadura franquista, que transcorren paral·lelament a la consolidació urbana de la Gran Barcelona.

Aquesta obra pretén fer una aportació a les històries, en plural, de Barcelona, a l'antropologia urbana i política, en un sentit ampli, i a l'estudi crític de les identitats i les identificacions, de les comunitats, de les formes de sociabilitat o de la configuració de les memòries, entre d'altres.

Aquesta monografia és el resultat d'un treball d'investigació realitzat entre els anys 2010 i 2013 pel Col·lectiu per a la Recerca Social i Autònoma (COPSAT), en el marc del programa de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), que duu a terme el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

MIGUEL DOÑATE SASTRE és antropòleg social i cultural, disciplina en què combina la docència amb la investigació. Actualment imparteix docència a la Universidad Nacional a Distància i a la Universitat Oberta de Catalunya. Ha desenvolupat recerca en l'àmbit de l'antropologia jurídica, econòmica, política i urbana, tant des de l'acadèmia com des del Col·lectiu per a la Recerca Social i Autònoma (COPSAT), del qual és soci fundador.

RAÚL MÁRQUEZ PORRAS és antropòleg, professor al Departament d'Antropologia Social de la Universitat de Barcelona i soci fundador del Col·lectiu per a la Recerca Social i Autònoma (COPSAT). Com a investigador, ha desenvolupat diverses recerques en l'àmbit de l'antropologia política, econòmica i jurídica.